

Suomen historian pro gradu -tutkielma

Historian ja etnologian laitos

Syyskuu 2017

Mikko Ulfves

”Onnellisesti säilyny suuremmitta tuli-paloitta”

Palontorjunnan rooli Kristiinankaupungin
vuoden 1859 kaupunkipalossa

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Mikko Ulfves	
Työn nimi – Title "Onnellisesti säilyny suuremmitta tuli-paloitta" – Palontorjunnan rooli Kristiinankaupungin vuoden 1859 kaupunkipalossa	
Oppiaine – Subject Suomen historia	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Syyskuu 2017	Sivumäärä – Number of pages 115
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Kristiinankaupungissa tapahtui 14. tammikuuta vuonna 1859 kaupungin historian ainoa kaupunkipalo, viitaten vähintään korttelin laajuiseen aluepaloon, joka on lisäksi levinnyt kadun yli viereiseen kortteliin. Kauppias Engbergin ulkorakennuksesta alkanut kaupunkipalo oli kuitenkin laajuudeltaan merkittävästi useita aikalaispaloja pienempi: paloalue kattoi kaikkiaan 23 tonttia, joista tuhoutuneiksi voidaan laskea 12–14. Tässä tutkimuksessa pureudutaan Kristiinankaupungin palontorjunnan edellytyksiin tämän kaupungin historiassa poikkeuksellisen onnettomuuden välityksellä. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää palontorjunnan kontribuutiota paitsi kaupungin pelastumiselle myös tulipalon syttymiselle: minkälaiset olosuhteet, käytännöt tai toimintatavat vaikuttivat, joko ehkäisevästi tai edesauttavasti, palon syttymiseen ja leviämiseen?</p> <p>Tutkimusote pohjautuu mikrohistoriallisen menetelmän "poikkeuksellisen tyypillisyyden" periaatteeseen; poikkeava tapahtuma nähdään olemassaolevien sopimusten, järjestysten ja rakenteiden muutoksen katalyyttinä. Tarkastelumittakaavan pienentäminen mahdollistaa myös yksityiskohtaisemman poikkileikkauksen tutkimusaiheesta – toiminnan ja rakenteiden suhteet läpäisevä tutkimusote osoittaa, miten mikro- ja makrotaso kohtaavat tutkittavassa ilmiössä. Palontorjunnan käsite kiteyttää tässä tutkimuksessa ilmenevän mikro- ja makrotasojen sekä toiminnan ja rakenteiden suhteen, ja se voidaan tässä kontekstissa mieltää tekijä-strukturina: sekä toimijana että rakenteena. Tätä kaksitahoisuutta täydennetään jakamalla palontorjunta aktiivisen (sammutustoiminta) ja passiivisen (ennaltaehkäisy ja palosuojelu) kategorioihin.</p> <p>Kristiinankaupungin kaupunkipalossa korostuu ulkoisten olosuhteiden merkitys. Pakollisuuteen perustuvan yleisen palokunnan tehostomuus, kaupungin hälytysjärjestelmän ja palovartioiden epäonnistuminen sekä paloturvaton rakennustapa ja kaupunkirakenne viittaavat siihen, että erityisesti tyynen ilman ja talvisen vuodenajan vaikutukset olivat lopputuloksen kannalta kaupunkilaisten toimintaedellytyksiä merkitsevempiä. Olemassa oleva urbaanien palojen tutkimus tukee tätä tulkintaa: tuhoisimpien aluepalojen taustalla olivat usein kuumuus ja kuivuus, myrskyinen ilma sekä palovaarallisten katemateriaalien edistämät laajat kattopalot. Kristiinankaupungin rakennustapaan kuuluneet vanhanaikaiset vesikatot muodostivat kaupungin luultavasti merkittävimmän paloturvallisuusriskin, jolloin tyynen ilman merkitys on keskeinen. Palonsammutuksesta sanomalehdissä esitetyt havainnot olivat osin ristiriitaisia, mutta kallistuivat myönteisyyden puolelle. Pöytäkirja-aineistosta abduktion keinoin muodostettu kronologinen esitys osoittaaakin vasteajan olleen hälytyksen epäonnistumisen huomioiden kohtuullinen, mutta sammutustyön onnistuneisuus pohjautuu viime kädessä subjektiivisiin näkemyksiin. Sammutustyön rooli palon rajaamisessa lienee kuitenkin ollut merkittävä, sillä palo ehti ennen sammumistaan levitä peräti kuuden korttelin laajuiselle alueelle. Kristiinankaupungin voimassaoleva palojärjestys oli verrokiksi valikoituneen Raahan säännöstöä huomattavasti yksityiskohtaisempi, mutta palontorjunnan organisoimisen ja käytännön palonsammutuksen välisten syy-yhteyksien osoittaminen on tarkasteltujen lähteiden valossa vaikeaa. Palon syttymisen syyt eivät ole myöskään tiedossa, sillä viranomaisten ja vakuutusyhtiöiden suorittama tutkinta päättyi tuloksettomana.</p>	
Asiasanat – Keywords Kristiinankaupunki, mikrohistoria, paikallishistoria, palontorjunta, rakennushistoria, tulipalot	
Säilytyspaikka – Depository JYX-julkaisuarkisto	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYS

1 Johdanto	1
1.1 Tutkimuksen lähtökohdat	1
1.2 Tutkimustehtävä	4
1.3 Lähteet	5
1.4 Tutkimusmenetelmät	8
2 Kristiinankaupungin kaupunkipalo vuonna 1859	16
2.1 ”Kaupungissamme on käynyt kutsumaton vieras”	16
2.2 Palon alkupiste ja syttyminen	18
2.3 Palon laajuus	26
2.4 Tutkinnan järjestäminen	34
3 Toiminta ja olosuhteet kaupunkipalon aikana	40
3.1 Palontorjunta toimintana	40
3.2 Tiedon leviäminen ja palopaikalle saapuminen	42
3.3 Sammutustoiminnan toteutuminen	48
3.4 Kaupunkipalojen ominaispiirteet Kristiinankaupungin palossa	61
4 Kristiinankaupungin rakenteellinen paloturvallisuus	68
4.1 Palontorjunta rakenteena	68
4.2 Kaavoitus ja kaupunkirakenne	70
4.3 Rakennustapa	76
4.4 Rakennustoiminnan sääntely	86
4.5 Palontorjunnan sääntely	93
5 Sammutustyötä vai sattumankauppaa?	101
Lähteet	106

1 JOHDANTO

1.1 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT

14. tammikuuta vuonna 1859 syttyi talvisena aamuyönä tulipalo kauppias Engbergin tontilla Kristiinankaupungin toisessa kaupunginosassa.¹ Ennen kuin tulta saatiin paikalle tuoduin paloruiskuin sammutettua, olivat talousrakennuksen katolta lyöneet lieskat levinneet kauppiaantalon välittömään läheisyyteen ja lopulta myös ympäröiville kaduille. Vaatimaton palonalku oli yltynyt kaupunkipaloksi – koko yhteisön olemassaoloa uhkaavaksi vaaraksi, jonka taltuttamiseksi oli kaupunkilaisten nyt väsymättömästi työskenneltävä yhdessä. Tuntikausien uurastuksen jälkeen ihminen sai yllotteen tulesta, aikalaisten silmin kenties taivaallisten voimien myötävaikutuksella. Vaikka ei käynyt kieltäminen sitä tosiasiaa, että kytevät rauniot nostattivat savua yli pariltakymmeneltä tontilta vielä päivien ajan,² olivat monet eittämättä helpottuneita: pahempi vaihtoehto vältettiin.

Tuona tammikuisena aamuna tapahtui Kristiinankaupungin historian ainoa kaupunkipalo, kun *kaupunkipalolla* viitataan vähintään korttelin laajuisen tuhon aiheuttaneeseen aluepaloon, joka on lisäksi levinnyt kadun yli viereiseen kortteliin.³ Sopimus- ja vakinaisia palokuntia sekä moderneja sammutusvälineitä ja hälytysjärjestelmiä edeltävällä ajalla tuli oli usein tavattu vieras suomalaisissa puukaupungeissa, ja seuraamukset olivat usein katastrofaaliset. Näin ei kuitenkaan vuonna 1649 perustetussa toimeliaassa merenkulku-kaupungissa käynyt.

Merkittävä osa Suomessa 1800-luvulla – ”suurpalojen vuosisadalla” – riehuneista kaupunkipaloista oli vähintäänkin kymmeniä rakennuksia hävittäneitä suurpaloja, kun taas Kristiinankaupungin ainoassa kaupunkipalossa vuonna 1859 tuhoutui "ainoastaan" 12–14

¹ VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 19.1.1859.

² ”Ännu ryka tomterna”. Vasabladet 22.1.1859.

³ Suikkari 2007, 9 ja 79–88.

taloa.⁴ Näin ollen on luontevaa pureutua tapaustutkimuksena juuri tähän selkeästi poikkeavaan havaintoon Suomen kaupunkirakenteellisen kehityksen aikajanalla, jota on tavallisemmin määrittänyt tulen aiheuttaman tuhon ja jälleenrakentamisen kiertokulku. Lähestymistapa on laajempaa kaupunkihallinnollista ja -rakenteellista yleisesitystä tehokkaampi tapa iskeytyä tutkittavaan ilmiöön, mahdollistaen kuitenkin samalla näkökulman laajentamisen kaupunkirakentamisen ja rakennettujen ympäristöjen historiaan. Palontorjunnan ja kaupunkirakenteen suhteesta on runsain mitoin tutkimusta Suomessa, mutta huomio on kiinnittynyt ennen kaikkea suurten kaupunkipalojen (etenkin Turun vuoden 1827 palon) vaikutusten ja 1800-luvun uusien kaavoitusperiaatteiden ympärille, jolloin asian käänteinen puoli – kaupungit, jotka eivät ole koskaan täysin palaneet – on jäänyt varjoon. Toisaalta, vaikka Kristiinankaupungin kaupunkipalon ja paloturvallisuuden historiallinen tutkimus onkin jossain määrin koskematonta maaperää, on tutkimukseni kuitenkin paljosta velkaa tälle urbaanien tulipalojen pitkäaikaiselle ja rikkaalle tutkimusperinteelle. Tästä aihepiiristä rakentuu kattava palontorjunnan historiaa niin yleisellä kuin yksittäistenkin tapausten tasolla syväluotaava tutkimuskirjallisuus. Valtaosa Suomen kaupunkipaloista kirjoitetusta historiasta on kuitenkin painettuna paikallishistoriallisten teosten sivuille, joten yksinomaan urbaaneihin paloihin keskittyvää tutkimusta on tosiasiallisesti yhä varsin vähän.

Aiheen ja aineiston rajauksessa hyödynnän palontorjunnan järjestämisen ja toteutumisen muotoja jäsentävää käsitteistöä. Jäsennys voidaan toteuttaa jakamalla palontorjunnan muodot *aktiivisen* ja *passiivisen* kategorioihin. Aktiiviseen sisältyy *sammutustoiminta*, passiiviseen *ennaltaehkäisy* ja *palosuojelu*.⁵ Jotkut palontorjunnan muodot vastustavat tämänkaltaista kategorista lokerointia, joten selkeyden nimissä kaikki aktiivinen ihmistyöpanos on tämän tutkimuksen yhteydessä käsitelty aktiivisena palontorjuntana. Passiivisen palontorjunnan näkökulmia tutkin ennen kaikkea rakennustoiminnan sääntelyn, rakennustavan, riskitekijöiden kartoittamisen ja vakuutustoiminnan kautta. Tässä turvaudun

⁴ Luku on poimittu aiheesta kirjoitetusta sanomalehti uutisoinnista, jonka valossa tarkka lukumäärä ei ollut tiedossa. Vasabladet 22.1.1859; Åbo Tidningar 21.1.1859.

⁵ Suikkari 2007, 11.

tutkimuskirjallisuuden ohella muun muassa rakennusjärjestysten, vakuutuskirjojen ja rakennusasioita koskevien päätösten kaltaiseen materiaaliin. Aktiivisen palontorjunnan ilmenemismuotoja analysoin tulipaloon itseensä sekä kaupungin palonsammutustoiminnan järjestämiseen liittyvästä aineistosta. Mentaliteetit⁶ ja inhimillisen kokemuksen aion tavoittaa esimerkiksi kaupunkihallinnollisista pöytäkirjoista sekä tapausta käsittelevästä sanomalehti uutisoinnista.

Inhimillinen kokemus muodostaakin tärkeän näkökulman osin hallintohistoriallisesta, osin rakennusteknisestäkin tutkimuskentästä ammentavassa kokonaisuudessa. Päiviö Tommila on luonnehtinut rakennetun miljöö ja "ihmisten historian" yhteenliittymää kaupunkihistorian erityispiirteeksi; vaikka erityisesti keskityttäisiinkin rakenteellisiin ja arkkitehtonisiin seikkoihin, peilataan prosessissa väistämättä kaupunkilaisten ajattelutapoja ja pyrkiä.⁷ Tämän pohdinnon viitoittamalla tiellä mentaliteettien ja rakennustapamääräysten sisällyttäminen samaan tutkimukseen ei ole suunnaton harppaus. Paloturvallisuuden ja tulen aiheuttamien vahinkojen laajuuden välisten syy-yhteyksien analysoimisen kannalta on oleellista hahmottaa, että palontorjunta kaikkine sääntelevinekin toimineen on ihmisten uskomusten ja kokemusten – niin ajallisten ja paikallisten kuin henkistenkin – värittämä kokonaisuus. Suuret paloturvallisuusreformitkin ovat olleet oppia kantapään kautta, sillä ne käynnistyivät pääsääntöisesti vasta tuhoisien kaupunkipalojen seurauksena, katkerien kokemusten pohjalta.⁸ Vaikka näitä reformeja tarkastellaankin usein laajassa mittakaavassa, toteutuivat palontorjunnan toimintaedellytykset yksilöiden tasolla. Ennen 1900-lukua toiminut yleinen palokunta, joka oli heikosti organisoitu ja harjoiteltu,⁹ korostaa entisestään yksilöllisen toimijuuden merkitystä.

Tarkasteltavan ilmiön monialaisuus oikeuttaa näkökulmien paljouden, erityisesti maantieteellisesti tarkoin rajatussa tutkimuksessa. Toisaalta kaupunkipalon olosuhteita tut-

⁶ *Mentaliteetilla* viitataan kollektiivisiin asenteisiin ja tapaan ajatella sekä hahmottaa maailmaa.

⁷ Tommila 1972, 70.

⁸ Katso esimerkiksi Lilius 2014c, 29–33; Lilius 2014d, 117–119 ja 125–133.

⁹ Nuoreva 1980, 24 ja 87; Ranta 1981, 112.

kimalla syntynee riittävä vertailupohja myös komparatiivisen näkökulman muodostamiseen – toisin sanoen, mitä eroja ja yhtäläisyyksiä vuoden 1859 kaupunkipalolla oli muihin vastaaviin onnettomuuksiin. Ideaalitulanteessa tutkimukseni päättyisi jonkinasteiseen olettamukseen siitä, miksi Kristiinankaupunki ei ole koskaan palanut. Laadullisen tutkimuksen rajoitteet on kuitenkin tiedostettava; tutkimustuloksista ei esimerkiksi ole sellaisenaan johdettavissa, miten palontorjunta olisi tullut muualla järjestää, vaikka vertailemalla muutoin tarkempi kokonaiskuva saavutettaisiinkin.

Tämä tutkielma on aihepiiriltään, rajaukseltaan ja tavoitteiltaan pitkälti yhteneväinen kandidaatintutkielmani *”Kutsumaton vieras” – Kristiinankaupungin palontorjunta vuoden 1859 kaupunkipalon näkökulmasta* (2014) kanssa, mutta hyödyntää aiempaa huomattavasti laajempaa ja tutkimuskohteen kannalta relevatimpaa aineistoa.

1.2 TUTKIMUSTEHTÄVÄ

Tutkimukseni päätavoite, joka pitää sisällään myös tärkeimmän työhypoteesini, on selvittää palontorjunnan kontribuutiota Kristiinankaupungin säilymiselle, eli mitkä muuttajat – sekä aktiiviset että passiiviset – edesauttoivat kaupungin pelastumista vuoden 1859 kaupunkipalossa ja minkälaisia jälkivaikutuksia kaupunkipalolla tässä kontekstissa oli.

Tutkimustehtävä rakentuu Kristiinankaupungin palontorjunnan aktiivisten ja passiivisten osatekijöiden vaikuttavuuden arvioinnin varaan: Minkälaiset olosuhteet, käytännöt tai toimintatavat vaikuttivat palon syttymiseen? Miten ne joko ehkäisivät tai edesauttoivat tulen leviämistä? Miten Kristiinankaupunki säästyi niin pitkään kaupunkipaloilta; oliko tälle poikkeavuudelle havaittavia rakenteellisia syitä?

Tutkielman rakenne noudattelee pääosin näiden tutkimuskysymysten muodostamaa jaotelua. Toisessa pääluvussa käsittelen kaupunkipaloa yleisellä tasolla, eritoten hallinnollisesta näkökulmasta: miten palo syttyi, miten laajat vahingot se aiheutti ja miten aihetta

ruotiva tutkinta järjestettiin. Kolmannessa luvussa tarkastelu syventyy kaupunkipalon toiminnalliseen ulottuvuuteen ja aktiivisen palontorjunnan edellytyksiin: millä tavoin ja miten nopeasti kaupunkipalon uhkaan reagoitiin, miten onnistuneesti sammutustoiminta toteutui ja miten erinäiset olosuhteet, niin sisäiset kuin ulkoisetkin, vaikuttivat kaupunkilaisten toimintaan palon aikana. Sammutustyön osalta tutkimukseni nojaa vahvasti ajatukseen toiminnan mentaalisista reunaehdoista, minkä vuoksi annan sammutustoiminnan arvioinnissa tilaa myös aiheeseen liitetyille subjektiivisille kokemuksille. Viimeisessä käsittelyluvussa keskityn ennen kaikkea palontorjunnan ennaltaehkäisevään luonteeseen ja rakenteelliseen paloturvallisuuteen (tai myös kääntäen, paloturvallisuuteen rakenteena): millaisia vaikutuksia kaupungin kaavoituksella, kaupunkirakenteella ja rakennustavalla oli paloturvallisuuteen sekä millaisia tulipaloja ennaltaehkäiseviä rakenteita – aineellisia ja aineettomia – kaupunkiin oli muodostunut. Edellä mainittu kysymys Kristiinankaupungin palontorjunnan kaupunkipaloja ehkäisevästä pitkän aikavälin vaikutuksesta, so. miten kaupunki vältti tuhoisat palot yli kahdensadan vuoden ajan, on myös tutkimuksen kannalta valaiseva, vaikkakin rajauksen huomioiden viime kädessä toissijainen.

1.3 LÄHTEET

Mikrohistoriallisessa tapaustutkimuksessa on syytä hyödyntää mahdollisimman laajaa ja monipuolista aineistoa yksityiskohtaisen ja syväluotaavan kuvan saavuttamiseksi. Toiminnan ja rakenteiden suhteen läpäisevä tutkimusote vaatii tuekseen lähteitä useista eri näkökulmista, niin hallinnollisista kuin taloudellisistakin. Erityisen haasteen tutkimukselle aiheuttaa se, ettei kaupunkipalon tapahtumia kuvaavia alkuperäislähteitä juurikaan ole. Lähdeasiakirjojen tarkoituksenmukaisuus on tässä avainkysymys, eikä sammutustoiminnan kuvaaminen palvelut palovakuutusyhtiöiden tavoitteita kaupunkipalon tutkinnassa. Kokonaiskuva on siten parsittava kokoon lähteitä kuulustelemalla saavutetuista tiedon osasista.¹⁰ Lähteet toimivat kurkistusikkunoina ajallisen etäisyyden aitaamaan menneisyy-

¹⁰ Kalela 2002, 92–97.

teen, ja näistä kurkistusikkunoista pilkistävät näkymät on kyettävä maalaamaan yhtenäiseksi maisemaksi. Mitä useammista ikkunoista katsotaan, sitä yksityiskohtaisemmaksi ja totuudenmukaisemmaksi maisema muotoutuu.

Yksi tutkimuksen keskeisimmistä lähdekokonaisuuksista on kaupunkihallinnollinen pöytäkirja-aineisto. Kaupungin virkamiehistön, paikallisen palokomitean ja vakuutusyhtiöiden asiamiesten toteuttama tutkinta kirjattiin osin maistraatin, osin raastuvanoikeuden eli paikallisen oikeusasteen pöytäkirjoihin.¹¹ Tutkinnasta on tavoitettavissa viranomaisten muodostama käsitys tulipalon alkuvaiheista, sillä tutkinta tähtäsi selvyyteen palon syttymisen syistä. Tutkinta suoritettiin pääosin kuulemalla todistajia, joita oli lopulta useita kymmeniä. Näin ollen, vaikka tutkinnan tavoitteena olikin vahvistaa vakuutusyhtiöiden asemoituminen tapauksen jälkiselvittelyssä, tutkinnan sivutuotteena syntyi myös yksityiskohtainen selvitys lukuisten silminnäkijöiden liikkeistä kaupunkipalon aikana.

Aineiston käyttö ei ole kuitenkaan yksioikoista, sillä siitä tehtävät havainnot perustuvat viime kädessä muistitietoon. Todistajat kertoivat tutkiville viranomaiselle oman näkemyksensä tapahtuneesta, ja yli kuudestakymmenestä näkemyksestä hahmottuva kuva ei voi olla täysin ristiriidaton. Myös tutkinnan ajankohta, vasta viisi päivää tapahtuneen jälkeen, asettaa paineita tällaisen muistitiedon paikkansapitävyydelle. Keskeinen haaste tutkijan näkökulmasta on myös tutkinnan muodostaman kokonaiskuvan epätäydellisyys: tutkijan mahdollisuudet ylittää viranomaisten kohtaamat umpikujat ovat hyvin rajalliset, etenkin pöytäkirja-aineiston ollessa jo lähtökohtaisesti yhtenäisimpiä aihetta käsitteleviä kokonaisuuksia.

Pöytäkirja-aineisto ei kiinnittänyt suurta huomiota palon alkuhetkien jälkeisiin tapahtumiin, jolloin kuvaa on tarkennettava kaupunkipalon aikaista toimintaa kuvaavilla lähteillä. Tässä tapauksessa ne rajoittuvat pääosin aikalaislehtiin,¹² sillä uutisten tarkoituksperiin tapahtumien yksityiskohtainen kuvaaminen puolestaan istui. Ajan journalistisen käytännön heik-

¹¹ VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 19.–22.1.1859; Raastuvanoikeuden pöytäkirjat 7.5.1859.

¹² Tutkimuksen sanomalehtiaineisto muodostuu kaikkiaan 12 aikalaisjulkaisusta. Lähteeksi ovat valikoituneet kaikki ne sanomalehdet, jotka tavalla tai toisella uutisoivat Kristiinankaupungin kaupunkipalosta.

koudet ilmenevät kuitenkin nopeasti lähteitä tarkasteltaessa: sisältö on ristiriitaista ja värittyä. Sanomalehtiaineiston hyödyntäminen edellyttää tällöin perusteellista vertailua paitsi eri julkaisujen kesken myös muihin alkuperäislähteisiin, eikä rajanveto subjektiiviseen ole missään vaiheessa täysin selkeä. Kristiinankaupungin pormestarin Åbo Underrättelser -lehteen kirjoittama kertomus vaatii osakseen tiettyä luottamusta,¹³ ja on kuvauksista perusteellisin ja yksityiskohtaisin, mutta sitäkin on lopulta käsiteltävänä vain yhtenä tulkintana muiden joukossa.

Tutkinnan ohella vakuutusyhtiöiden rooli näkyy luonnollisesti myös palovakuutuskirjoissa. Hyödynnän tutkielmassa Suomen Yleisen Paloapuyhdistyksen vakuutuskirja-aineistoa, joka sisältää perusteelliset katselmukset ja tariffilaskelmat vakuutetuista taloista. Nämä katsaukset ja laskelmat tarjoavat yksityiskohtaista tietoa alueen rakennustavan paloturvallisuudesta. Kristiinankaupungissa Yleisen Paloapuyhdistyksen markkinaosuus oli kiinteistöjen vakuuttamisessa hallitseva, vaikka vakuutusten kokonaisarvo olikin ruotsalaisella Skandialla suurempi.¹⁴ Koska tuhoutunutta rakennuskantaa käytetään tyypillisesti kaupunkipalon laajuuden mittarina, ovat kiinteän omaisuuden vakuutukset tutkimuksen näkökulmasta olennaisempi lähde – vahingot ovat tällöin laskettavissa korvausselvityksistä. Kaupunkipalon laajuutta kartoittaessa ongelmaksi muodostuu kuitenkin vakuuttamattomat kiinteistöt, joiden osuus oli edelleen suuri.¹⁵

Rakenteellisen paloturvallisuuden kannalta keskeisiä lähteitä ovat rakennustoimintaa ja palontorjunnan organisoimista koskevat asiakirjat. Näitä ovat muun muassa voimassa olleet rakennus- ja palojärjestykset, joista hyödynnän tutkimuksessa Vaasan läänin kaupunkien vuoden 1800 palojärjestyksestä ja Kristiinankaupungin vuoden 1842 rakennusjärjestyksestä. Vaikka palojärjestys olikin kaupunkipalon aikaan jo liki 60 vuotta vanha, ei tietoa uudemmasta versiosta kaupunkipaloa edeltävältä ajalta kuitenkaan ole. Palojärjestyksen

¹³ Åbo Underrättelser 1.2.1859.

¹⁴ VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 19.1.1859. Katso myös Helsingfors Tidningar 19.1.1859; Sanomia Turusta 25.1.1859; Wiborg 22.1.1859; Åbo Tidningar 21.1.1859; Åbo Underrättelser 21.1.1859.

¹⁵ KVTA, arkistoluettelo 602:103a.

tavoitteet liittyivät ennen kaikkea palojen ennaltaehkäisyyn, mutta asiakirjassa säädettiin myös muun muassa sammutustoiminnasta ja kaluston kunnossapidosta. On kuitenkin tärkeää huomioida, ettei palonsammutuksen toteutumisesta palojärjestyksen linjaamalla tavalla ollut mitään takeita, etenkin kun toimintaa ei käytännössä juuri harjoiteltu.

Korvaamattomia apuvälineitä käsillä olevan tutkielman kaltaisessa mikrohistoriallisessa tutkimuksessa ovat myös rippikirjat, jotka mahdollistavat nimen käyttämisen tutkimusmenetelmänä seuraamalla nimettyjä henkilöitä lähteiden välillä.¹⁶ Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi tutkinnassa nimetyn henkilön asumistietojen paikantamista ensin rippikirjasta ja sen myötä tonttinumeroin merkityistä vakuutuskirjoista. Rippikirjat mahdollistavat myös kaupunkipalon laajuuden kartoittamisen muilla mittareilla, esimerkiksi vaikutusalueen populaation mukaan. Rippikirjojen merkintätavat heikentävät kuitenkin havaintojen tarkkuutta tällä saralla, sillä muun muassa vuokralaiset tai palveluskunta merkittiin usein erilliseen luetteloon.

1.4 TUTKIMUSMENETELMÄT

Mikrohistoriallinen tutkimusote muodostaa tutkielman keskeisimmän menetelmän. Mikrohistoriallisen lähestymistavan metodologinen kehystäminen ei ole kuitenkaan yksinkertainen tehtävä, sillä kaikessa laajuudessaan ja tulkintojensa sekä sovellustensa moninaisuudessa se saattaa näyttäytyä toisinaan vaikeasti hahmotettavana. Matti Peltosen mukaan mikrohistoria ei olisi tutkimusmetodi lainkaan. Hän ei sanonut tätä kuitenkaan vähäteläkseen, vaan osoittaakseen mikrohistorian olevan jotain *enemmän*: se ”liittyy tutkimuksen lähtökohtiin, strategisiin ratkaisuihin tutkimuksen alussa ja koko työhön vaikuttaviin valintoihin”.¹⁷

¹⁶ Heikkinen 1993, 27.

¹⁷ Peltonen 1999, 10 ja 21.

Carlo Ginzburg korostaakin tutkijan koko aiemman elämän kokemusten merkitystä suodatettaessa vihjeitä tai johtolankoja tutkimuksen kohteesta. *Johtolanka*¹⁸ on uuden mikrohistorian¹⁹ – jonka keskiössä on osin lokeroivasta nimestään huolimatta kuitenkin juuri mikro- ja makrotasojen yhteen nivoutuminen – parissa käytettävä nimitys jossain tarkasteltavassa kokonaisuudessa ilmenevistä ”oireista” tai ”jäljistä”, jotka viittaavat jonkin laajemman ilmiön olemassaoloon. Ne eivät kuitenkaan *merkin* tavoin ole tietoisesti esitettyjä tai sovittuja viitteitä, vaan peilaavat ilmiötä ”orgaanisella tavalla”.²⁰

Tällainen pohdinta ohjaa mikrohistoriallista tarkastelua kohti muuten merkityksettöminä pidettyjä yksityiskohtia, joiden uskotaan suurennuslasin alla paljastavan heijastumia jostain itseään suuremmasta. Historiallisissa lähteissä tämä voi merkitä vahingossa kirjautuneita asioita:²¹ jokaisella lähteellä on oma intentionsa, mutta mikrohistorioitsija konstruoi myös näiden intentioiden sivutuotteista, historian jakojäännöksistä, historiallisia lähteitä – hän ”lukee rivien välistä”. Mitkä fragmentit tutkija sitten merkityksellisiksi havaitseekaan, se riippuu juuri hänen kokemuksistaan ja kosketuksestaan aiempiin teorioihin.

Mikrologisia havaintoja ei voi tehdä makrotason aineistosta, jolloin tutkijan on välttämättä rajattava lähteensä tiukemmin – fokusoitava. Hän laatii osasuurenoksen kohteestaan, jolloin pienestä havainnosta räjähtää suuri kuva. Jos historia on koko ympäröivä maailmamme ja mikrohistorioitsija keskimatkan suunnistaja, valitseeko hän maastokartan vai Euroopan tiekartaston? Historia mielletäänkin usein tällä tavoin spatiaalisesti mikrohistorian metodologissa pohdinnoissa – mikrohistoria on tällöin mittakaavan pienentämistä, ”tarkastelumittakaavan pienimuotoisuutta”.²²

¹⁸ Johtolankametodia on hyödyntänyt etenkin italialaisen mikrohistorian kaksikko Carlo Ginzburg ja Giovanni Levi. Katso esimerkiksi Levi 1991, 106.

¹⁹ Peltonen 2006, 150.

²⁰ Ginzburg 1996, 37–45; Peltonen 1999, 131.

²¹ Peltonen 1999, 129.

²² Chartier 1988, 36; Levi 1988, 95.

Mikrohistorian spatiaalisuuden yhteydessä on syytä nostaa esille myös mikrohistorian ajallisuus, jonka luonteesta Peltosella on mielenkiintoisia havaintoja. Esimerkkinä hän mainitsee Ginzburgin tuotannon, kuinka se hänen mielestään ”perustuu suurelta osin valtavaan ajalliseen jännitteeseen, pitkän keston rakenteen ja poikkeuksellisenä pidetyn lyhyen keston tapahtuman yhteentörmäyksen tutkimiseen”.²³ Tämä yhteentörmäys on keskeinen piirre uuden mikrohistorian oikeutuksessa, eikä se välity asiaankuuluvasti tila-metaforin, jotka korostavat paikallisuudessaan yksittäistä ja erillistä.

Oleellista on kysyä, mitä annettavaa mikrohistorialla on ja miten se kykenee vastaamaan sille esitettyihin haasteisiin.²⁴ Lähdetään liikkeelle ajan ja tilan suhteesta, jota voidaan havainnollistaa käsitteellä *ajallinen ja tilallinen jatkuvuus*. Tilallinen jatkuvuus on seurausta ajallisesta, ja yhdessä ne muodostavat yhtenäisen ”kudelman” historiallisessa kehityksessä. Se voi ilmetä kyläyhteisössä, joka on sijainnut samalla paikalla satoja vuosia ja jonka asukkaat ovat jatkuvan työn ja uurastuksen tuloksena vaiheittain muokanneet sen kokonaisuuden, joka meille tällä hetkellä näyttäytyy.²⁵ Lähteissä tämä kyläläisten toiminta piileskelee mikrologisella tasolla, ja toisaalta myös kyläyhteisö itsessään voi olla miniatyyri jostain laajemmasta ilmiöstä tai vuorovaikutusten verkosta.²⁶ Mikrohistorian haasteena on kuitenkin perustella, miten hyödyllistä ajallisesti ja paikallisesti rajallisen kohteen tutkiminen tällaisessa jatkuvuutta korostavassa, ulkoisesti eheässä kudelmassa voi ylipäättään olla. On tärkeää hahmottaa, että vaikka esimerkin mukaisesti kyläyhteisön historia on jatkuva ja katkeamaton, ja tällainen tarkastelun täsmällinen paikallinen rajaaminen korostaa tilallista pysyvyyttä, (historiallinen) aika itsessään on kuitenkin heterogeenistä.²⁷

²³ Peltonen 1999, 54–56.

²⁴ Mikrohistorian on muun muassa sanottu antavan liian fragmentoituneen kuvan historiasta. Elliott 1991.

²⁵ Gourou 1992, 57–58; Heikkinen 1993, 38.

²⁶ Peltonen kytkee Walter Benjaminin ”miniatyyriin” perustuvan historiantutkimuksen mikrohistorian piiriin. Benjaminin *Passagen-Werk*-teoksen sisällön hahmotelma on julkaistu suomeksi nimellä ”Pariisi 1800-luvun pääkaupunki” (1986). Peltonen 1999, 72–91 ja 131.

²⁷ Peltonen 1999, 55.

Näin ollen kiinnittäisin tässäkin tapauksessa huomiota juuri kehityksen poikkeamiin – jos ei ”reikiin” kudelmassa, niin ainakin jonkinlaisiin paikkoihin tai tilkkuihin.

Kyse on pohjimmiltaan mikro- ja makrotasojen, siis pitkän keston rakenteen ja lyhyen keston tapahtuman yhteen sovittamisesta – tai yhteentörmäyksestä. Viimeksi mainittu metafora kuvastaa hyvin niitä piirteitä, joita lähteistä mikrohistoriallisessa tutkimusstrategiassa poimitaan. ’Johtolankametodi’ on eräs tapa hahmottaa tätä prosessia, mutta yhtä hyvin voidaan puhua *poikkeuksellisista tyypillisyyksistä* tai *normaaleista poikkeamista*.²⁸ Ilmaisussa yhdistyy kaksi traditionalisemmissä mikrotason näkökulmaa hyödyntävissä tutkimuksissa esiintyvää käsitettä, *poikkeava* ja *erillinen*. Kun tällaisissa tutkimuksissa oltiin kiinnostuneempia mikrotasosta itsessään, ikään kuin itseisarvoisesti, uudessa mikrohistoriassa nämä kaksi maailmaa tuodaan yhteen kokeellisten näkökulmien nimissä.²⁹ Poikkeuksellisten tyypillisyyksien tarjoamaan lähdearvoon voidaan päätyä kahdellakin tavalla. Kun lähdetään siitä oletuksesta, että normaalissa päiväjärjestyksessä lähteitä laadittiin pääsääntöisesti korkean profiilin henkilöistä ja tapahtumista, voivat poikkeukselliset lähteet avata ikkunan harvoin nähtyyn ja unohdettuun, arki-ihmisten maailmaan. Toisaalta voidaan korostaa poikkeuksellisten tapahtumien roolia olemassaolevien sopimusten, järjestysten ja rakenteiden rikkojina. Näin ollen mikrohistorian näkökulma voi olla muutoksissa ja murroksissa, historiallisen kehityksen taitekohdissa.

Muutoksen aikaansaavien impulssien tarkastelussa viimeksi mainittu näkökulma lähestyy selitysmallissaan *dynaamista strukturalismia*. Kyseisen näkemyksen mukaan rakenteet (*struktuurit*) voivat muuttua joko järjestelmän sisäisen vuorovaikutuksen tai ulkoisen sysäyksen seurauksena – tai vaihtoehtoisesti näiden molempien yhteisvaikutuksesta. Rakenteen dynaamisuutta korostaa juuri muuttujien keskinäinen suhde: vuorovaikutus voi aikaansaada sysäyksen, joka puolestaan kannustaa uudenlaisiin toimintatapoihin, johtaan

²⁸ Thompson 1994, 207–208.

²⁹ Katso esimerkiksi Peltonen 2006, 149–151.

vuorostaan uusiin vuorovaikutuksiin. Tämä dynamiikka johtaa toisinaan ”inhimillisen kokemuksen kumulatiiviseen karttumiseen”, toisinaan regressioihin.³⁰

Toisin sanoen, ja vielä mikrohistorian painopistealueita täsmentäen, rakenteellisen muutoksen käynnistää poikkeuksellinen *tapahtuma*, johon vastataan reaktiivisella *toiminnalla*. Mikrohistoria voidaan siis näin mieltää myös toiminnan ja tapahtumien historiana. Lähdeaineistoissa historioitsijan mielenkiinto kohdistuu tällöin juuri niihin impulsseihin, joiden hän uskoo olevan tutkimuksen kannalta merkityksellisiä. Tutkimusta voi lähestyä myös ilman teoreettisia ennako-odotuksia – ”faktat edellä”. *Abduktiivisen päättelyn* keinoin voidaan edetä johtolangoista käsin ilman valmista teoriaa, ilmiöitä mahdollisesti selittävän teorian tarpeen kuitenkin tiedostaen.³¹ Tällainen aineistolähtöinen metodi sivuaa myös *grounded theorya* tai suomalaisittain ”ankkuroitua teoriaa”. Tutkimuksen mikrohistorialliset lähtökohdat realisoituvatkin usein juuri tällä tavoin, ilmiöistä teorioihin – ja päälähteiden nurjaa puolta tutkittaessa on aina varauduttava yllätyksiin.

Grounded theory on *käsitteellistämiseen*, toisin sanoen kategorioiden eli käsitteiden tunnistamiseen, nimeämiseen ja järjestämiseen perustuva aineistolähtöinen menetelmä. Grounded theory ei menetelmänä sitoudu mihinkään olemassa olevaan teoriaan, vaan pyrkimyksenä on muodostaa tutkimuksen edetessä uusi teoria tutkittavasta ilmiöstä.³² Tämän tutkimuksen yhteydessä grounded theory toimii kuitenkin täysimuotoisen menetelmän sijaan eräänlaisena kontekstiherkkänä tukirakenteena tai lähestymistapana – on syytä huomioida, että palontorjunnan käsitteistöön perustuva aineiston ja tutkimustavoitteiden rajaus ohjaa toisaalta myös tutkittavien ilmiöiden käsitteellistämistä. Aineistolähtöisyys on yhä avainasia, jolloin data viime kädessä johtaa teorianmuodostuksen prosessia, mutta lähtökohta tutkimukseni kannalta on kuitenkin aineiston jäsentäminen ja verkottaminen juuri palontorjunnan kategorioiden ympärille. Näin päädytään grounded theoryn kaltaiseen menetelmään; aineistolähtöiseen, mutta ”vähemmän ankkuroituun”.

³⁰ Jarrick & Söderberg 1991, 66; Heikkinen 1993, 19.

³¹ Heikkinen 1993, 27.

³² Glaser & Strauss 1967, 17–18.

Tutkimuksen tavoitteena on muodostaa tapauskohtainen malli palontorjunnasta Kristiinankaupungin vuoden 1859 kaupunkipalon kontekstissa. Monista grounded theoryn sosiologisista sovellutuksista poiketen tämän tutkimuksen yhteydessä ei myöskään turvauduta systemaattiseen datankeruuseen tai saturaation määritykseen.

Edellä olen nostanut esille muutamia mikrohistoriallisen tutkimusotteen ominaispiirteitä ja sovelluksia. Poimintani olen tehnyt pitkälti omien tutkimustavoitteideni näkökulmasta. Oman tutkimukseni asemoitumiseen tuo lisävalaisua *tekijä-struktuurin* käsite, joka pyrkii ratkaisemaan ihmisen ja rakenteen välisen vastakkainasettelun ongelmia. Käsitteen ymmärtämiseksi on hahmotettava, ettei kyse ole käsiteparista: *tekijä* ja *strukturi* toimivat ainoastaan saman käsitteen kerrostumina tai toisistaan täysin erillisinä. Tekijä-struktuurin luonnetta havainnollistaa *valtion* käsite. Valtio mielletään tarkastelusta riippuen joko rakenteena tai tekijänä: rakenteena silloin, kun korostetaan sen inhimillistä toimintaa rajoittavia ominaisuuksia, tekijänä puolestaan esimerkiksi ulkopoliittisissa kysymyksissä, kun se yksilön tavoin näyttäytyy aktiivisena toimijana. Rakenne ja toimijuus ovat siis kolikon kaksi puolta, eivät toisistaan rajautuvia osia kokonaisuudesta.³³

Palontorjunnan voi vastaavalla tavalla ymmärtää tilanteesta tai tahdosta riippuen joko toimintana tai rakenteena. Palonsammutustoiminta on määritelmällisesti toimintaa, mutta myös pitkäaikaisen kehityksen, traditioiden ja hallinnollisen sääntelyn muokkaama toimintakehys – rakenne. Sama määrittely pätee myös esimerkiksi paloturvalliseen rakentamiseen. Paloturvallisuuden eri osa-alueilla on kuitenkin erilaisia painotuksia rakenteiden ja toiminnan välillä, jolloin tekijä-strukturi yksistään on nimittäjänä riittämätön. Sen rinnalle – tai paremminkin sen *päälle* – voidaan nostaa toinen käsitteellistämisen taso selkeämmin rajanvedoin: *aktiivinen* ja *passiivinen*. Vaikka tämä käsitepari viittaakin lähinnä reaaliaikaiseen toimintaan (tai sen puutteeseen), on kahtiajaossa yhtymäkohtia rakenteellisen ja toiminnallisen suhteeseen. Jako aktiivisen ja passiivisen välillä mahdollistaa

³³ Jarrick & Söderberg 1991.

vaadittaessa ilmiöiden selkeän ja konkreettisen kategorisoinnin sekä erittelyn asettamatta kuitenkaan mainittavampaa painetta jatkuvasti erottaa toimijuutta rakenteesta.³⁴

Palontorjunta manifestoituu siis paitsi ihmisen toimintamahdollisuuksien rajat asettavissa rakenteissa (hallinnollinen ohjaus, instituutiot, mentaliteetit ja rakennettu ympäristö) myös ihmisten toiminnassa itsessään (valinnat ja strateginen toiminta, kuten palontorjunta-reformien käynnistäminen ja palonsammutus). Tekijän – tässä tapauksessa ihminen tai ihmisten joukko – ja rakenteiden välinen suhde on siis kaksisuuntainen, vuorovaikutteinen, minkä pohjalle myös tutkimukseni *kuvaavuus* rakentuu. Tutkimuskohteeni on konfliktin kohdannut mikromaailma, jonka kokemukset tarjoavat oman näkökulmansa laajemmassa todellisuudessa vallinneista realiteeteista. Vuorovaikutussuhteet toimivat myös useilla tasoilla mikro–makro-jatkumolla: Kristiinankaupunkilaisten luovivat kaupunkinsa omassa rajatussa toimintaympäristössä, johon he puolestaan omalla toiminnallaan vaikuttivat. Vastaavalla tavalla Kristiinankaupunki kokonaisuudessaan oli yksi vaikuttava tekijä valtakunnan laajuudessa toimintaympäristössä. Kristiinankaupungin historian (toistaiseksi) ainut kaupunkipalo on tutkimukseni 'poikkeava tapahtuma', joka muodostaa jännitteisen tilan tähän ympäristöön ja tuo esiin uudenlaisia vuorovaikutuksen muotoja. Tämä poikkeama kertonee Kristiinankaupungin ajallisesta ja tilallisesta jatkuvuudesta enemmän kuin vuosisataisen ”palamattomuuden” päämäärätön tutkiskelu.

Elomaa, joka on tutkinut tammisaarelaista Hultmanien perhettä mikrohistoriallisista lähtökohdista, selventää rakenteiden ja yksilön suhdetta luonnehtimalla historiallisia prosesseja henkilökohtaisiksi tilannesidonnaisiksi elämänvalinnoiksi.³⁵ Tässä korostuu jälleen mikrohistorian luonne toiminnan (tai ihmisen) historiana. Oli kyse sitten identiteetinmuodostuksesta tai palontorjunnasta, mikrohistoriallinen menetelmä voi purkaa historialliset prosessit yksittäisten henkilöiden yksittäisiksi toiminnoiksi; mielenkiinto on kohdistettu ihmiseen toimintaympäristössään. Se voi viitata yhtä hyvin suomenruotsalaisen porvarissuvun jäsenen sosiaaliseen ja kulttuurilliseen ympäristöön kuin agraarin

³⁴ Katso esimerkiksi Suikkari 2007, 11–12 ja 76.

³⁵ Elomaa 2006, 63–64.

kauppakaupungin paloturvallisuuskäytäntöihin. Kirjo on laaja, mutta tavoitteet yhtenäisiä: mikrohistorian keinoin tuodaan esille vertailukohtia ja malleja muille historiantutkijoille kuvaamalla tapahtumia ja ilmiöitä osana laajempaa perspektiiviä. Parhaimmillaan tutkijalle tarjoutuu ”avain tiettyyn aikakauteen”.³⁶

Mikrohistoriallisessa historiankirjoituksessa, Ginzburgia lainaten, ”hypoteeseista, epäilyksistä ja epävarmuuksista tulee osa kertomusta”.³⁷ Elomaa sanoo pyrkivänsä kirjoittamaan tavalla, jolla hänen tutkimuskohteidensa elämä kaikkine ristiriitaisuuksineen paljastuisi lukijalle vähän kerrallaan.³⁸ ”Tuloksettomiaakin” havaintoja voidaan sisällyttää tutkimukseen, jos ne tukevat tutkijan tavoittelemaa kokonaiskuvaa. Tällöin prosessista tulee ikään kuin osa tutkimustulosta. Lopputulemaa voidaan pitää mikrohistorian tutkimustavoitteiden näkökulmasta totuudellisempänä, kun lähteitä ei ole tarpeen valkopestä aukottoman tutkimustuloksen saavuttamiseksi. Tällainen lähestymistapa lähestyy omaa tutkimustani merkittävästi; kaupunkipalon tapahtumien konstruointi vaatii luovaa lähteiden yhdistelyä ja salapoliisin työtä, minkä lisäksi tutkintapöytäkirjat ovat luonteenomaisesti sopivia edellä mainitun kaltaiseen kirjoittamiseen. Luonnollisesti historioitsijaa kiinnostaa myös ajatus lukijan osallistamisesta tutkijan kohtaamaan mysteeriiin – se ilmentää tietyllä tavalla mikrohistorian vuorovaikutteisuuden ydinajatusta.

³⁶ Elomaa 2006, 66.

³⁷ Ginzburg 1996, 183 ja 191–192.

³⁸ Elomaa 2006, 65–66.

2 KRISTIINANKAUPUNGIN KAUPUNKIPALO VUONNA 1859

2.1 ”KAUPUNGISSAMME ON KÄYNYT KUTSUMATON VIERAS”

Kristiinankaupunki nousi valtakunnallisiin otsikoihin tammikuussa 1859, kun se sai osansa tuolla vuosisadalla usein riehuneista kaupunkipaloista.³⁹ Vaikka Kristiinankaupungin palo olikin aikalaisonnettomuuksiin verraten pieni laatuaan, oli sen vaikutus kaupunkilaisten tavanomaiseen elämänrytmiin kuitenkin huomattava. Tiiviissä maalaiskaupunkiyhteisössä pienikin kaupunkipalo aiheutti merkittäviä aineellisia, taloudellisia ja henkisiäkin vaurioita. Kodittomaksi jääneet oli asutettava ja tuhoutuneet alueet jälleenrakennettava. Etenkin heille, joiden kiinteistöt olivat vakuuttamattomia, oli tulipalo suunnaton taloudellinen koettelemus, eivätkä monetkaan heistä kyenneet velkaantumatta korvaamaan vahinkojaan. Yhteisön kyky toipua onnettomuudesta riippuikin pitkälti jäsentensä keskinäisestä solidaarisuudesta, jota ei voinut pitää itsestäänselvyytenä.⁴⁰

Kristiinankaupungin kaupunkipalo teki tuhojaan kauppatorin kupeessa muun muassa varakkaiden kauppiaiden ja laivureiden asuttamalla alueella.⁴¹ Tulipalo iski ”sisukkaan kauppakaupungin”⁴² toimeliaisuuden ja taloudellisen aktiivisuuden kannalta erityisen kriittiseen paikkaan, mutta toisaalta vakuuttamisen taso oli tällä alueella niin ikään korkeampi.⁴³ Vaikka saman ammatin harjoittajat toki asuivatkin usein tällä tavoin lähetyksen,⁴⁴ ei asutus Kristiinankaupungissa kuitenkaan näyttänyt rajautuvan kovin tiukasti sosiaalisen aseman sanelemin ehdoin. Vieretysten asuivat niin kauppiaat ja laivurit

³⁹ Suikkari 2007, 83–87.

⁴⁰ Katso esimerkiksi (Porin vuoden 1801 kaupunkipalosta) Keskinen 2012, 14 ja 206–214.

⁴¹ KVTA, Kristiinankaupungin vakuutuskirjoja 1834–1850; VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 19.–22.1.1859 ja 7.3.1859; VMA KRA, Raastuvanoikeuden pöytäkirjat tammikuu 1859 ja 7.5.1859.

⁴² ”Kristinestad, en af de dristigaste handelstäderna –”. Helsingfors Tidningar 22.1.1859.

⁴³ KVTA, arkistoluettelo 602:103a; Kristiinankaupungin vakuutuskirjoja 1834–1850.

⁴⁴ Keskinen 2012, 208–209; Kirjakka 1982, 165. Kaupunkien sisäisen eriytymisen teoreettisesta mallista katso Harris & Ullman 1945.

kuin kalastajat ja työmiehetkin.⁴⁵ Paloalue muodosti näin ollen melko laajan läpileikkauksen paikallisyhteisön sosiaalisesta rakenteesta. Vaara ja ponnistelut sen taltuttamiseksi olivat yhteisiä, mitä heijastelee myös pormestari Hasselblattin tapa kirjoittaa aiheesta:

”Olemme suuressa kiitollisuudenvelassa – – useiden täällä olleiden merenkulkuopiston oppilaiden lisäksi niin porvariston kuin muidenkin säätyjen rohkeille miehille, jotka neuvokkaasti osallistuivat sammutustöihin.”⁴⁶

Kristiinankaupungin kaupunkipalon laajuudesta esitettiin aikanaan monenlaisia toisistaan poikkeaviakin havaintoja, joskin lehtikirjoittelussa tavoitettiin jonkinasteinen konsensus vahinkoja kärsineiden talojen tai tonttien⁴⁷ lukumäärästä, jota myös kaupungin maistraatin aineisto tukee: pöytäkirjamerkintä alueen kaavamuutoksista vuoden 1859 maaliskuulta listaa kaikki vaurioituneet tontit, joiden yhteenlaskettu lukumäärä ylittää 23:een.⁴⁸

Epäselväksi jää kuitenkin, mitkä kiinteistöt paloivat kokonaisuudessaan maan tasalle ja mitkä puolestaan selvisivät vähäisemmin vaurioin. Sanomalehdistä ainakin Vasabladetilla, Helsingfors Tidningarilla ja Finlands Allmänna Tidningilla oli kirjeenvaihtajia kaupungissa, ja näistä kullakin oli toisistaan poikkeavia tietoja tulipalosta: Vasabladet esitti 12 talon palaneen läpikotaisin ja 11:n osittain, kun Helsingfors Tidningarin mukaan tuhoutuneita taloja olisi ollut 14 ja vaurioituneita 5–6. Finlands Allmänna Tidning oli arvioissaan edellä mainittuja epätasemmallisempi, ilmoittaen ainoastaan, että noin 20 talosta osa paloi tuhkaksi ja osa vahingoittui pahoin.⁴⁹ Kaupunkien Yleisen Paloapuyhtiön muistojulkaisu vuodelta

⁴⁵ VMA KSA, Kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1855–1861.

⁴⁶ ”I stor tacksamhetsskuld stå wi – – till åtskilliga här wistande Navigationssskole-elever förutom andre dristige män af borgerskapets medlemmar jemte andra ståndsklasser, hwilka med rådighet bidrogo till släckningsarbetet.” Åbo Underrättelser, 1.2.1859.

⁴⁷ Ruotsin kielen sana *gård* tarkoittaa tässä asiayhteydessä joko tonttia, taloa tai pihaa; nämä merkitykset olivatkin jossain määrin keskenään vaihdettavissa. Suomenkielisessä uutisoinnissa tuhoutuneista kiinteistöistä käytettiin nimitystä *talo* tai *kartano*. ’Talosta’ puhuttaessa tarkoitettiin yleisesti useamman rakennuksen kokonaisuutta.

⁴⁸ Ks. esim. Helsingfors Tidningar 22.1.1859 ja Vasabladet 22.1.1859. VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 7.3.1859.

⁴⁹ Finlands Allmänna Tidning 19.1.1859; Helsingfors Tidningar 19.1.1859. Vasabladet 22.1.1859; Åbo Tidningar 21.1.1859.

1932 puolestaan mainitsee 14 talon palaneen ja muutaman vaurioituneen – muistojulkaisu myötäilee kuitenkin melko tarkoin tiettyjen aikalaissanomalehtien käyttämiä sanamuotoja,⁵⁰ joten tämänkin lausunnon totuusarvoon on suhtauduttava tietyllä varauksella.

Tämän tutkimuksen yhteydessä palon laajuus saa kaupunginhallinnon pöytäkirjojen ja Yleisen paloapuyhtiön vakuutusasiakirjojen pohjalta lisäkartoitusta, joskin täysin eheän kuvan muodostaminen ei tarkasteltujen lähteiden valossa ole kuitenkaan mahdollista. Seuraavaksi esitän yhtä kaikki tämän tutkielman piiriin rajautuneen aineiston perusteella tekemäni havainnot tulipalon syttymisestä, sen mahdollisista syistä ja onnettomuuden laajuudesta. Näiden havaintojen kannalta merkittävässä roolissa on kaupunginhallinnon, vakuutusyhtiöiden ja Yleisen Paloapuyhdistyksen valtuuttaman paloturvallisuuskomitean yhteisesti suorittama tutkinta,⁵¹ jonka järjestämisestä käsittelen myös samassa yhteydessä.

2.2 PALON ALKUPISTE JA SYTTYMINEN

Kristiinankaupungin kaupunkipalo sai alkunsa varhain aamulla 14. tammikuuta toisen kaupunginosan tontilta 102, jonne kauppias Henric Adolf Engberg oli asettunut perheineen ja palveluskuntineen. Pihapiirissä (liite 1, kaavapiirros) oli tiettävästi kaiken kaikkiaan viisi erillistä rakennusta (liite 1, rakennukset 1–5): kaksikerroksinen päärakennus (n:o 1, rakennusvuosi 1834), pienempi kaksikerroksinen asuinrakennus (n:o 3, rakennusvuosi 1837), talousrakennus (n:o 2, rakennusvuosi 1834), vaunuliiteri (n:o 4, rakennusvuosi 1837) ja ”ulkorakennus” (n:o 5, rakennusvuosi 1835). Tontin vanhimmatkin rakennukset olivat vain neljännesvuosisadan ikäisiä.⁵² Maistraatin tutkinnassa selvisi myöhemmin, että kauppias Engberg oli hankkinut ruotsalaisesta vakuutusyhtiöstä Skandiasta rinnakkaisen

⁵⁰ Ginström et al. 1932, 521–522; vertaa esimerkiksi Åbo Tidningar 21.1.1859.

⁵¹ Vuonna 1832 perustettu Yleinen Paloapuyhdistys (*Allmänna Brandstodsbolaget*) muutti nimensä – ja toimintatapansa – Kaupunkien Yleiseksi Paloapuyhtiöksi vuonna 1860. Kristiinankaupungin kaupunkipalon ajankohdasta johtuen tutkielmassa tullaankin käyttämään enimmäkseen yhtiön alkuperäistä nimeä. Ginström et al. 1932.

⁵² KVTA, vakuutus n:o 1813.

palovakuutuksen, johon hän sisällytti päärakennukseen ja talousrakennukseen tekemänsä lukuisat muutokset.⁵³ Ennen Engbergiä tontti oli kuulunut muuan laivuri Vennestrandille, joten talon ympäristö lieneekin vaatinut jos jonkinlaisia muokkauksia soveltuakseen paremmin kauppiaan työnkuvaan.⁵⁴ Korvausselvityksen perusteella pihapiiri lienee ollut kuitenkin pääpiirteissään vuoden 1840 vakuutussopimuksen kaavapiirrosta vastaava.⁵⁵

Liite 1: Tontin n:o 102 kaavapiirroksen osasuurennos (vakuutus n:o 1813)

Palo ai alkunsa pihan talousrakennuksesta, joka asettui kohtisuorasti päärakennukseen nähden, seinä seinää vasten. Tässä "kulmarakennuksessa" (*vinkelhus*) sijaitsi saman

⁵³ VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 19.1.1859; VMA KRA, Raastuvanoikeuden pöytäkirjat 7.5.1859.

⁵⁴ VMA KSA, Kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1848–1854. Kauppias tarvitsi ammattia harjoittaakseen muun muassa ns. katuaitan tai puodin, joskin rakennustyyppi oli hyvin yksinkertainen ja todennäköisesti tavallisesta ulkorakennuksesta muokattavissa. Åkerblom 1984, 490.

⁵⁵ KVTA, vakuutus n:o 1813.

katon alla työkaluvaja, kaksi tavaramakasiinia, ruokavarasto⁵⁶ ja keittiö, joka sijoittui näistä lähimmäksi päärakennusta.⁵⁷ Tällainen rakennustapa, jossa pihapiirin eri toimintoja yhdistettiin samaan rakennuskokonaisuuteen, oli tuohon aikaan Kristiinankaupungissa yleinen; talous- tai ulkorakennukset saattoivat olla paikoittain jopa 60 metrin mittaisia.⁵⁸ Näin mittavat rakennuskokonaisuudet vaativat toisaalta myös suuren tontin osakseen. Kaavoitus oli Kristiinankaupungissakin edennyt suurempien tonttikokojen suuntaan, C. L. Engelin Turun palon jälkeen laatimien kaupunkikaavoittamisen uusien suuntaviivojen mukaisesti.⁵⁹

Talusrakennuksen tiloista keittiö ja ruokavarasto olivat jonkinlaisin tulisijoin varusteltuja: keittiössä oli käytössä rautainen hella ja ”kallspis”,⁶⁰ ruokavaraston puolella tyydyttiin tavanomaiseen takkaan. Viimeksi mainitun savuhormi yhdistyi ullakolla, huoneiden välillä kattorakenteisiin saakka kohoavan hirsiseinän välityksellä, keittiön hellan muuripiippuun ja yhteiseen ”korsteeniin” (*skorsten*, savupiippu). Vastakkaiselle puolen sijoittuneilla tavaramakasiineilla oli puolestaan ruokavaraston kanssa yhteinen, jakamaton, pitkänomainen ullakkotila.⁶¹ Ruotsin kustavilaista rakennustapaa – jolle on leimallista koko korttelin mitalta toisiinsa kiinni rakennetut kaksikerroksiset puutalot – tutkittaessa on huomattu korkeiden osastoimattomien ullakkotilojen, joiden lattiapinta-ala saattaa yltää jopa tuhansiin neliömetreihin, edistävän tulen intensiteettiä ja palon nopeaa leviämistä.⁶² Suomalaisten puukaupunkien rakennustapa kyllä erosi ruotsalaisesta perinteestä, mutta edellä mainittu

⁵⁶ *Fruktkammare*, elintarvikkeiden ja muiden tuotteiden säilyttämiseen ja varastointiin käytettävä lämmitettävä tila.

⁵⁷ VMA KRA, Maistraatin pöytäkirja 19.1.1859.

⁵⁸ Jarle 2006, 146–147; Åkerblom 1984, 491.

⁵⁹ VMA KRA, Rakennusjärjestys 7.5.1842; Lilius 1981, 361–366; Lilius 2014d, 153–154.

⁶⁰ 1800-luvun alussa käyttöön otettu hella, tai ”hellapiisi” (*spishäll*) oli merkittävä kotitaloustekninen innovaatio, ja myös edeltäviä ratkaisuja paloturvallisempi. Se oli uloslämpivä, minkä lisäksi ruoanvalmistus tapahtui avotulen sijaan rautaisella hellankannella. ”Kallspisillä” lienee tarkoitettu uunia, jonka pesässä hävitettävät tuhkat talonväen mukaan jäähdytettiin – käytäntö perustui ajatukseen hiilloksen jälkilämmön hyödyntämisestä. Lepistö 1994, 42–47; VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 19.–22.1.1859.

⁶¹ VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 19.1.1859.

⁶² Glenting 2002, 5 ja 24; Suikkari 2007, 71–72.

päätelmä on sovellettavissa, joskin hieman pienemmässä mittakaavassa, näihin massiivisiin ulkorakennuksiin, joissa saattoi olla suuriakin jakamattomia ullakoita. Osastoimisen viimeaikaisten havaintojen osoittama merkitys paloturvallisuutta edistävänä ratkaisuna on tuskin aikalaisten tiedossa ollutkaan, jolloin käytännölle ei ole nähty erityistä tarvetta.

Palon alkupisteen paikantaminen osoittautui onnettomuutta tutkineille viranomaisille vaikeaksi tehtäväksi, eikä syttymisen syytä onnistuttu liioin selvittämään. Näin ollen syyn toteaminen on tutkijankin ulottumattomissa, mutta erinäisiä palon syttymiseen ja sen nopeaan leviämiseen vaikuttaneita tekijöitä on kuitenkin mahdollista eritellä. Lehtien uutisoinnissa⁶³ syyttävä sormi osoitti ”huolimattoman palveluskunnan” suuntaan – tutkintapöytäkirjat paljastavat kuitenkin journalistien kynäilyjä mutkikkaamman todellisuuden.

Muun muassa Finlands Allmänna Tidning ja Vasabladet uutisoivat palon alkaneen talon leivintuvasta (*bagarstuga*)⁶⁴, mikä perustunee talonväen tutkinnan alkuvaiheessa antamiin lausuntoihin: kaikki kuulustellut talon asukkaat (kaikkiaan yksitoista henkilöä, mukaan lukien yksi alaikäinen, joka ei kuitenkaan voinut antaa valanvaraista lausuntoa)⁶⁵ kertoivat nähneensä tulen palavan alun perin juuri keittiön katolla – osa heistä täsmensi sen vieläpä palaneen ainoastaan siellä. Mielenkiintoisesti kaikki varhain paikalle saapuneet Engbergin talouden ulkopuoliset todistajat kuitenkin ilmoittivat, että ennen keittiöön leviämistään tulipalo roihusi tavaramakasiinin kohdalla. Vakuutusyhtiö Skandian edustaja Abraham Oldenburg oli lopulta vakuuttunut siitä, että tuli sai alkunsa juuri makasiinista, sillä todistajien enemmistön lisäksi havaintoa tuki se tosiasia, että suuri osa keittiön irtaimistosta saatiin pelastettua, kun makasiinin mukana sitä vastoin paloi lähes kaikki sisällä säilytetty materiaali.⁶⁶ Oldenburgin mukaan myös tuulen suunta osoitti, että palo

⁶³ Sanomia Turusta 25.1.1859; Wiborg 22.1.1859; Åbo Tidningar 21.1.1859.

⁶⁴ Lehdet viittasivat tällä jo edellä mainittuun ulkokeittiöön, joka Engbergin taloudessa toimitti myös leivintuvan virkaa. Finlands Allmänna Tidning 19.1.1859; Vasabladet 22.1.1859.

⁶⁵ VMA KRA, Raastuvanoikeuden pöytäkirjat 7.5.1859.

⁶⁶ Lukuunottamatta mattoa (*matto t. kuli*, venäläinen tilavuusmitta; vastasi 360 ven. naulaa eli 147,42 kg rukiita) tupakkaa, jonka merimies Holmberg oli kokenut parhaaksi raahata ulos liekehtivästä makasiinista. VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 20.1.1859; Wichmann 1912.

väistämättä syttyi juuri makasiinista, sillä keittiöstä käsin se olisi muuten levittäytynyt ensimmäisenä päärakennukseen sen sijaan, että koko talousrakennus olisi ensin riehunut valkeana.⁶⁷ Toki palo voi rakenteellisista syistä levitä arvaamattomillakin tavoilla.

Kaupunkipalon syttymistä käsitelleessä tutkinnassa nostettiin pöydälle useita mahdollisia selitysmalleja, joista jokaiselle löytyy oma ennakkotapauksensa edeltäneiden vuosisatojen suurpaloista. Varomaton tulenkäyttö oli varsin yleinen syy tulipalojen syttymiselle: Risto Suikkarin Suomen kaupunkipaloista kokoamassa kattavassa luettelossa on useita mainintoja tulen huolimattoman käsittelyn aiheuttamista kaupunkipaloista, tuhoisimpien joukossa muun muassa Viipurin palo vuonna 1652 ja kaksisataa vuotta myöhemmin Vaasan hävittänyt suurpalo.⁶⁸ Kristiinankaupungin kaupunkipaloon johtaneet tapahtumat ja olosuhteet antoivat tutkintaa suorittaneille viranomaisille syyn epäillä – tai vähintäänkin tutkia – tällaista mahdollisuutta. Kauppias Engberg kuitenkin ilmoitti kysyttäessä, että hänen taloudessaan käytettävien lyhtyjien kunnosta pidettiin aina huolta, minkä hänen palveluskuntansakin vahvisti. Samalla hän tähdensi, että kehotti palkollisiaan noudattamaan erityistä varovaisuutta tulenkäytössä. Kaikki talossa pidettävät tulet oli useamman todistajan mukaan vahvistettavasti sammutettu edeltävän illan aikana. Kukaan talon asukkaista, niin perheenjäsenistä kuin palkollisistakaan, ei havainnut ulkona liikettä yön aikana, eikä toisaalta myöntänyt siellä itsekään käyneensä.⁶⁹

Toinen johtolanka muodostui Engbergin naapurin, nuohooja Johan Fredric Sörländerin näennäisen irrallisesta huomiosta. Hän kuuli tulen rätinän naapurin puolelta, koska oli ollut hereillä aamuyön aikaan – hän kertoi edellisiltana hänen luonaan vierailleen merikapteeni Fredric Anton Åkervallin piipullaan käräyttämän turkiskauluksen hajun valvottaneen häntä koko yön. Tupakanpoltto oli aiemminkin aiheuttanut suurpaloja: esimerkiksi Viipurissa vuonna 1793 ja Hämeenlinnassa vuonna 1831 syttyneet kaupunkipalot saivat alkunsa

⁶⁷ VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 20.1.1859.

⁶⁸ Lagus 1893, 112–114; Hoving 1956, 13–20; Suikkari 2007, 81 ja 85.

⁶⁹ VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 19–22.1.1859

tupakoinnista.⁷⁰ Palava piippu tai savuke saattoi olla riittävä ylyllyke kuivien materiaalien, kuten eristeiden tai varastoitujen olkien, sytyttämiseen.⁷¹ Näin ollen maistraattiin kutsuttiin ylimääräisiä todistajia yksinomaan Åkervallin mahdollisen osallisuuden toteamiseksi. Silminnäkijöiden mukaan Åkervall kuitenkin sammutti piippunsa poistuessaan Sörlanderin luota, vapautuen näin syyllisyyden taakasta. Näin oli kenties parempi, sillä Åkervallinkin tontti oli palanut kokonaisuudessaan maan tasalle.⁷²

Koska vain vuotta aiemmin kaksi kolmasosaa Uusikaarlepyyn kaupungista tuhonnut palo alkoi tuhopolttona,⁷³ vastaavanlainen mahdollisuus huomioitiin ymmärrettävästi myös Kristiinankaupungin kaupunkipalon tutkinnassa. Kauppias Engbergillä ei kuitenkaan hänen omien sanojensa mukaan ollut vihamiehiä, eikä hänen kauppa-apulaisensa ollut tietoinen minkäänlaisesta vihanpidosta työnantajansa ja palveluskunnan välillä. Koska kukaan talonväestä ei huomannut yöllä liikettä ulkona, ei tuhopolton mahdollisuutta tutkittu sen perusteellisemmin. Engbergin vuokralainen, raatimiehen leskirouva Maria Holstius lisäsi tutkinnan neljäntenä päivänä kuulleensa alakerran oven käyvän tapahtumayönä, vaikka ainoastaan Engbergeillä lastenhoitajana (*amma*) työskennellyt Anna Stina Österholm oli tiettävästi ollut jalkeilla yön aikana – hänkin yläkerran tiloissa.⁷⁴ Merkillisesti tätä johtolankaa ei tutkittu tätä yksittäistä irrallista huomiota pidemmälle, vaikka tutkinnassa jäikin muutoin hyvin harva lausunto vahvistamatta.

Epäselvyydet Engbergin vakuutusjärjestelyissä lienevät herättäneen epäilyksiä vilpin mahdollisuudesta, sillä hänen oma toimintansa oli myös tarkassa syynissä tutkinnan edetessä. Engbergin kanssa aikaa viettäneiltä todistajilta tiedusteltiin, oliko hän missään vaiheessa, ennen paloa tai sen jälkeen, maininnut mitään vakuutuksiinsa tai tulipaloon liittyvää. Erityistä huomiota kiinnitettiin myös hänen paloa edeltävän illan ulkoiluihinsa.

⁷⁰ Kauppi & Miltsik 1993, 26; Ginström et al. 1932, 504–505; Suikkari 2007, 84–85.

⁷¹ Katso esimerkiksi Rancken 1937, 128–129; Suikkari 2007, 26.

⁷² KVTA, Vakuutus n:o 2805; VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 19.–20.1.1859.

⁷³ Birck 1980, 557–574.

⁷⁴ VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 19.–22.1859.

Engberg oli viettänyt illan kauppias Gustaf Wörssténin luona, seuranaan kollegansa Frans Fredric Grönroos, Carl Wilhelm Kräpelien ja Carl Gustaf Nyström. Toddynhuuruinen⁷⁵ ilta sai viranomaiset ja asiamiehet nähtävästi epäilemään, josko illanvietto olisi voinut johtaa laiminlyönteihin ja vaaratilanteeseen. Seurueen jäseniltä kysyttiin, oliko Engbergin luota haetettu lisää alkoholia illan aikana, mihin kuitenkin vastattiin kieltävästi. Väkijuomaa oli kauppias Kräpelienin mukaan siinä määrin riittävästi, ettei ”ollut tarpeellista, saati tullut kysymykseen” pitää virvokkeista lukua.⁷⁶

Kysymys kauppiaiden iltajuopottelusta nousi kuitenkin esiin toisessakin asiayhteydessä, jolloin ystävänsä Engbergin puolia piti vuorostaan Wörsstén. Kaupunginvouti Ramström kertoi tavanneensa Wörssténin kauppatorilla kello viiden–kuuden aikaan ja keskustelleensa tämän kanssa lyhyesti. Silminnähdyn surumielinen kauppias oli ilmaissut Ramströmin mukaan huolensa siitä, josko palo olisi voinut saada alkunsa Engbergin hakiessa likööriä makasiinista mahdollisesti viallisen lyhdyn valossa. Wörsstén kiisti käyttäneensä näitä sanoja, vaikkei keskustelun kulkua tarkasti muistanutkaan. Omasta mielestään hän oli Engbergin syyllisyyttä koskien painottanut todennäköisesti juuri päinvastaista – ettei Engberg missään nimessä ole makasiinissa voinut käydä. Kyse oli lopulta yhden arvovaltaisen miehen sanasta toisen omaa vastaan (Ramström pitäytyi lausunnossaan ehdottomasti), eikä tapauksesta siten koitunut Engbergille sen suurempia syytöksiä.⁷⁷ Lopputuloksen kannalta viime kädessä merkityksetön yksityiskohta herättää kuitenkin kysymyksiä henkilösuhteiden vaikutuksista tutkintaan – etenkin, kun tutkintaa oli suorittamassa myös yksi Engbergin juomakavereista.

Vaihtoehtoinen selitys palon syttymiselle olisi saattanut löytyä savunpoiston vioista. Kauppias Engberg itse teoretisoi keittiön muuripiipun halkeamasta tai saumakohdasta

⁷⁵ Mahdollisesti *toddy* t. *toti* t. *tuutinki*, konjakista (rommista, viinistä), sokerista ja kuumasta vedestä valmistettu juoma. Wichmann 1912.

⁷⁶ ” – – någon tillräkning hvarken behöfdes än mindre i fråga kom.” VMA KRA, Raastuvanoikeuden pöytäkirjat 7.5.1859.

⁷⁷ VMA KRA, Raastuvanoikeuden pöytäkirjat 7.5.1859.

singonneen kipinän vähitellen sytyttäneen kattoeristeet.⁷⁸ Hypoteesi ei ollut alkuunkaan epäuskottava, sillä aikalaiset vedeneristeet olivat helposti syttyviä,⁷⁹ ja Engbergin kuvaileman kaltaiset tilanteet olivat johtaneet kaupunkipaloihin luultavasti ainakin Oulussa vuonna 1822 – kaupungin historian tuhoisimmassa tulipalossa – ja Uudessakaupungissa vuonna 1855. Kokkolassa vuonna 1742 riehunut kaupunkipalo oli puolestaan syttynyt savupiipusta, jota ei ollut nuohottu yli neljään vuoteen.⁸⁰ Engbergin kirjanpitäjältä Axel Ahlströmiltä tiedusteltiin tuloksetta keittiön katolta kohoavan savuvanan väritystä, jonka perusteella olisi ollut mahdollista arvioida, olivatko rakennuksen välikaton eristeet syttyneet; sammaleristeet olisivat palaessaan vapauttaneet tummempaa savua.⁸¹

Savupiipun kunnan arvioimiseksi kuultiin osaa talonväestä, muurarimestari Johan Backia ja edellä mainittua nuohooja Sörlanderia. Engberg, omista epäilyistään huolimatta, oli kuitenkin vakuuttunut piipun eheydestä, eikä ollut havainnut sen näkyvällä tavalla kipinöivän. Myös Engbergin palkolliset (Österholm ja talon piika) antoivat yhtenevän lausunnon asiasta. Savupiippu olikin melko uusi; Back oli muurannut sen kahta vuotta aiemmin. Omien sanojensa mukaan tulipalo ei voinut mitenkään piipun kautta syttyä – hän oli muurannut sen kaksinkertaisesti koko mitalta ja viimeistellyt työnsä rappauksella. Edellä mainitun lisäksi Sörlanderilla oli piipusta verrattain tuoreita havaintoja, sillä hän oli nuohonnut sen vain kahta päivää aiemmin ja olisi epäilemättä pannut merkille mahdolliset epäkohdat. Engbergin piian Sofia Nordmanin lausunto vahvisti tiedon Sörlanderin toimeksiannosta.⁸² Näyttäisi siis hyvin epätodennäköiseltä, että palo olisi Engbergien keittiön savunpoiston kautta voinut syttyä. Normien mukainen nuohous tapahtuikin vuoden 1800 palojärjestyksen nojalla verrattain säännöllisesti, mikä osoittaa ymmärrystä nokipalojen aiheuttamasta paloturvallisuusriskistä.⁸³

⁷⁸ VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 19.1.1859.

⁷⁹ Suikkari 2007, 32 ja 46–47.

⁸⁰ Ginström et al. 1932, 514; Suometar 10.8.1855; Suikkari 2007, 79–88.

⁸¹ VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 19.1.1859.

⁸² VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 19.–22.1.1859.

⁸³ SPA, Vaasan läänin kaupunkien palojärjestys 4.12.1800.

Tällainen johtopäätös ei kuitenkaan sulje pois sitä mahdollisuutta, että jokin tulipalon sytyttänyt kipinä olisi kulkeutunut ulkorakennukseen toiselta tontilta. Kipinät saattoivat levitä suoraohormisista savupiipuista ympäristöön ja tarttua paloherkkiin materiaaleihin.⁸⁴ Turun palo vuonna 1827 syttyi tiettävästi tällä tavoin naapuritalon piipusta singonneesta kipinästä.⁸⁵ Paloherkkien kate- ja eristemateriaalien lisäksi tulipaloriskin olisi voinut aiheuttaa myös Engbergin tavaramakasiinin ullakolla säilytetyt 200 fosforitikkua.⁸⁶ Talousrakennuksen ullakolle johtavat luukut olivat kuitenkin todistajainlausuntojen valossa suljettuina palon syttyessä, pienentäen oleellisesti tällaisen tapahtumakulun todennäköisyyttä.⁸⁷ Toki tulen saavuttaessa tulitikkukätkön on se eittämättä edesauttanut tulen nopeaa leviämistä ympäröiviin rakennuksiin ja ennen pitkää koko suurpalon mittasuhteet täyttävään laajuuteensa.

2.3 PALON LAAJUUS

Kuten edellä jo sivuttiin, vahingoittui palossa eriasteisesti kaikkiaan 23 tonttia. Näiden joukkoon ei nähtävästi kuitenkaan laskettu sellaisia kiinteistöjä, joiden rakennuskanta selvisi pelkin pintavaurioin. Maistraatin luettelemien 23 tontin joukossa ei esiinny ollenkaan esimerkiksi torin kupeessa Rantakadun varrella sijaitsevaa Fremdelingin kauppiasantaloa, jonka julkisivusta paloivat tiettävästi kuitenkin kaikki seinäpylväät sekä reunus- ja kattolistat.⁸⁸ Vahingoiksi onkin luultavimmin luettu vain sellaiset tontit, joiden rakennuksista vähintään yksi tuhoutui läpikotaisin. Kaikista tässä tutkimuksessa tarkastelluista, edellä

⁸⁴ Suikkari 2007, 26–29; Myös Åkerblom nimeää suorat hormit erityiseksi paloturvallisuusriskiksi Kristiinankaupungissa. Åkerblom 1984, 573.

⁸⁵ Dahlström 1929, 322–323.

⁸⁶ VMA KRA, Raastuvanoikeuden pöytäkirjat 7.5.1859.

⁸⁷ VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 19.–22.1.1859; VMA KRA, Raastuvanoikeuden pöytäkirjat 7.5.1859.

⁸⁸ VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 7.3.1859; Jarle & Gullberg 2006, 111; Haavisto 1985, 141.

mainittujen 23 tontin joukkoon lukeutuvista vakuutuskirjoista ilmenee, että jokin pihapiirin rakennelmista oli ”palanut täysin maan tasalle”.⁸⁹

Vertaamalla näitä vakuutuskirjoja kaupunginhallinnon pöytäkirja-aineistoon on mahdollista saavuttaa tietyiltä osin tarkka kuva tulipalon aiheuttamista tuhoista. Selvitystyötä rajoittaa muun muassa se, etteivät kaikki alueella sijainneet talot olleet suinkaan vakuutettuja. Osa vakuutuksista oli hankittu myös ruotsalaisesta Skandiasta ja englantilaisesta Northernista, joiden aikalaiset vakuutuskirjat eivät käytettävissä olleiden resurssein olleet saatavilla. Yleisen Paloapuyhdistyksen vakuutukset on kuitenkin tässä yhteydessä kyetty suhteellisen kattavasti kokoamaan; lähteinä on tässä tutkimuksessa käytetty kahdeksaa tulipalon aikaan voimassa ollutta vakuutussopimusta kaikkiaan kahdestatoista Paloapuyhdistyksen tuolloin vakuuttamasta tontista. Koska maininnat loppuista neljästä on löydettävissä Yleisen Paloapuyhdistyksen vakuutus- ja arkistoluetteloista, on niidenkin vakuuttamisajankohdat ja sijoittelu kyetty kokonaiskuvaan sisällyttämään.

Paloalue muodostuu asemakaavan tonttien numerointia hyödyntäen seuraavasti: tontit 23, 30, 31, 32, 51, 52, 53, 54 ja 55 ensimmäisestä kaupunginosasta⁹⁰ sekä 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 101, 102 (Engbergin talo ja palon alkupiste), 103, 104, 105, 106, 107, 113, 114 ja 115 toisesta kaupunginosasta. Tontit 30, 31, 32 ja 53 kuuluivat käytännössä yhteen kokonaisuuteen ja olivat osin saman vakuutuksen piirissä,⁹¹ jolloin palaneita tontteja oli siis kaikkiaan juuri 23 (liite 2, kaupunkikartan osasuurennos). Yleisen Paloapuyhdistyksen vakuutuksen piirissä näistä olivat n:ot 23, 30/31/32/53, 55, 94, 95, 96, 97, 98, 102, 104, 105 ja 113, joista kaikkien paitsi n:oiden 55, 95, 98 ja 113 vakuutuskirjat olivat lähteinä saatavilla.⁹²

⁸⁹ ”Helt och hållet nedbrunnit.” Yleisen Paloapuyhdistyksen korvausselvityksissä käytetty sanamuoto. KVTA, Kristiinankaupungin vakuutuskirjoja 1834–1850.

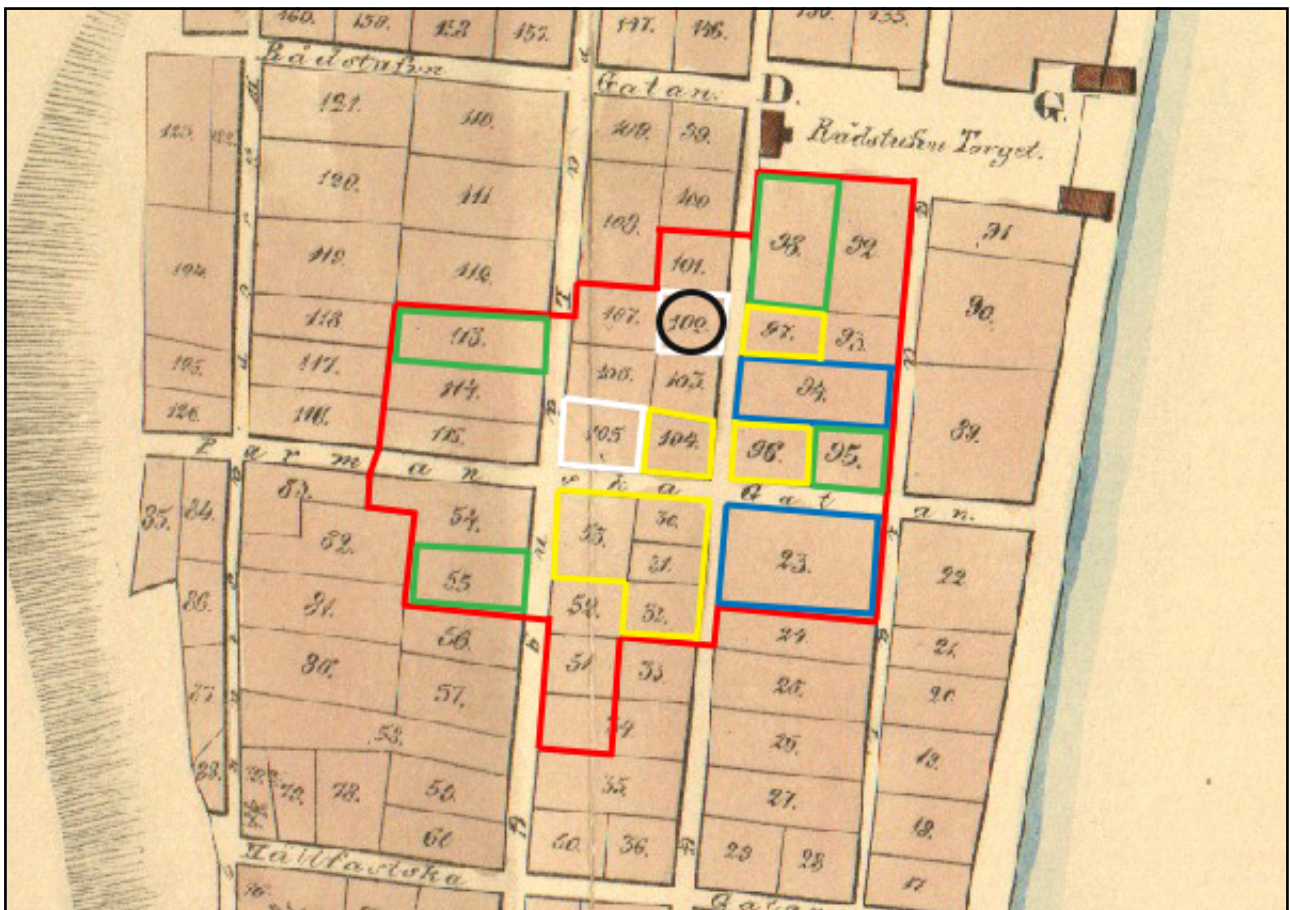
⁹⁰ Kristiinankaupunki oli tuolloin jaettu neljään (I–IV) kaupunginosaan. Åkerblom 1984, 483.

⁹¹ KVTA, vakuutus n:o 2955.

⁹² VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 7.3.1859; KVTA, Kristiinankaupungin vakuutuskirjoja 1834–1850.

Tontin tarkkuudella piirrettynä paloalueen muoto ja yhtenäisyys antavat vaikutelman tulen tasaisesta leviämisestä; palo ulottui laajimmillaankin vain noin korttelin etäisyydelle alkupisteestään ja levittäytyi varsin yhdenmukaisesti sekä lännen, etelän että idän suuntiin eikä muodostanut irrallisia taskuja yhtenäisen paloalueen ulkopuolelle. Näin ollen vaikuttaa siltä, että Kristiinankaupungin palossa vältyttiin tulen hallitsemattomalta ”hyp-päämiseltä”. Laajojen kattopalojen riski oli kuitenkin Kristiinankaupungissakin todellinen,⁹³ mutta lopputulemaan on saattanut vaikuttaa ilmeisen tyyni ilma palon aikana. Tuuli kävi eräiden havaintojen perusteella alkujaan luoteen suunnasta, jolloin palo näyttäisi levinneen hyvin laajalti myös tuulen vastaisesti.⁹⁴

Liite 2: Paloalue heijastettu Gyldénin vuoden 1842 kaupunkikartan osasuurenokseen

⁹³ Suikkari 2007, 26–29 ja 41.

⁹⁴ VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat, 19.–22.1859; katso myös esimerkiksi Åbo Underrättelser 1.2.1859.

Kun kuvaa paloalueesta tarkennetaan lisäämällä yhtälöön palaneet rakennukset, palo näyttääkin seurailleen katulinjaa Itäisen Pitkäkadun ja Paarmanninkadun muodostamalla akselilla. Tulipalon aiheuttamat tuhot painottuvat tämän katulinjan reunojen myötäisesti siten, että tontin taaemmilla laidoilla sijainneet rakennukset selvisivät suuremmista vahingoista. Tämä saattaisi viitata siihen, että palo levisi tuulen lennättämien kipinöiden sijaan esimerkiksi lämpösäteilyn välityksellä.⁹⁵ Helsingfors Tidningar puki tämän sanoiksi toteamalla kuumuuden ”rapauttaneen perustuksetkin”.⁹⁶ Hypoteesin kannalta on kuitenkin syytä huomioida, etteivät kaikki vakuutus sopimukset kattaneet kiinteistön koko rakennuskantaa. Koska tiedot yksittäisten rakennusten vaurioista perustuvat vakuutus kirjoihin, ei vakuutusten ulkopuolelle jääneiden rakennusten kohtaloa kyetä niin ollen varmuudella määrittämään.

Tutkittujen vakuutus sopimusten pohjalta kiinteistöt voidaan jakaa aiheutuneiden tuhojen perusteella kolmeen ryhmään. Ensimmäisenä ovat tontit, joissa yksikään rakennus ei säästynyt (valkoinen). Toisen ryhmän muodostavat tontit, joissa tuhoutuivat kaikki piharakennukset (sininen). Viimeisen ryhmän tonteilta paloi päärakennus, mutta muilta osin vahingot jäivät vain osittaisiksi (keltainen). Viimeksi mainittuun ryhmään lukeutuvat myös epävarmat tapaukset, joissa osa pihapiirin sekundäärisistä rakennuksista jäi korvausselvitysten ulkopuolelle.⁹⁷ Kuvaan on merkitty erikseen myös ne tietyvästi vakuutetut tontit, joiden vakuutus kirjosta ei kuitenkaan ole tietoa (vihreä). Tutkimuksessa tarkastelluista kahdeksasta tontista kaksi (n:ot 102 ja 105) sijoittuu ensimmäiseen ryhmään, kaksi (n:ot 23 ja 94) toiseen ja neljä (n:ot 30/31/32/53, 96, 97 ja 104) kolmanteen ryhmään. Näistä kahdeksasta tontista siis vain kahdessa päärakennus säästyivät tuhoilta. Huomattakoon vielä nykyaikaisia kulttuurihistoriallisia arvoja peilaten, että kaupungin

⁹⁵ Glenting 2002, 5 ja 24; Suikkari 2007, 71–73.

⁹⁶ ” – – själfwa grundwalarne förwittrades – –.” Helsingfors Tidningar 22.1.1859.

⁹⁷ On luultavaa, että ensimmäinen ryhmä oli tosiasiallisesti tässä esitettyä suurempi, mutta jaottelu on toteutettu yksinomaan vakuutus kirjosten korvausselvitysten pohjalta.

katukuvassa tänä päivänä harvinaisia kaksikerroksisia puutaloja (liite 3) oli tuhoutuneiden joukossa kaksi (n:ot 96 ja 102).⁹⁸

Toki säilyneidenkin joukossa olivat vastaavasti tontilla 23 edelleen komeileva vuonna 1763 rakennettu, nykyään seurakuntatalona tunnettu suuri Lundmanin talo sekä Lebellin taloksi kutsuttu n:o 94 (nykyään museo), jota tuolloin asuttivat kauppias Bäckströmin orvoksi jäänyt kuusivuotias poika sekä kauppias Holmudd perheineen.⁹⁹ Tulipaloalue piti sisällään muitakin sittemmin paikallisina arvorakennuksina tunnetuiksi tulleita kohteita, joiden säilyminen voidaan rakennusajankohdan perusteella vahvistaa. Näitä ovat ainakin vuonna 1787 rakennettu Holmströmin talo (n:o 92, ”Kaupunginhotelli”) sekä vuonna 1841 rakennettu Lundin talo (n:o 95, ”Felénin talo”).¹⁰⁰ Molemmat kuuluivat Yleisen Paloapuyhdistyksen piiriin,¹⁰¹ mutta nämä vakuutuskirjat eivät olleet lähteinä saatavilla. Åbo Underrättelserin numerossa 9/1859 aiheesta kirjoitetussa uutisessa mainitaan kauppias Sundmanin ”hyvin rakennetun” talon tai pihan (n:o 108–109), kauppias Axelinin (n:o 98) ja jo edellä mainitun leskirouva Holmströmin (n:o 92) kaksikerroksisten talojen sekä kalastaja Nordmanin (n:o 101) asuinrakennuksen pelastuneen.¹⁰² Kalastaja Nordmanin nimi esiintyy muissakin lähteissä; hän oli yksi todistajista palokomitean tutkinnassa.¹⁰³

Tonttien 23 ja 94 tapauksia, joissa piharakennukset paloivat viimeistä myöten, selittävät muun muassa näiden rakennusten heikompi paloturvallisuus päärakennuksiin verraten ja sijoittuminen kohti palon tässä arvioitua leviämisseuuntaa.¹⁰⁴ Vastaavasti päärakennusten sijoittelu kolmanteen ryhmään kuuluvilla tonteilla selittänee niiden joutumista tuhon tielle. Tämän ryhmän tonteista etäämmälle sijoittunut tontti n:o 105, joka kohtasi totaalisen

⁹⁸ KVTA, Kristiinankaupungin vakuutuskirjoja 1834–1850.

⁹⁹ KVTA, vakuutukset n:o 80 ja n:o 832; Haavisto 1985, 143.

¹⁰⁰ Katso esimerkiksi Haavisto 1985, 31.

¹⁰¹ KVTA, Arkistoluettelo 602:163a.

¹⁰² Åbo Underrättelser 1.2.1859.

¹⁰³ VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 20.1.1859; Kristiinankaupungin kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1855–1861.

¹⁰⁴ Katso esimerkiksi Suikkari 2007, 45–47.

hävityksen, muodostaa kuitenkin poikkeuksen tässä tarkastelujoukossa ja osoittaa, ettei luotettavan mallin osoittaminen palon etenemisen suunnasta ja tavoista ole muun muassa vakuutuskirja-aineiston puutteiden vuoksi mahdollista.¹⁰⁵

Liite 3: Esimerkki 1700-luvun kaksikerroksisesta talosta – talo n:o 23 Kristiinankaupungissa

Taulukossa (liite 4) on luonnosteltu kaupunkipalon yhteiskunnallis-taloudellisia vaikutuksia tarkastelemalla paloalueen talojen väestöllistä rakennetta ja Yleisen Paloapuyhdistyksen maksamien vakuutuskorvausten suuruutta.¹⁰⁶ Tulipalon vaikutusten alaisten ruokakuntien yhteenlaskettu pääluku kohoaa 99–109:ään,¹⁰⁷ mikä edustaa vuoden 1860 väestötietojen

¹⁰⁵ KVTA, vakuutus n:o 2805.

¹⁰⁶ KVTA, Kristiinankaupungin vakuutuskirjoja 1834–1850; VMA KSA, Kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1855–1861; VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 7.3.1859.

¹⁰⁷ Hajonta johtuu rippikirjamerkintöjen epätarkkuuksista; muun muassa tarkkojen muuttotietojen puuttuminen tuo epäselvyyttä siihen, kuka oli tulipalon tapahtuessa paikalla ja kuka puolestaan ei. VMA KSA, Kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1855–1861.

(2495 asukasta)¹⁰⁸ perusteella n. neljää prosenttia kaupungin väestöstä. Aineellisista vahingoista tavalla tai toisella kärsineiden todellinen luku on kuitenkin ollut huomattavasti suurempi, sillä rippikirjoihin merkittyihin ruokakuntiin ei luettu kaikkia talon asukkaita; merkittävää osaa vuokralaisista ja palveluskunnasta (piiat ja rengit) ei näihin merkintöihin sisällytetty. Esimerkkinä mainittakoon Engbergin talous, jonka ruokakunnan koko on rippikirjojen perusteella viisi, mutta talossa majoittui palon tapahtuessa kaikkiaan ainakin 13 ihmistä – ruokakuntaan kun ei laskettu niin Holstiuksen perhettä kuin palvelijoita-kaan.¹⁰⁹ Kodittomia ei silti kaikista taulukkossakaan huomioituista ihmisistä tullut, mutta jo pelkkä piharakennusten tuhoutuminen saattoi vaatia asumisen uudelleenjärjestelyjä esimerkiksi palveluskunnan kohdalla.

Tuhoutuneet tai vahingoittuneet 23 tonttia puolestaan käsittivät yhteensä kymmenisen prosenttia kaupunkiin kaavoitetuista 241 tontista.¹¹⁰ Vaikka Kristiinankaupungin kaupunkipalo olikin merkittävästi pienempi kuin maan tuhoisimmat tulipalo-onnettomuudet, ei kymmenesosaan kaupunkia levinnyttä paloa tulisi välttämättä pieneksi luonnehtia. Onnettomuuden paikallisella sijoittumisella oli sosioekonomisten vaikutusten lisäksi myös kaupunkikuvallista merkitystä: Paloalueen keskipiste kohdistui usean korttelin ja kadun yhtymäkohtaan. Palo levisikin verrattain rajallisesta laajuudestaan huolimatta kaikkiaan peräti kuuden korttelin alueelle ja kaupungin molemmille ”Pitkäkaduille” (*Västra ja Östra långgatan*) ja sivusi paitsi Kauppatoria myös lukuisten kauppiaantalojen reunustamaa Rantakatua (*Strandgatan*).¹¹¹

¹⁰⁸ Kallenautio 1984, 12; Rasila 1972, 170.

¹⁰⁹ VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 19.–22.1859.

¹¹⁰ Tonttien tarkka prosentuaalinen osuus on epätarkka, sillä käytännön tonttijako ei kaikilta osin noudattanut kaupungin kaavoitusta, vaan osa tonteista oli yhdistelty suuremmiksi kokonaisuuksiksi (kuten tässäkin tutkimuksessa käsitelty tontti n:o 30/31/32/53). VMA KRA, Rakennusjärjestys 1842; VMA KSA, Kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1855–1861.

¹¹¹ VMA KRA, Maistraatin pöytäkirja 7.3.1859; C. W. Gyldeénin Kristiinankaupungin kaupunkikartta 1842; Rantakadun rakennuksista: katso esimerkiksi Jarle & Gullberg 2006.

Liite 4: Kaupunkipalon taloudellisia seurauksia vaikutusalueen talouksissa

Tontin numero	Tontin omistaja	Isännän* ammatti	Ruokakunnan koko**	Vakuutuksen suuruus (€)	Korvaussumma (€)
23	C. E. Lundman	kauppias	5–6	3 580	1 175,71
30/31/53	C. E. Carlström	kauppias	8	3 950	3 950
32	C. E. Carlström	timpuri	3	–	–
(½34)/51	M. Ekman	laivuri	2	–	–
52	A. G. Vidlund	kalastajanleski	7	–	–
54	A. Lagerstam	laivuri	1–2	–	–
55	M. Nöjman	merimies	6
92	A. M. Holmström	kauppiaanleski	8	–	–
93	G. F. Bäckström	kauppias	_***	–	–
94	J. V. Holmudd	kauppias	3	1630	732,86
95	J. E. Lund	kauppiaanleski	4
96	M. S. Lundgren	laivurinleski	5	782,86	782,86
97	C. F. Cederström	kauppiaanleski	2	728,57	728,57
98	O. V. Axelin	kauppias	3–4
101	J. Nordman	kalastaja	4	–	–
102	H. A. Engberg	kauppias	5	1 728,57	1 728,57
103	E. Häggqvist	työmies	3	–	–
104	I. A. Fontell	kauppias	5–9	1 714,29	1 714,29
105	F. A. Åkervall	laivuri	3	2 220	2 220
(½)106	M. A. Fabrin	merimiehenleski	3–4	–	–
107	J. Asplund	merimies	7–8	–	–
113	G. Häggblad	työmiehenleski	4–5
114	J. D. Alcenius	ruustinna	3	–	–
115	L. R. Hasselblatt	kauppias	5	–	–
Yht.	–	–	99–109	16 334,29	13 032,86

* Ruokakunnan pää, johon muut merkityt olivat sukulais- tai muussa suhteessa (esim. alainen)

** Hajonta on seurausta rippikirjojen epätarkkuuksista ja mahdollisista poissaoloista

*** Tontti oli kuolemantapauksen seurauksena tapahtumahetkellä asuttamaton

2.4 TUTKINNAN JÄRJESTÄMINEN

Onnettomuuden tapahduttua *kaupunginviskaali*, aliluutnantti Carl Otto Fredric Grenman esitti maistraatille tutkinnan järjestämistä palosta. Raastuvanoikeuksien (kaupunkien tuomioistuimien) virallisina syyttäjinä toimivia virkamiehiä kutsuttiin kaupunginviskaaleiksi, mutta Grenmanin rooli Kristiinankaupungin maistraatin toiminnassa kuvastaa osuvasti sitä tapaa, kuinka pienissä ja keskisuurissa kaupungeissa raastuvanoikeuden ja maistraatin työnjako oikeushoidon sekä hallinto- ja talousasioiden välillä saattoi toisinaan olla pragmaattisista syistä häilyväkin.¹¹² Tutkinnan tavoitteena oli tuoda selvyttä yhtäältä kaupunkipalon aiheuttaneisiin ja toisaalta sen aikana vallinneisiin olosuhteisiin. Koolle kutsuttiin Paloapuyhdistyksen toimintaperiaatteen mukaisesti alueellinen paloapukomitea (*”stads brandstodskomit  ”*), jota avusti tyoss  n muiden kaupungissa liiketoimintaa harjoittavien – ja mikä oleellisinta, vahingonkorvauksia maksavien – vakuutusyhtioiden asiamiehet. Yleisen Paloapuyhdistyksen ohjes  nn  n perusteella palovahingon sattuessa korvauksen hakijan oli tehtävä ilmoitus maistraatille (tässä tapauksessa esityksen teki siis virkamies, kaupunginviskaali Grenman), minkä jälkeen maistraatin sekä kutsuttujen ”katselmus- ja arviomiesten” oli viipymättä laadittava selvitys vahingosta ja mahdollisesta jäljellä olevan omaisuuden arvosta. Laadittava katselmus- ja arviokirja oli jätettävä läänin maaherralle, jonka oli vuorostaan määrä toimittaa se Yleisen Paloapuyhdistyksen johtokunnan (*Direktionen f  r Allmänna Brandstodsbolaget i Finland*) tarkistettavaksi.¹¹³

Palokomitean puheenjohtajana ja niin ollen Yleisen Paloapuyhdistyksen edunvalvojana¹¹⁴ toimi raatimies Johan Gustaf Ramstedt. Vakuutusyhtioiden valtuuttamina edustajina asioivat puolestaan ”herra” Abraham Oldenburg (*Brandf  rs  kringsbolaget Skandia*) ja paikalliset kauppiaat Carl Wilhelm Kräpelien (*Engelska Eldf  rs  kringsbolaget Northern*) sekä Gustaf Robert Uggl   (*Ryska Eldf  rs  kringsbolaget i St. Petersburg*). On tarpeen

¹¹² Nikula 1981, 211–214.

¹¹³ Ginström et al. 1932, 41.

¹¹⁴ ”– f  r bevakande af Allmänna Brandstods Bolagets [sic] i Finland h  raf beroende r  tt – ”. VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 19.1.1859.

korostaa, että tutkinnan keskeisin päämäärä oli vakuutusyhtiöille lankeaviin korvauksiin liittyvän tiedontarpeen täyttäminen – muiden tulipaloa koskevien osatekijöiden arvioiminen oli toissijaista.¹¹⁵ Muut kaupunkipalon tapahtumista poikineet hallinnolliset toimenpiteet, kuten paloalueen kaavoittaminen, maistraatti käsitteli vasta myöhemmissä istunnoissa.¹¹⁶

Vakuutusyhtiöille palovahingosta lankeavien vakuutuskorvausten kokonaissummat on ilmoitettu ensimmäisen tutkintapäivän pöytäkirjassa. Tämän tiedon perusteella Skandian maksettavaksi kuuluvat korvaukset olisivat kohonneet arviolta 35 000:een, Yleisen Paloapuyhdistyksen 12 000:een ja Northernin 2 000 ruplaan. Sanomalehdet toistivat nämä lukemat raporteissaan,¹¹⁷ mutta 22. tammikuuta julkaistussa numerossa Helsingfors Tidningar korjasi jo Yleisen Paloapuyhdistyksen arviota korkeammaksi, sillä yhdistyksen vakuutettamien kiinteistöjen kokonaisarvo ylsi 33 000 ruplaan. Helmikuun 1. päivänä laatimassaan kirjelmässä Åbo Underrättelser -lehdelle pormestari Hasselblatt kuitenkin ilmoitti, että yhdistyksen tappiot tuskin ylittäisivät 15 000 ruplaa.¹¹⁸

Koska kaikki Yleisen Paloapuyhdistyksen myöntämät, tapausta koskevat vakuutus-sopimukset eivät ole saatavilla, ei tarkka kokonaissumma ole laskettavissa. Jos Yleisen Paloapuyhdistyksen tappion suuruudeksi kuitenkin hyväksytään mainittu 15 000 ruplaa, ja muiden vakuutusyhtiöiden kohdalla käytetään lehdistön ilmoittamia lukemia, saadaan markan vuoden 1860 kurssia (1 markka = ¼ ruplaa) ja Tilastokeskuksen rahanarvonkerrointa käyttämällä maksettavien vakuutuskorvausten nykyarvoksi (v. 2016) arviolta 1,04 miljoonaa euroa.¹¹⁹ Nykyarvoa ei tule tulkita kuitenkaan liian kirjaimellisesti – kuvaavampaa on suhteuttaa summat aikalaiseen varallisuusasteeseen.

¹¹⁵ VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 19.–22.1.1859.

¹¹⁶ VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 7.3.1859.

¹¹⁷ Helsingfors Tidningar 19.1.1859; Sanomia Turusta 25.1.1859; Wiborg 22.1.1859; Åbo Tidningar 21.1.1859; Åbo Underrättelser 21.1.1859

¹¹⁸ Helsingfors Tidningar 22.1.1859; Åbo Underrättelser 1.2.1859.

¹¹⁹ Kuusterä & Tarkka 2011, 234–238; Tilastokeskus 2017.

Tutkivien viranomaisten ja asiamiesten tärkein – ja käytännössä ainoa – lähde muodostui silminnäkijöiden antamista lausunnoista. Erityistä huolellisuutta noudatettiin merkitsemällä tutkintapöytäkirjaan erikseen, että todistajat erotettiin toisistaan kuulustelujen ajaksi. Tällaiset eri henkilöiden välittämät, toisistaan riippumattomat tapahtumien toisinnot sisältävät aina jossain määrin subjektiivista ainesta, mutta erityisen haasteen aiheutti tässä tapauksessa lisäksi ajallinen etäisyys tapahtumaan. Tutkintaan ryhdyttiin vasta 19. tammikuuta, viitisen päivää palon jälkeen. Tällöin muistaminen vaatiikin jo suurempia ponnisteluja, mikä voi jo itsessään muokata muistijälkeä. Toisaalta asiaa oli myös mitä todennäköisimmin kaupunkilaisten kesken jo aktiivisesti käsitelty, mikä lienee myös asettanut paineita yksilöllisten muistikuvien säilymiselle – tällaisissa tilanteissa on muistelu vaarassa muuttua ikään kuin yhteiseksi ”sopimiseksi”.¹²⁰ Erityisen silmiinpistävä osoitus huhupuheen vaikutuksista tapahtumista muotoutumassa olleeseen yleiseen narratiiviin oli kaupunginviskaali Grenmanin kaupungilla kuulemat puheet, joiden mukaan kirjanpitäjä Ahlström olisi ollut lausuntonsa vastaisesti yöllä hienonahkuri Petterssonin isännöimillä juhlilla. Vaikka huhun alkuperää ei tutkintapöytäkirjassa selvennetäkään, otettiin nämä puheet kuitenkin silminnähden vakavasti, ja Ahlströmin status kallistui hetkellisesti todistajasta epäilyyn suuntaan. Suurta osaa juhlaväestä kuultiin näiden Grenmanille kantautuneiden havaintojen vahvistamiseksi, mutta yksikään heistä ei ollut Ahlströmiin illan mittaan törmännyt.¹²¹

Tutkinta oli laajuudeltaan huomattava: selvitystyön ensimmäisessä vaiheessa, joka suoritettiin tammikuun 19.–22. päivien aikana, kuultiin kaikkiaan 54 todistajaa kauppias Engberg mukaan lukien (liite 5, todistajien luettelo).¹²² Mitenkään poikkeuksellista tämä ei kuitenkaan ollut – todistajien määrä näyttäytyy suorastaan vähäisenä, kun sitä verrataan vaikkapa Viipurissa vuonna 1836 syttyneen rakennuspalon tutkintaan, jonka yhteydessä kutsuttiin yli kuusikymmentä henkilöä maistraatin ja kämnerinoikeuden eteen.¹²³ Ennalta

¹²⁰ Kollektiivisen muistin ja historian suhteesta katso esimerkiksi Megill 2007, 17–40.

¹²¹ VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 21.1.1859.

¹²² VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 19.–22.1.1859.

¹²³ Einonen 2013, 130.

määrättyjen ja joustamattomien toimintatapojen tai protokollan sijaan Kristiinankaupungin maistraatin pöytäkirjasta välittyy vaikutelma orgaanisesti muotoutuvasta, toimijoidensa ammattitaidon ja päättelyn keinojen varaan rakentuvasta prosessista, joka eteni lausunto kerrallaan hahmottuvan kokonaiskuvan viitoittamalla tiellä. Näistä syistä johtuen todistajien joukko oli alati muuttuva ja kuulemisen syyt kirjavia. Tämä kokonaisuus on koottu alla olevaan luetteloon, jossa kaikki kuullut todistajat titteleineen tai ammattikuntineen on eritelty ja ryhmitelty aihealueittain – toisin sanoen, miksi heidät kutsuttiin todistamaan tai mitä tutkintaan liittyviä seikkoja kunkin oli määrä lausunnoillaan selventää.

Yleisen Paloapuyhdistyksen johtokunta vaati odotetusti ratkaisemattomana päättyneen tutkinnan uusimista,¹²⁴ minkä Kristiinankaupungin raastuvanoikeus toteutti 7. toukokuuta. Johtokunta esitti vaatimuksensa maaherralle osoittamallaan kirjeellä, jonka sisältö kirjattiin kokonaisuudessaan raastuvanoikeuden pöytäkirjaan. Samassa yhteydessä johtokunta myös linjasi, että mikäli kauppias Engbergin osallisuus palon syttymiseen kyettäisiin luotettavasti poissulkemaan, tulisi hänen antaa asiasta tapaturmavala (*vådaed*) asemansa ja oikeuksiensa vahvistamiseksi.¹²⁵ Tutkinnan toisessa vaiheessa paikalle kutsuttiin joitain uusia todistajia, ja joitain ensimmäisessä vaiheessa kuultuja pyydettiin vielä toistamaan ja tarkentamaan lausuntojaan. Tämän vaiheen myötä kuultujen silminnäkijöiden määrä nousi kaikkiaan 64 henkilöön. Syytä palon syttymiselle ei kuitenkaan raastuvanoikeuden tutkinnassakaan kyetty selvittämään, eikä viranomaisten tietoon tullut juurikaan merkittäviä uusia havaintoja tapahtuneesta.¹²⁶

Valtaosa palon silminnäkijöistä, jotka muodostivat todistajien enemmistön, osallistuivat lisäksi palonsammutukseen tai pelastustehtäviin. Luettelosta myös kuvastuu, kuinka merkittävä osa todistajista kutsuttiin kommentoimaan viskaali Grenmanin kuulemia juoruja.

¹²⁴ Samalla tavoin meneteltiin muun muassa jo edellä mainitun Viipurissa vuonna 1836 tapahtuneen rakennuspalon kohdalla; Paloapuyhdistyksen johtokunta ei ollut tyytyväinen avoimena päätetyn tutkinnan ratkaisuun. Einonen 2013, 130.

¹²⁵ Tapaturmavalan antamalla henkilö vapautui epäilyistä, joiden perusteella tulipalo olisi saattanut olla itseaiheutettu. Kollanius & Rapola 1926, 426; Suomalaisen kirjallisuuden seura 1877, 121; Svenska litteratursällskapet i Finland r.f. 2017.

¹²⁶ VMA KRA, Raastuvanoikeuden pöytäkirjat 7.5.1859.

Liite 5: Luettelo kaupunkipalon tutkinnassa kuulluista todistajista

#	Todistajan nimi	Todistajan asema	Kuulemisen peruste
1	Margareta Helena Renfors	Leskirouva	Talon asukas, Engbergin sukulainen
2	Maria Holstius	Raatimiehenleski	Talossa vuokralla
3	Emelie Holstius	Tytär (ed. todistaja)	Talossa vuokralla
4	Sofia Holstius	Tytär (todistaja 2)	Talossa vuokralla
5	Sofia Nordman	Piika	Palkollinen
6	Anna Stina Österholm	Lastenhoitaja	Palkollinen
7	Axel Ahlström	Kirjanpitäjä	Palkollinen, epäilty väärä vala
8	Reinhold Saltin	Kauppa-apulainen	Palkollinen
9	Gustaf Blad	Renki	Palkollinen
10	Elisabeth Andersdotter Haavisto	Piika	Palkollinen
11	Carl Johan Holmberg	Merimies	Palon silminnäkijä
12	Johan Fredric Sörlander	Nuohooja	Toimenkuva, palon silminnäkijä
13	Henrica Walenius	Rääpäälintytär	Palon silminnäkijä
14	Johan Back	Muurarimestari	Toimenkuva, palon silminnäkijä
15	Henric Andtfolk	Palovahti	Toimenkuva
16	Johan Gustaf Peurala	Palovahti	Toimenkuva
17	Wilhelm Kankaanpää	Palovahti	Toimenkuva
18	Abram Sundstedt	Palovahti	Toimenkuva
19	Michel Helenelund	Palovahti	Toimenkuva
20	Johan Gröndahl	Kuljettaja	Palon silminnäkijä
21	Eric Anders Widlund	Merimies	Palon silminnäkijä
22	Eric Häggqvist	Työmies	Palon silminnäkijä
23	Rebecka Blomqvist	Hatuntekijänleski	Palon silminnäkijä
24	Josef Häggqvist	Työmiehenpoika	Palon silminnäkijä
25	Wictor Edvard Widgrén	Perämies	Palon silminnäkijä
26	Fredric Anton Åkervall	Laivuri	Epäilty laiminlyönti
27	Eva Sörlander	Vaimo (todistaja 12)	Epäilty laiminlyönti (ed. todistaja)
28	Johanna Sörlander	Tytär (todistaja 12)	Epäilty laiminlyönti (todistaja 26)
29	Albert Törnroth	Kirjanpitäjä	Palon silminnäkijä
30	Johan Anderson Kivelä	Renki	Palon silminnäkijä
31	Henric Lindqvist	Renki	Palon silminnäkijä
32	Johan Nordman	Kalastaja	Palon silminnäkijä
33	Aurora Alin	Fräkärintytär	Palon silminnäkijä

34	Anders Palmberg	Työmies	Palon silminnäkijä
35	Anders Henric Wenqvist	Köydenpunojankisälli	Palon silminnäkijä
36	Johan Petter Backman	Merimies	Talossa urakoimassa
37	Anders Henric Ekblom	Puuseppämestari	Palon silminnäkijä
38	Eric Nils Ekblom	Puuseppämestari	Palon silminnäkijä
39	Petter Rönholm	Kalastaja	Palon silminnäkijä
40	Sofia Kronholm	Luotsiluutnantin palvelija	Silminnäkijä tanssiaisissa
41	Wilhelm Renfors	Kaupunginpalvelija	Toimenkuva, soitti hälytyksen
42	Serafia Lundqvist	Piika	Silminnäkijä tanssiaisissa
43	Carolina Lindqvist	Piika	Silminnäkijä tanssiaisissa
44	Johan Högbacka	Puusepän kisälli	Palon silminnäkijä
45	Gustaf Fröberg	Tervanostaja	Silminnäkijä tanssiaisissa
46	Konstantin Roos	Perämies	Silminnäkijä tanssiaisissa
47	Alfred Lundström	Perämies	Palon silminnäkijä
48	Johan Anders Österblad	Perämies	Tanssiaispaikan omistaja
49	Olivia Renfors	Värjärinrouva	Tanssiaisten järjestäjä
50	Otto Reinius	Kauppa-apulainen	Silminnäkijä tanssiaisissa
51	Adolf Alexander Österman	Kauppalaivan perämies	Palon silminnäkijä
52	Gustaf Wörstén	Kauppias	Engbergin tuttava
53	Frans Fredric Grönroos	Kauppias	Engbergin tuttava
54	Carl Wilhelm Kräpelien	Kauppias	Engbergin tuttava
55	Petter Anton Lindvall	Kauppa-apulainen	Palkollinen (todistaja 52)
56	Frans Wilhelm Saltin	Kirjanpitäjä	Entinen palkollinen
57	Carl Gustaf Nyström	Kauppias	Engbergin tuttava
58	Gustaf Adolf Ramström	Kaupunginvouti	Toimenkuva
59	Gustaf Adolf Rosengrén	Leipurimestari	Palon silminnäkijä
60	Johan Henrikson	Oppipoika	Palkollinen (todistaja 59)
61	Maria Gabrielsdottir	Piika	Palkollinen (todistaja 59)
62	Otto Holstius	Poika (todistaja 2)	Talossa vuokralla
–	Henric Adolf Engberg	Kauppias	Talon omistaja
–	Wilhelmina Engberg	Vaimo (ed. todistaja)	Talon asukas, Engbergin sukulainen

Seuraavassa luvussa käsitellään tätä tutkinnan näkökulmasta muodostuvaa kuvaa palon aikaisista tapahtumista ja näiden tapahtumien keskellä vaikuttaneiden ihmisten liikkeistä ja toiminnasta.

3 TOIMINTA JA OLOSUHTEET KAUPUNKIPALON AIKANA

3.1 PALONTORJUNTA TOIMINTANA

Tässä luvussa tarkastelu kohdistuu erityisesti *aktiivisen palontorjunnan* merkitykseen ja rooliin Kristiinankaupungin kaupunkipalossa. Käsite viittaa määritelmällisesti ennen kaikkea palontorjuntaan osallistuvien henkilöiden aktiiviseen toimijuuteen, mutta aktiivisen ja passiivisen käsitteellisessä jaossa on myös viime kädessä kyse toiminnan ajallisesta ulottuvuudesta;¹²⁷ aktiivisella palontorjunnalla pyritään välittömään vaikuttamiseen, kun taas passiivinen torjunta keskittyy ennaltaehkäisevien ja välillisten toimenpiteiden ympärille.

Tällaista toiminnan motiivin ja ajoituksen yhteismääritelmää hyödyntäen on tässä aktiivisen palontorjunnan käsitteen alle sisällytetty kaikki *reaaliaikainen* (tai yhtä hyvin *reaktiivinen*; jo tapahtuneeseen reagoiva) ihmistyöpanos. Kiteyttäen voidaan puhua toimenpiteistä tulipalon syttyessä, joihin kuuluvat sammutustoiminta (mukaan lukien alkusammutus) ja palohälytysten antaminen. Jo yllä johdannossa luonnostellulla tavalla tullaan palovahtien toimenkuva henkilöiden toimijuuteen painottuvan luonteensa vuoksi käsittelemään juuri aktiivisen palontorjunnan viitekehyksessä. Vaikka palovahdin toimen¹²⁸ perustaminen tulipalojen ennaltaehkäisyyn tähtäävänä hallinnollisena toimenpiteenä vertautuukin osin passiivisen palontorjunnan muotoihin, on sen keskiössä kuitenkin kaupunkirakenteellisten tai rakennusteknisten ratkaisujen ja palonsammutuksessa käytettävien suorituskykyjen (kuten sammutuskaluston) kaltaisten aineellisten näkökohtien sijaan inhimillinen toimija. Siksi onkin luontevaa ja tarkoituksenmukaista mieltää palovartiointi osana aktiivisen palontorjunnan muodostamaa kokonaisuutta. Myös alkuperäisaineisto tukee tällaista

¹²⁷ Suikkari 2007, 11.

¹²⁸ Yleisen palokuntalaitoksen muusta miehistöstä poiketen palovahdin pesti oli säännöllinen palkkatyö. Myös palovartiointia oli määrätty ensimmäisen kerran jo Maunu Eerikinpojan kaupunkilaissa 1350-luvulla. Nuoreva 1980, 21–22; Åkerblom 1984, 571–573.

jaottelua ja esitysjärjestystä, sillä työvuorossa olleita palovahteja kuulusteltiin muiden tulipalon tapahtumiin tavalla tai toisella kosketuksissa olleiden kaupunkilaisten joukossa.

Varsinaisen sammutustoiminnan jäljittäminen lähteistä on vaikeaa, sillä mikään asiakirja ei suoranaisesti raportoi tai luonnehdi sen toteutumista. Mahdollisia kurkistusikkunoita aikalaisiin palonsammutusoperaatioihin voisivat tietyissä tapauksissa olla esimerkiksi maistraatissa käsitellyt alkusammutuksesta maksettavat palkkiot¹²⁹ tai palokuntavelvoitteen laiminlyönneistä aiheutuneet juridiset seuraamukset paikallisissa tuomioistuimissa.¹³⁰ Kristiinankaupungin kaupunkipalon tapauksessa ei ole kuitenkaan viitteitä kummankaan edellä mainitun kaltaisista käsittelyistä. Ensiksi mainitusta tallentunut esimerkkitapaus saman vuoden huhtikuussa sattuneesta rakennuspalosta – joka toisaalta osoittaa myös, etteivät pienemmätkään tulipalot suinkaan olleet kristiinankaupunkilaisille tuntematon ilmiö – paljastaa tämänkin prosessin perusteellisuuden todistajainlausuntoineen ja useampine hakijoineen.¹³¹ Toisaalta lienee selvää, että ensimmäisen vesitynnyrin paikalle kuljettaneen sammutusmiehen tai -naisen paikantaminen laajemman kaupunkipalon sekasortoisten olosuhteiden ja kymmenien, osin ristiriitaistenkin todistajainlausuntojen vyyhdistä olisi osoittautunutkin huomattavaksi haasteeksi. Syy puolestaan sille, miksi tällaista käsittelyä ei vuoden 1859 kaupunkipalon asiayhteydessä alkuunkaan ilmene, saattaa yhtä hyvin piillä näin merkittävän tapauksen väistämättä erilaisissa prioriteeteissa kuin niinkään kristiinankaupunkilaisten epätodennäköisessä haluttomuudessa anoa rahallisia palkkioita.

Näiden näkökulmien puuttuessa on tarkastelu kohdennettava ensisijaisesti palokomitean ja vakuutusmiesten suorittamaan tutkintaan. Kuten sanottua, aineisto ei yksityiskohtaisesti käsittele palonsammutustoimintaa, mutta toiminnan edellytykset, olosuhteet ja urakkaan osallistuneiden kaupunkilaisten liikkeet ja omakohtaiset ratkaisut ovat lausuntojen pohjalta osittain konstruoitavissa. Palonsammutustoiminnan toteutuminen on vahvasti kytköksissä

¹²⁹ Palkkio luvattiin henkilölle, joka toimitti ensimmäisen vesitynnyrillisen palopaikalle. Palkkion saaminen edellytti hakemuksen tekemistä maistraatille. SPA, Vaasan läänin kaupunkien palo- ja järjestys 4.12.1800. Katso myös Einonen 2013, 140.

¹³⁰ Hautala puhuu ”rangaistuksin ylläpidettävästä palokunnasta”. Hautala 1976, 399.

¹³¹ VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 9.4.1859.

ihmisten kykyyn reagoida nopeasti ja toimia aloitteellisesti, jolloin kaupunkilaisten ensimmäinen vastaus kaupunkipalon uhkaan tuli ratkaisevasti määrittämään ensivastetta seuraavat toimintaedellytykset. Yksilöllisen kyvykkyyden ja tehokkaan palontorjunnan välisestä syy-yhteydestä – jonka merkitys korostui etenkin heikosti organisoiduissa ja harjoitelluissa yleisissä palokunnissa – johtuen yksittäistenkin henkilöiden liikkeiden kartoittaminen muodostaa arvokkaan näkökulman kaupunkipalon torjuntaan.

Kaupunkilaisten toiminnalleen osoittaman rationalisaation analysoiminen mahdollistaa syvemmän ymmärryksen paitsi heidän toimintaansa ohjaavista motiiveista ja vaikuttimista myös palontorjunnan vallitsevista käytännöistä ja ratkaisutavoista. Nämä havainnot rajoittuvat kuitenkin pääsääntöisesti ainoastaan tarkasteltavan pienyhteisön toimintaan, sillä tapaustutkimuksen kohteena Kristiinankaupungin vuoden 1859 tulipalo ei tarjoa yleistettäviä vastauksia palontorjuntaa ja kaupunkipaloja koskeviin kysymyksiin.

3.2 TIEDON LEVIÄMINEN JA SAMMUTUKSEEN RYHTYMINEN

Tarkkaa aikajanaa kaupunkipalon ensivaiheista tutkintapöytäkirja ei muodosta. Tulipalon syttymisenkään ajankohdasta ei täyttä varmuutta ole, mutta todistajien ja tutkivien viranomaisten arvioiden perusteella se ajoittui kello kolmen ja puoli neljän väliselle ajalle. Palovahdit, lopettaessaan vuoronsa kuulutettuaan kelloyön kolmelta aamuyöllä, eivät olleet havainneet mitään paloon viittaavaa työnsä lomassa – yksi heistä, Johan Gustaf Peurala, oli jopa kävellyt Engbergin talon ohi ennen kello kolmea.¹³²

Kaupunginpalvelija Renfors, joka lopulta soitti palohälytyksen raatihuoneen kelloilla, selvitti varsin täsmällisesti myöhemmässä raastuvanoikeuden tutkinnassa soittaneensa kelloja aikaan 3:25.¹³³ Hän ei kuitenkaan yltänyt aivan näin tarkkaan arvioon ensimmäisessä tutkinnassa, joten voimme vain arvailla, miten kellonaika näin huomattavalla tavalla

¹³² VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 19.1.1859.

¹³³ VMA KRA, Raastuvanoikeuden pöytäkirjat 7.5.1859.

tarkentui vielä neljä kuukautta tapahtuneen jälkeen. On varteenotettava mahdollisuus, että Renfors koetti itse näyttäytyä paremmassa valossa, sillä oli aiemmin myöntänyt aikalleensa hälytyksen soittamisessa. Renfors ei nimittäin havainnut tulipaloa itse, vaan raatihuoneen lähistöllä asunut kalastaja Rönholm oli ikkunan koputuksiin herättyään rientänyt kaupunginpalvelijan luo kertomaan asiasta. Kohtaaminen tapahtui Renforsin arvion mukaan noin vartin yli kolme (Rönholm puolestaan ei aika-arvioita esittänyt), minkä jälkeen hän oli kuitenkin päättänyt vielä arvioida tilannetta, sillä ei ollut täysin vakuuttunut tulipalon vaarasta. Nähdessään lopulta lieskojen lyövän Engbergin rakennusrivistä hän soitti hälytyksen.¹³⁴ Rönholmin ja Renforsin lausuntojen perusteella palo olisi syttynyt siis todennäköisesti jo pian kello kolmen jälkeen – miltei välittömästi palovahtien viimeisen työvuoron päätyttyä.

Palovahtien lausuntoihin eivät kuitenkaan aikalaiset itse olisi välttämättä suuremmin luottaneet. Palovartiointi oli verrattain heikosti palkattu pesti (Kristiinankaupungissa palkka oli tointa perustattaessa vuonna 1785 riksin kaksi kolmasosaa vuosittain, kun taas raatimies nosti samoihin aikoihin 6 $\frac{2}{3}$ riksin tienestiä), johon värvättiin Suomessa usein työhönsä heikosti motivoituneita ”vähäväkisiä laitapuolen kulkijoita”.¹³⁵ Helsingissäkin palkattujen palovartijoiden ”oli havaittu tuon tuostakin torkahtavan, eikä pitävän huolta palomerkeistä”.¹³⁶ Ammatin heikosta arvostuksesta kieli osaltaan myös sanomalehtien tyytys kaupunkipalon uutisoinnissa: muun muassa Åbo Tidningar kirjoitti varsin ivalliseen sävyyn palovahtien olleen nähtävästi kaikkein viimeisinä palosta tietoisia.¹³⁷ Räikeän liioittelevana kirjoittelu oli luonteeltaan selkeän humoristissävyytteistä, mutta toimitti samalla paitsi julkisen kurinpalautuksen näille toimestaan epäonnistuneille myös muistutuksen epäarvostetulle ammattiryhmälle heidän asemastaan leipätöiden hierarkiassa.¹³⁸ Ammattikunnan kohtaamasta epäluottamuksesta kielii myös todistajaksi kutsutun palovahti Henric

¹³⁴ VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 21.1.1859.

¹³⁵ Suikkari 2007, 24; Åkerblom 1984, 525 ja 571–573.

¹³⁶ Nuoreva 1980, 188.

¹³⁷ Åbo Tidningar 21.1.1859.

¹³⁸ Huumorin ja pilkan vallasta esimerkiksi Vilkuna K. H. J. 2010, 103–106.

Andtfolkin merkillinen puolustelun tarve: hän oli uutta lausuntoa antaessaan erikseen vaatinut, että hänen aamuinen kolmannen kellonlyömän kuulutuksensa kirjattaisiin tutkintapöytäkirjaan – vaikka toimenpidehän kuului hänen perustyötehtäviinsä.¹³⁹

Kaupunginpalvelijan lausuntojen lisäksi ainoa kellonaikaan sidottu aikamääre esiintyy jo yllä mainitussa kaupunginvouti Ramströmin ja kauppias Wörssténin kohtaamista ruotivassa pöytäkirjamerkinnässä. Ramströmin mukaan he siis vaihtoivat sanansa kello viideltä tai kuudelta, kun Wörsstén oli omien sanojensa mukaan matkalla kotiinsa torin läntiselle laidalle (talo n:o 99, joka itse asiassa oli kauppias Nyströmin nimissä)¹⁴⁰ pelastamaan omaisuuttaan lähestyvältä tulelta; Wörsstén kertoi lausunnossaan olleensa surullinen sen tähden, että oli pakotettu jättämään paikkansa ruiskumestarina omaisuuttaan kohtaavan uhan vuoksi.¹⁴¹ Yleisen palokunnan heikkouksista kertoo näin ollen myös se, että ”palomiehet” saattoivat tilanteen sitä vaatiessa hylätä määrätyn paikkansa kokoonpanossa omasta edustaan huolehtiakseen. *Keskeisyyden illuusio* (”minä olen suurimmassa vaarassa”) on yleinen hätätilannekäyttäytymisen piirre, joka eittämättä korostui harjoittamattomassa toiminnassa.¹⁴² Ramströmin ja Wörssténin kohdatessa oli tuli todennäköisesti levinnyt jo Engbergin talon pohjoispuolelle, joko kalastaja Nordmanin tontille (n:o 101) tai kauppatorin laidalle (n:ot 92 ja 98) – ellei jo molempiin. Liekit eivät kuitenkaan lopulta tavoittaneetkaan Wörssténin (ja Nyströmin) taloa, sillä kaupunkipalo saatiin sen pohjoisessa leviämissuunnassa rajattua edellä mainittuihin tontteihin.¹⁴³ Koska palo kuitenkin laajimmillaan ylsi jo torin etelälaidalle, lienee uhka ollut toriaukiota ympäröivissä taloissa kouriintuntuva.

Satunnaisten tuntimääräisten aikatietojen tueksi on otettava joitain tutkinnassa toistuvia, kaupunkilaisten dokumentoitua toimintaa rytmittäviä tapahtumia. Näitä myös tutkivat

¹³⁹ VMA KRA, Raastuvanoikeuden pöytäkirjat 7.5.1859.

¹⁴⁰ VMA KSA, Kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1855–1861.

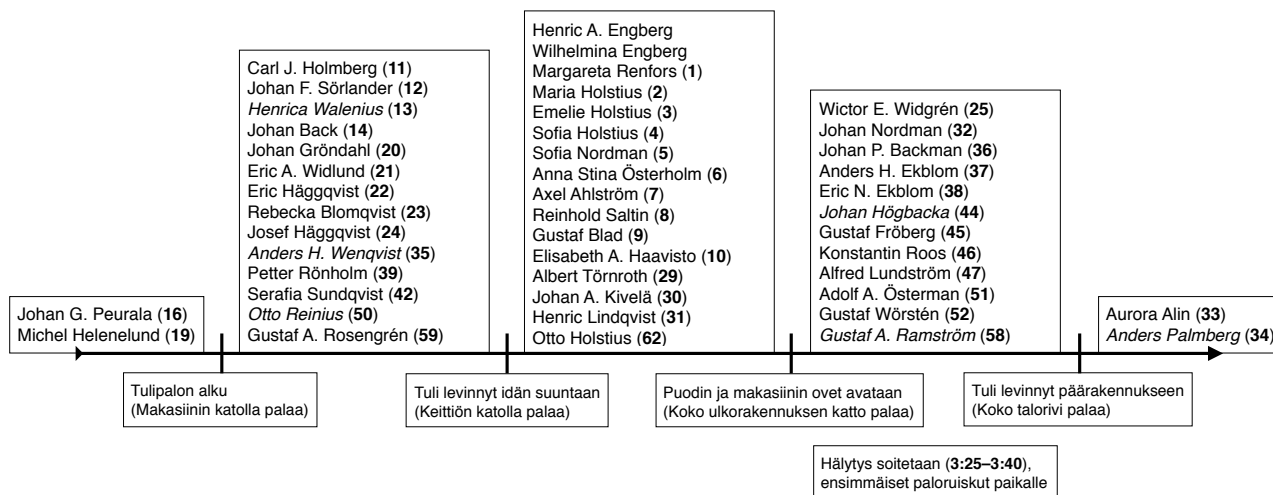
¹⁴¹ VMA KRA, Raastuvanoikeuden pöytäkirjat 7.5.1859.

¹⁴² Juuri kokemus ja koulutus ovat keskeisiä keinoja edistää ”mielekästä käyttäytymistä” hätätilanteissa. Nurmi 2006, 36–39.

¹⁴³ VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 7.3.1859.

viranomaiset näyttäisivät hyödyntäneen todistajien kuulusteluissa, sillä sanamuodot toistuvat tiettyjen todistajanlausuntojen välillä.¹⁴⁴ Asettamalla tapahtumat keskinäiseen järjestykseen kiintopisteiksi muodostuu palon alkuvaiheista osittainen ”aikajana” (liite 5). Näin myös talonväen ja ulkopuolisten henkilöiden välisten lausuntojen ristiriitaisuuksiin saadaan jonkinasteista selvyttä – on pyrittävä määrittelemään, ketkä havaitsivat tulipalon ja saapuivat paikalle ensimmäisinä. Samalla hahmottuvat ne tavat ja väylät, joita pitkin tieto suurpalon syttymisestä kaupungin asukkaiden keskuudessa levisi. Aikajanan ristiriidaton muodostaminen on kuitenkin viime kädessä mahdotonta, sillä lausuntojen keskinäiset poikkeavuudet kulkevat monella tasolla; jokin yhteenveto tapahtumista saattaa tulipalon leviämisen osalta olla yhtenevä muiden lausuntojen muodostaman kuvan kanssa, mutta samanaikaisesti paikallaolijoiden nimeämisen suhteen yhteensovittamattomassa ristiriidassa. Lopputulos on siis väistämättä osin epäselvä ja spekulatiivinen, mikä lienee toisaalta varsin satuttava kuvaus kaupunkipalon tapahtumista.

Liite 6: Kronologinen esitys tulipalon alkuvaiheista ja paikalle saapuneista todistajista

Koska sisäisesti ristiriidattoman kokonaiskuvan muodostaminen on edellä mainituista syistä erityisen vaikeaa, ellei mahdotonta, on joitain todistajainlausuntojen sisältöjä priorisoitava johdonmukaisen aikajanan luonnostelemiseksi. Lausunnot ovat luonteeltaan käytännössä (viranomaisen suodattamia) muistijälkiä, jolloin tarkoituksenmukainen tapa

¹⁴⁴ Useimmin toistuvia aiheita ovat *palo makasiinin katolla*, *palo keittiön katolla* ja *puodin oven avaaminen*. Nämä teemat muodostavat liitteen 5 aikajanaa rytmittävien kiintopisteiden joukon, johon on jatkumon täydentämiseksi lisätty *palon leviäminen asuinrakennukseen*. VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 19.–22.1.1859.

sovittaa ristiriitaisuuksia on korostaa annettujen lausuntojen subjektiivista ulottuvuutta. Määrääväksi ja ensisijaiseksi tekijäksi todistajainlausuntojen keskinäisessä sijoittelussa on näin ollen tässä määritelty todistajan *oma näkemys* tulipalon levinneisyydestä. Ratkaisu paitsi mahdollistaa jonkinasteisen koherenssin tuomista pöytäkirja-aineiston kaaokseen, myös alleviivaa eroavuuksia tiedonkulussa ja aistihavainnoissa. Mainittakoon, että aikajanan kronologian pohjana olleiden tapahtumien keskinäisen järjestyksen (kuvion horisontaalinen jana) olen aineiston perusteella kyennyt huomattavalla varmuudella vahvistamaan,¹⁴⁵ eli palopaikalla olleiden todistajien saapumisjärjestyksen mahdollisista epätasällisyyksistä huolimatta aikajanasta välittyä vartenotettavan tarkka kuva alkavan kaupunkipalon vaiheittaisesta eskaloitumisesta.

Ristiriitojen kitkemiseksi suoritetuista toimenpiteistä huolimatta ei voi kuitenkaan välttyä tilanteilta, joissa yhden todistajan sana asettuu toisen omaa vastaan. Joissain tapauksissa ristiriita saattaa muodostua myös suhteessa kokonaisuuteen. Vaikka aikajanan muodostamisen periaatteena onkin ollut se väistämättömyys, ettei todistajien subjektiivisia kokemuksia kyetä tarkan kronologian vaatimalla tavalla arvottamaan, on poikkeuksellisen haastavia ristiriitoja tässä yhteydessä pyritty purkamaan abduktiivisen päättelyn – tai ”parhaan selityksen päätelmän” (*inference to the best explanation*)¹⁴⁶ – keinoin. Thagardin abduktiivisen päättelyn kriteereistä tässä on tukeuduttu lähinnä *konsilienssiin* (*consilience*); pätevimmäksi todetaan se vaihtoehto, jonka selitysvoima muuhun käytettävään dataan on suurin. Käytännössä tämä siis tarkoittaa, että muiden lausuntojen sisältöä paremmin selittävää vaihtoehtoa on syytä kohdella todennäköisempänä. Mikäli minkä hyvänsä selityksen hyväksyminen näyttäisi vaativan joitain olettamuksia tai lisäselityksiä tuekseen, on hyödyllistä viitata myös *yksinkertaisuuden* (*simplicity*) kriteeriin: mitä vähemmän lisäselityksiä jokin selitys vaatii toimiakseen, sen parempana sitä voidaan pitää.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Tulipalon leviäminen Engbergin rakennusrivissä on konstruoitavissa esimerkiksi vertaamalla annettuja lausuntoja talon kaavapiirroksen ja arvioitua tuulen suuntaan. VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 19.–22.1.1859; VMA KRA, Raastuvanoikeuden pöytäkirjat 7.5.1859; KVTA, vakuutus n:o 1813.

¹⁴⁶ Katso esimerkiksi Megill 2007, 127–132.

¹⁴⁷ Thagard 1978, 79–89.

Esimerkki tutkijalle päänvaivaa aiheuttavasta todistuksesta on muuan räätälintyttären, Henrica Waleniuksen, lausunto: Hän kertoi heränneensä raatihuoneen kellon kuminaan, minkä jälkeen hän oli pikimmiten siirtynyt palopaikalle. Kertomansa mukaan hän oli saapuessaan nähnyt paikalla ainoastaan talonväkeä, ja lieskojen hän oli havainnut lyövän makasiinin katolta. Useiden muiden lausuntojen perusteella olisi kellojen soidessa tuli kuitenkin ehtinyt levitä jo keittiön katolle ja paikalle ennättänyt runsaasti ulkopuolistakin väkeä.¹⁴⁸ Täten kaksi seikkaa Waleniuksen lausunnossa kiinnittäisi hänet palopaikalle jo ennen kellojen soittoa (tulen levinneisyys, paikallaolijat) ja ainoastaan yksi sen jälkeen (kellonsoittoon herääminen). Koska jokainen näistä yksityiskohdista on kuitenkin itsessään uskottava ja muiden kertomusten kanssa yhtenevä, vaikuttaisi uskottavammalta, että hän olisi erehtynyt yhdessä seikassa useamman sijaan. On esimerkiksi mahdollista, että hän olisi tapahtumia muistellessaan yhdistänyt todellisuudessa vasta myöhemmin kuulemansa kellojen soiton heräämiseensä.¹⁴⁹

Edellä mainitun kaltaisen päättelyn avulla ristiriitaa aiheuttavista lausunnoista vähemmän todennäköiset ja muutoin epäilyksen alaiset todistukset on yksilöity ja merkitty kursiivilla aikajanaan – niiden todistusarvoon on siten suhtauduttava kriittisemmin. Kaikki palon alkupisteellä käyneet todistajat on kuitenkin sisällytetty aikajanaan, jotta läsnäolleiden lukumäärästä muodostuisi mahdollisimman tarkka käsitys. Kaikkia paikalla olleita ei kylläkään tutkinnan yhteydessä välttämättä kuultu, mikä on syytä huomioida tiedonkulkua ja sammutustoimintaan osallistumista tarkasteltaessa. Todistajien nimen yhteyteen on liitteessä merkitty myös heidän lausuntonsa järjestysnumero, johon tutkinnan yhteydessä tietystä todistajasta puhuttaessa viitattiin.

Liitteestä 6 (”aikajana”) ilmenee, miten valtaosa tapahtumapaikalla läsnäolleista näyttäisi saapuneen jo ennen hälytyksen soittamista. Tätä havaintoa tukevat myös useat lausunnot, joissa todistajat kertoivat heränneensä ikkunan koputuksiin tai huutoihin. Merkille pantavaa

¹⁴⁸ VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 19–22.1.1859; VMA KRA, Raastuvanoikeuden pöytäkirjat 7.5.1859.

¹⁴⁹ Tämä selitys pohjautuu näkemykseen, jonka mukaan muistaminen on aktiivista toimintaa, jossa muistelijä *muuntaa* kokemuksiaan narratiivin muotoon. Megill 2007, 26–31.

on myös se, kuinka merkittävä osa auttajista oli paitsi tietoisia tulipalon syttymisestä myös palopaikalla jo ennen talonväkeä. Vaikka tulkinta perustuukin ensisijaisesti havaintoihin palon leviämisestä, sitä tukevat myös eräiden todistajien kuvaukset, joiden mukaan talosta ei heidän saapuessaan kantautunut vielä minkäänlaisia elonmerkkejä. Kukaan heistä ei kuitenkaan ensi töikseen tiedottanut asiasta asukkaita saati raatihuonetta, vaan he joko ryhtyivät oitis sammutustöihin tai riensivät varoittamaan naapureita tai muita tuttavita. Kun sammutustyötä tuskin oli käytännössä juuri harjoiteltu eikä toimintaohjeita palojärjestystä lukuunottamatta annettu,¹⁵⁰ näyttäisivät henkilökohtaiset prioriteetit ja yksilölliset ratkaisut muodostaneen vallinneen asiointilan.¹⁵¹ Tämänkaltaisen tuomion langettamista mutkistaa se, ettei todistajien mahdollista keskinäistä kommunikaatiota juuri tuotu lausunnoissa esille, jolloin toiminnan koordinoiminen osoittautuu haasteeksi. Ainoa näkökulma asiaan on Helsingfors Tidningarin luonnehdinta, jonka mukaan palon aikana ”kuultiin monen käskevän, mutta harvan kuuntelevan”.¹⁵²

3.3 SAMMUTUSTOIMINNAN TOTEUTUMINEN

Ruiskuryhmiin (tai *ruotuihin*)¹⁵³ määrätyt henkilöt poikkesivat toiminnallaan tilanteen näennäisestä epäjärjestyksestä: paloruiskut noudettiin välittömästi ruiskuhuoneelta ja asennettiin Engbergin naapurin työmies Häggqvistin pihaan. Ensimmäisten joukossa paikalle ennättänyt merimies Holmberg oli todennut, ettei tulipaloa nuohooja Sörlanderin

¹⁵⁰ Vilho Nuoreva kuvaa Turun yleistä palokuntaa seuraavasti: "Joukko oli kirjava ja sitä tuskin oli harjoitettu kovinkaan tehokkaasti, mutta palon sattuessa se tarjosi ainakin lukumääräistä apua. Helsingin yleinen palotoimikaa ei juuri kehuja saanut. Nuoreva 1980, 24 ja 87. Katso myös Ranta 1981, 112.

¹⁵¹ Naapurissa asuva leski Rebecka Blomqvist suuntasi nahkuri Wedeniuksen luo; Engbergin luona asuvan vuokralaisperheen alaikäinen poika Otto Holstius riensi ensimmäisenä varoittamaan naapurustossa asuvan enonsa, kauppias Sundmanin, renkejä; Kalastaja Johan Nordman palasi kotiinsa pelastettuaan Engbergin salista yhden nyytin; Fräkärintytär Aurora Alin, saavuttuaan palopaikalle hienonahkuri Petersonin juhliilta, jatkoi matkaansa kotiin Engbergin pihassa sen kummemmin käymättä. VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 19.–22.1.1859; VMA KRA, Raastuvan-oikeuden pöytäkirjat 7.5.1859.

¹⁵² ”[Ä]fwen hördes här – – många befalla, men få lyda.” Helsingfors Tidningar 19.1.1859.

¹⁵³ Ginström et al. 1932, 94–95; Nuoreva 1980, 21; Suikkari 2007, 12.

alkusammutustoimista huolimatta saataisi sammutettua ennen paloruiskujen saapumista; liekit olivat saaneet yliotteen.¹⁵⁴ Aikalaispalokunnille olikin jotakuinkin tyypillistä, että ainakin yksi talo oli jo ilmiliekeissä ennen palokaluston saapumista.¹⁵⁵ Vaikka ensimmäiset ruiskut tässä tapauksessa saatiinkin paikalle jo ennen kuin tuli oli ehtinyt levitä edes Engbergin päärakennukseen, yltyi se lopulta kaikkiaan kuuden korttelin laajuiseksi kaupunkipaloksi, kertoen näin omaa tarinaansa palonsammutuksen ja sammutuskaluston tehokkuudesta. Ruiskuryhmien kurinalaisesta toiminnasta huolimatta heidänkin rivinsä saattoivat rakoilla, kuten jo edellä mainitun ruiskumestari Wörssténin esimerkki osoittaa.¹⁵⁶ Wörsstén lienee ollut onnekas, ettei häntä saatettu edesvastuuseen tunnustuksensa johdosta, sillä myös yleisen palokunnan päällystään kuuluvalle voitiin langettaa sakko-rangaistus toimiinsa liittyvien velvollisuuksien laiminlyömisestä.¹⁵⁷

Palonsammutustoimintaa suoraan käsittelevä aineisto rajoittuu käytännössä lehdistön kuvauksiin, jotka antavat siitä kuitenkin osin ristiriitaisen kuvan. Vasabladetissa kerrottiin sekä sammutustyön johdon että miehistön ansainneen kiitosta toiminnallaan. Helsingfors Tidningarin kirjeenvaihtaja, jonka kirjoittelu aiheesta erottui kriittisempänä kautta linjan, puolestaan kuvaili lehden viidennessä numerossa sammutustoimintaa toteamalla, että

”[m]itään muuta ei saattanut uskoa, kuin että koko kaupunki kokisi Uudenkaarlepyyn vuoden takaisen kohtalon, sillä kaupungin neljä paloruiskua eivät erityisemmin loistaneet – —. Oli onni, että ilma oli täysin tyyni – —.”¹⁵⁸

Tämä yhteenveto laukaisi aiheesta suoranaisten kiistan lehden sivuilla, kun nimimerkki ”Sanningswän” kiiruhti ensimmäisenä puolustamaan kristiinankaupunkilaisten kunniaa.

¹⁵⁴ VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 19.1.1859.

¹⁵⁵ Nuoreva 1980, 8.

¹⁵⁶ VMA KRA, Raastuvanoikeuden pöytäkirjat 7.5.1859.

¹⁵⁷ Esimerkiksi Pietarsaareissa 1835 sattuneen tulipalon aikana muuan ruiskumestari oli keskittynyt vain oman irtaimistonsa pelastamiseen ja tuomittiin niin ollen sakkoihin. Ginström et al. 1932, 91.

¹⁵⁸ ”Man kunde ej annat tro, än att hela staden skulle dela Nykarlebys wid samma tid för ett år sedan, helst stadens 4 brandsprutor icke synnerligen utmärkte sig – —. En Guds skickelse [”Jumalan johdatus”] var det att luften war alldeles lugn – —.” Helsingfors Tidningar 19.1.1859.

Siitä huolimatta, että Helsingfors Tidningar olikin julkaissut sävyltään tyystin päinvastaisen uutisartikkelin kuudennessa numerossa vain kolme päivää myöhemmin,

”– ovat totuuden ystävät nähneet velvollisuudekseen valaista kunnioitettua yleisöä todellisista olosuhteista. Kristiinankaupungin kirjeenvaihtaja vaikuttaisi kyllä nopeasti laatineen kaikin puolin yksityiskohtaisen artikkelinsa.”¹⁵⁹

Sarkastisten alkusanojensa jälkeen Sanningswän korosti sekä säätyläisten että työtä tekevän luokan järjestystä, kuuliaisuutta ja avuliaisuutta sammutus- ja pelastustöiden yhteydessä. Vastineessa todettiin myös, ettei ruiskuissa ollut havaittu minkäänlaisia vikoja. Kirjoittajan johtopäätös oli täten se, että kirjeenvaihtaja tuskin oli tulipaloa aiemmin nähnytään, kun oli aikeissa tällä tavoin antaa kunnian Johdatukselle. Näkemys siitä, että tulipalon tuhoilta välttyminen oli lopulta ”korkeamman käsissä” tai ”onnenkauppaa”, ei sinänsä ollut mitenkään epätavallinen,¹⁶⁰ mutta Sanningswänin mielestä tulentorjuntaa aiemminkin todistaneiden oli myönnettävä sammutustyön olleen Kristiinankaupungissa suorastaan ”kauneinta ja aikaansaavinta”, ja osanottajista itse kukin oli osoittanut paitsi määrätietoisuutta myös neuvokkuutta.¹⁶¹

Suostutteleva nimimerkki ei yksistään ole esityksen totuudellisuuden tae, ja vastineen huomattavia ylisanojakin on syytä epäillä kirjeenvaihtajan epätyytyttäväksi mielletyn artikkelin retoriseksi vastakeinoksi. Vaikka Sanningswän viittasikin paikoitellen tutkivien viranomaisten löydöksiin, ei tutkintapöytäkirjasta löydy suoranaisesti tukea kirjoittajan sammutustoiminnan luonnehdinnoille. Dialogi Helsingfors Tidningarin sivuilla tuli kuitenkin saamaan vielä jatkoa, kun julkaisu poimi Åbo Underrättelser -lehden yhdeksännestä numerosta Kristiinankaupungin pormestarin Mauritz Hasselblattin laatiman kirjoituksen aiheesta. Hasselblattiakin motivoi pyrkimys oikoa lehtien kirjeenvaihtajien hätäisiksi

¹⁵⁹ ”– hafwa sanningswänner ansett sin skyldighet wara, att upplysa den ärade allmänheten om sanna förhållandet. Korresp. från Kristinestad tyckes warit nog snabb i att uppsätta sin allför detaljerade artikel.” Helsingfors Tidningar 2.2.1859.

¹⁶⁰ Tolppi 2001, 66.

¹⁶¹ Helsingfors Tidningar 2.2.1859.

koettuja rekonstruktioita, ja kertomus onkin (tämän tutkimuksen lähdeaineiston piirissä) yhtenäisin esitys kaupunkipalon tapahtumista kokonaisuudessaan.¹⁶²

Tutkintapöytäkirjasta ilmeneviä asioita ei ole tarkoituksenmukaista tässä yhteydessä toistaa, mutta käytännön sammutustyötä tarkastellessa toimii pormestarin kirjoitelma ensisijaisena lähteenä. Toki Hasseblattinkin esitys on viime kädessä vain yksi lisätulkinta aiheesta, eikä kaupunkipalosta voi yksin sen perusteella tehdä merkittäviä johtopäätöksiä kykenemättä vertaamaan sitä suoraan virallisiin (kaupunkihallinnollisiin) lähteisiin. Vaikka ”virkavelvollisuutensa” (*embetspligt*) nimissä puhuva Hasselblatt toisinaan viittaakin tuomioistuimen toimeenpanemaan tutkintaan, kuvailee hän tulipalon aikaisia tapahtumia ennen kaikkea omasta perspektiivistään (”hwad jag under branden erfarit”). Julkisen keskustelun näkökulmasta tämä kaupungin korkeimman viranhaltijan laatima teksti käytännössä kuitenkin edusti niin kutsuttua virallista linjaa – pormestarille kuului viimeinen sana kaupunkipalon ”todellisista olosuhteista”, ja johtihan hän myös yleisen palokunnan toimintaa.¹⁶³ Virallisten selvitysten puuttuessa on sitäkin huomionarvoisempaa, millainen mielikuva suuren yleisön tietoisuuteen tapauksesta jäi. Yleisen palokuntajärjestelmän tehokkuuden ja toimivuuden alleviivaaminen lienee muutoinkin sopinut julkivallan tarkoituksiin, sillä se suhtautui epäilevästi kaikenlaiseen VPK-toimintaan (*vapaaehtoinen palokunta*). Suuriruhtinaskunnassa toimi tuolloin vasta yksi vapaapalokunta (Turun vapaaehtoinen palokunta, perustettu 1838), mutta suurten kaupunkipalojen ikeessä kysyntä vain kasvoi.¹⁶⁴

Hasselblatt luetteli tekstissään muutamia kirjeenvaihtajien esiin nostamia puheenaiheita, joiden sisältö hänen nähdäkseen enemmän tai vähemmän poikkesi ”totuudesta”: tulipalon syttyminen (keittiössä tai leivintuvassa), palveluskunnan huolimattomuus (ja juhliminen paloa edeltävänä iltana), kaikkiaan 12 varkaan kiinniotto palon yhteydessä, säätilan

¹⁶² Åbo Underrättelser 1.2.1859; Helsingfors Tidningar 12.2.1859.

¹⁶³ Åbo Underrättelser 1.2.1859; SPA, Vaasan läänin kaupunkien palojärjestys; Ginström et al. 1932, 497–498; Nuoreva 1980, 8; Suikkari 2007, 12 ja 25.

¹⁶⁴ Aitto-oja 2013a, 41–44; Nuoreva 1980, 7–8, 38–50 ja 84–85; Heervä 1988, 14–16 ja 28–30.

ensisijainen vaikutus tuhojen laajuuteen ja paloruiskujen heikko suorituskyky.¹⁶⁵ Kolme ensimmäistä kohtaa on vahvistettavissa kaupunkihallinnollisista lähteistä, ja osaa onkin edellä jo käsitelty; palon alku jäljitettiin tutkinnan yhteydessä tavaramakasiiniin, eikä Engbergin palkollisia ollut nähty hienonahkuri Pettersonin tanssiaisissa lainkaan. Myös tulipalon aikana esiintynyt varastelu voidaan rikosoikeudellisten seuraamustensa ansiosta jäljittää raastuvanoikeuden pöytäkirjoista, mistä lisää tuonnempana.

Hasselblattin kuvauksen perusteella tuli levisi ensimmäisenä lähimpään taloon tuulen alapuolella (n:o 97, kadun toisella puolen sijainnut leski Cederströmin talo) ja sieltä edelleen pidemmälle. Siksi oli Hasselblattin mukaan keskeistä, että palon leviäminen tuulen yläpuolella, so. kauppatorin suuntaan, ehkäistäisiin koko pohjoisen kaupunginosan varjelemiseksi.¹⁶⁶ Ratkaisu saattaa tuulen suunnan perusteella vaikuttaa epäintuitiiviselta, mutta sillä on mahdollisesti pyritty estämään tulen arvaamaton leviäminen tuulen vastaisiin suuntiin. Sammuttajien sijoittaminen tuulen yläpuolelle on perusteltavissa myös sammutuskaluston käytön tehostamisella, sillä aikalaiset käsivoimalla toimivat paloruiskut kalpenivat tehossa nykyaikaisiin moottoriruiskuihin verrattuna, eikä tulen välineistölle aiheuttamilta vaurioiltakaan voinut aina välttyä.¹⁶⁷ Toisinaan kuumuus saattoi vaikeuttaa lähestymistä.¹⁶⁸

Paloruiskut sijoitettiin vaarallisimpiin paikkoihin tulipalon pohjoiselle jakolinjalle, ja useita taloja purettiin tulipalon tieltä.¹⁶⁹ 1800-luvun sammutuskalustoon kuului yhä keskeisenä osana pitkävärtinen *palohaka*, jolla palavia tai syttymisvaarassa olevia rakennuksia ja rakennusten osia revittiin alas. Jo Maunu Eerikinpojan kaupunkilaki, jonka palosuojelullisia

¹⁶⁵ Katso esimerkiksi Annons-Blad 29.1.1859; Finlands Allmänna Tidning 19.1.1859; Helsingfors Tidningar 19.1.1859; Oulun Wiikko-Sanomia 29.1.1859; Sanomia Turusta 25.1.1859; Suomen Julkisia Sanomia 27.1.1859; Wiborg 22.1.1859; Åbo Tidningar 21.1.1859.

¹⁶⁶ Åbo Underrättelser 1.2.1859.

¹⁶⁷ Etenkin ennen letkuruiskuja käytetyt kiinteäsuuttimiset paloruiskut tuhoutuivat usein paloissa, sillä ne täytyi heikon tehonsa vuoksi sijoittaa lähelle tulta. Suomessa 1800-luvun puolivälissä käytettyjen ruiskujen tehoksi on arvioitu n. 80-160 l/min. Nuoreva 1980, 20; Suikkari 2007, 21 ja 37

¹⁶⁸ Näin kävi esimerkiksi Uudessakaupungissa vuonna 1846, kun tulipalon aiheuttama kuumuus vaikeutti paloruiskujen toimintaa. Kaukovalta 1930, 45.

¹⁶⁹ Åbo Underrättelser 1.2.1859.

periaatteita vaalittiin myöhempinä vuosisatoina laadituissa palojärjestyksissäkin, valtuutti palonsammuttajat repimään myös naapuritaloja tilanteen sitä vaatiessa.¹⁷⁰ Palohaati kuuluivat 1800-luvulla myös kodin sammutusvälineisiin, ja Suomen palovakuutuskonttori oli velvoittanut vakuutettaviaan ylläpitämään vähintään kahta palohakaa – käytäntö, jonka valvonnasta myös seuraajansa Yleinen Paloapuyhdistys huolehti. Viimeksi mainittu ohjeisti niin ikään raudoittamaan ”paloheksien ja hankojen” varret kestävyuden parantamiseksi.¹⁷¹

Tutkimuksessa tarkasteltujen vakuutus sopimusten perusteella miltei kaikki vakuutetut näyttäsivät ylläpitäneen tarkalleen vähimmäisvaatimusten mukaista sammutuskalustoa; yksittäisissä poikkeustapauksissa palotikkaita tai -hakoja saattoi olla kahden sijaan kolme, mutta kaikkienensa yksityisasumusten palokalusto oli tiukasti yhdenmukainen. Engbergin talossakin olis siis tietävästi vastaavanlaiset sammutusvälineet: kaksi käsiruiskua, kaksi palohakaa, kahdet tikkaat, kaksi palopurjetta ja kaksi nahkaämpäriä.¹⁷² Kaluston käytöstä ei kuitenkaan ole minkäänlaista tietoa; alkusammutuksesta talon omilla välineillä ei ole viitteitä todistajainlausuntojen yhteydessä, eivätkä asiasta erikseen kysytyt piika Nordman ja kauppa-apulainen Saltin osanneet sanoa, oliko sammutuskalustoa noudettu eteisen seinältä lainkaan.¹⁷³

Pormestari Hasselblattin kuvaus ei ole ainoa esimerkki talojen repimisestä vuoden 1859 kaupunkipalon yhteydessä: nimimerkillä Felén Vasabladeiin kirjoittanut henkilö kuvaili kuulleensa, kuinka

”[I]ähelläni seissyt mies kysyi köyhältä työmiehenleskeltä, Anna Häggbladilta, jonka asuintalo raivattiin tulen etenemisen rajaamiseksi, mitä mieltä tämä oli asiasta. Hänen kyöneiset silmänsä ja hänen katseensa sydämellisyys paljastivat vastauksen täyden

¹⁷⁰ Jos toimenpiteeseen koetti puuttua, oli seurauksena sakkorangaistus. Kollanius & Rapola 1926, 320–324; Nuoreva 1980, 21.

¹⁷¹ Ginström et al. 1932, 43, 93 ja 101; Suikkari 2007, 33.

¹⁷² KVTA, Kristiinankaupungin vakuutus kirjoja 1834–1850.

¹⁷³ VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 19.1.1859.

merkityksen: 'vain Jumala varjelee kaupunkia yleiseltä tuholta – voin mielelläni menettää kaiken'.¹⁷⁴

Kaupungin rippikirjoissa mainitaan ainoastaan yksi (Johan) Felén, raatimies ja kauppias, joka asui ennen vuotta 1855 talossa n:o 95 ("Felénin talo").¹⁷⁵ Mikäli kirjeen kirjoittaja oli todella kauppias Felén, on se jälleen sattuva osoitus kaupunkilaisten sosiaalisen aseman rajat ylittävästä, ulospäin näyttäytyvästä solidaarisuudesta. Felénin kertomuksen totuudenmukaisuus on sinänsä yhdentekevää – merkityksellisempi on säätyläisen köyhälle leskelle osoittama ele. Kirjoittajan motiiveina saattoivat olla yhtä hyvin yhteisöä rakentavien ja kristiinankaupunkilaisten yhteisyyttä korostavien painotusten julki tuominen kuin kaikkien käytettävissä olleiden keinojen oikeuttaminenkin. Tekstiin sisältyy yhtä kaikki vahva viesti uhrausten välttämättömyydestä yhteisöä uhkaavan vakavan vaaran edessä – viesti, jonka merkityssisältöä Häggbladin edustama leskeyden symboli voimistaa. Köyhä leski on sosiaalisena määreenä ilmaisuvoimainen merkitystihentymä.¹⁷⁶ Felénin kuvaus uusintaa osaltaan myös köyhän lesken kategoriaan stereotyyppisesti liitettyä hurskauden ihannetta,¹⁷⁷ mikä kytkee puheenvuoron osaksi laajempaa, alati esiintynyttä tulipalojen ja korkeampien voimien suhdetta jäsentävää diskurssia.

Tulipalon vahingoittamista 23 talosta kaikkiaan yhdeksää asutti leski. Lesket olivatkin vahvasti läsnä merenkäynnistä elävissä kaupungeissa – edellä mainituista yhdeksästä leskestä neljän aviomies oli hankkinut elantonsa joko laivurina, merimiehenä tai kalastajana.¹⁷⁸ Kristiinankaupungin kasvu yhdeksi maan merkittävimmistä merenkulkukaupungeista alkoi tapulioikeuksien myöntämisestä vuonna 1792, ja kaupungin kauppalaivasto oli

¹⁷⁴ "En fattig arbetskarlsenka, Anna Häggblad, hwars boningshus nedrefs för att åt detta håll sätta gräns mot eldens vidare framfart, tillfrågades af en mig närstående herre hwad hon tyckte derom. et tårade ögat och innerligheten i hennes blick wittnade om fulla meningens af hennes swar: 'endast Gud skyddar staden från allmän ödeläggelse, må gerna jag förlora allt'." Vasabladet 5.2.1859.

¹⁷⁵ VMA KSA, Kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1848–1854, 1855–1861.

¹⁷⁶ Köyhässä leskessä saattoi yhdistyä paitsi iän tuoma viisus myös naisen patriarkaalinen ja yhteisöä ylläpitävä valta, puhumattakaan puutteenalaisena annetun uhrauksen hyveellisyydestä. Katso esimerkiksi Toivanen 2002, 128–140; Suikkari 2007, 38; Vilkkuna K. H. J. 2010, 52–57.

¹⁷⁷ Toivanen 2005, 86–88. Katso myös Frigren 2016, 146–147.

¹⁷⁸ VMA KSA, Kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1855–1861.

1800-luvun puolivälissä lästiluvuin laskettuna jo Suomen suurimpia, saavuttaen huippunsa (4 539 lästiä) juuri vuonna 1859.¹⁷⁹ Kaupunkia vaurastuttanut elinkeino oli kuitenkin myös vaaroja täynnä, ja laivamatkan jäädessä merimiehen viimeiseksi odotti kotisatamassa vartovaa vaimoa lesken elämä.¹⁸⁰ Tämä tarkoitti naisväen suhteellisesti suurempaa osuutta talonmistajina – tai esimerkiksi vakuutuksenottajina, kuten leskirouvien Holmström (n:ot 23 ja 94) ja Lundgren (n:o 96) tapauksissa.¹⁸¹ Vaasan läänin kaupunkien palojärjestyksessä vuodelta 1800 naisten rooli palontorjunnassa oli selkeästi toissijainen; heitä ei voinut nimittää palovahdin toimeen eikä ruotuihin, vaikka veden kantamiseen heidät huolittiinkin.¹⁸² Näin ollen yli kolmasosa paloalueen talonmistajista rajautui ensisijaisten sammutustehtävien ulkopuolelle, joskin osassa ruokakunnista saattoi asua myös täysi-ikäinen poika.¹⁸³

Palojärjestyksen määräyksiä ei suinkaan orjallisesti noudatettu: vaikka Kristiinankaupungin palon yhteydessä ei rikosoikeudellisiin seuraamuksiin johtaneita laiminlyöntitapauksia ilmenekään, on muista ajan kaupunkipaloista esimerkkejä, joissa oma etu on koettu yhteistä tärkeämmäksi.¹⁸⁴ Toisaalta taas Kristiinankaupungin tapauksessa esiintyi myös naisia, jotka auttoivat Engbergejä heidän omaisuutensa pelastamisessa, vaikka palojärjestyksessä kyseinen tehtävä oli varattu vain ”luotettaville miehille”.¹⁸⁵ Jäykän hierarkian ylläpitäminen jäänee tulipalon tuoksinassa väistämättä taka-alalle, ja olivatpa sääty- sekä patriarkaalisten yhteiskuntien sosiaaliset normit jo menettäneetkin osan merkityksestään 1850-luvun lopulla. Osa naisväestä puolestaan näyttäisi tyystin pitäytyneen poissa sammutustehtävistä, minkä voidaan katsoa noudatelleen palojärjestyksen VIII artiklan 6. pykälän linjaa:

¹⁷⁹ Sjöblom 1915, 212–214; Åkerblom 1984, 499–500.

¹⁸⁰ Katso esimerkiksi Frigren 2016, 146–154.

¹⁸¹ KVTA, vakuutukset n:o 80, n:o 832 ja n:o 1329.

¹⁸² SPA, Vaasan läänin kaupunkien palojärjestys 4.12.1800.

¹⁸³ VMA KSA, Kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1855–1861.

¹⁸⁴ Katso esimerkiksi Ginström et al. 1932, 91.

¹⁸⁵ VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 19.–22.1.1859; Raastuvanoikeuden pöytäkirjat 7.5.1859; SPA, Vaasan läänin kaupunkien palojärjestys 4.12.1800.

”Heidät, jotka ovat vailla tehtävää ja jotka pelkkinä sivustakatsojina asettuvat [tulipalon parissa] työskentelevän ja liikkuvan väen tielle, käsketään poistumaan paikalta, mikäli eivät halua vartijain heitä häätävän.”¹⁸⁶

Edellä mainitusta talojen repimisestä säädettiin palojärjestyksen VIII artiklan 12. pykälässä: säännöksen mukaan palon lähetyillä olevia rakennuksia, joita ei palopurjein tai muilla keinoin kyetty suojaamaan, voitiin välittömästi purkaa, ja palamaton materiaali kuljettaa pois tulipalon leviämisen ehkäisemiseksi.¹⁸⁷ *Palopurje* oli palohaana ohella tärkeimpiä palon estämiseen käytettyjä työkaluja; se oli nimensä mukaisesti kasteltava purjekangas, jolla syttymisvaarassa oleva rakennus peitettiin. Korkean tehon saavuttamiseksi purje oli saatava katolle, joka oli palon leviämisen kannalta riskialttein rakennuksen osa – hirsikehikko pidättelee tulen verrattain hyvin sisällään, jolloin todellinen uhka suuntautui pääasiassa ilmasta.¹⁸⁸ Palojärjestyksessä tämä oli huomioitu määräämällä tietyt ammattiryhmät vastaamaan katoilla tapahtuvasta sammutustoiminnasta ja tulentorjunnasta, joka saattoi rakennusten suojaamisen ohella sisältää muun muassa katoille laskeutuvan palavan materiaalin hävittämistä. Käytettävissä olevien inhimillisten resurssien allokointiossa oli havaittavissa selviä pyrkimyksiä hyödyntää yksilöllisiä taitoja ja ominaisuuksia; esimerkiksi timpurit määrättiin kipuamaan katoille, sillä se oli heille ammattinsa puolesta tuttu työympäristö.¹⁸⁹

Purkutöiden osuutta kaupunkipalon aiheuttamista kokonaistuhouksista on lähteiden valossa mahdoton arvioida – Hasselblattin ja Felénin puheenvuorot jäävät ainoiksi viitteiksi mainituista toimenpiteistä. Vakuutusten korvausselvityksissäkin on mainintoja ainoastaan palaneista taloista, mikä viittaisi siihen, että kaikki palossa tavalla tai toisella tuhoutuneet rakennukset miellettiin tulen hävittämiksi. Valaisevia tämän kysymyksen kannalta

¹⁸⁶ ”De som ej med något äro sysselsatte, utan såsom blotta åskådare stå det arbetande och rörande folket i vägen, tillsägas att sig bortbegifva, i fall de vilja undgå att af vaken blifva afviste.” SPA, Vaasan läänin kaupunkien palojärjestys 4.12.1800.

¹⁸⁷ SPA, Vaasan läänin kaupunkien palojärjestys 4.12.1800.

¹⁸⁸ Suikkari 2007, 26 ja 69–73.

¹⁸⁹ SPA, Vaasan läänin kaupunkien palojärjestys 4.12.1800.

olisivat Häggbladin talon (n:o 113) vakuutuskirjat; kiinteistölle oli vakuutusluetteloista päätellen myönnetty Yleisen Paloapuyhdistyksen vakuutus vuonna 1851. Sopimuspaperit eivät kuitenkaan ole saatavilla, joten kysymys jää toistaiseksi avoimeksi.¹⁹⁰

Vaikka palohaan taktisen käytön seuraus Häggbladin leskelle olikin lähinnä kodittomuus, oli toiminnan tavoitteena pelastaa monet muut samanlaiselta kohtalolta. Hasselblattin mukaan rakennusten repimisen ja paloruiskujen tasaisen toiminnan tuloksena ylempänä mainitut, paloalueen pohjoisella rajalla sijainneet kauppias Sundmanin (n:o 108–109), kauppias Axelinin (n:o 98), leskirouva Holmströmin (n:o 92) ja kalastaja Nordmanin (n:o 101) talot säästyivät tuholta. Kun tuuli myöhemmin kääntyi itäiseksi ja vähitellen eteläiseksi, saatiin palon leviäminen rouva Fremdelingin (n:o 90) ja kauppias Lundmanin (n:o 23) taloihin estettyä. Lopulta tulen eteneminen onnistuttiin rajaamaan porvari Argelanderin (n:o 24), laivuri Ekmanin (n:o ½34/51) ja leski Häggbladin taloihin.¹⁹¹

Vertaamalla Hasselblattin yhteenvetoa liitteen 2 karttaan voi mainittujen rakennusten huomata asettuvan palon nollapisteestä tarkasteltuna aina kulloisellakin hetkellä havaittuun tuulen suuntaan (so. ”yläpuolelle”): ensin Sundmanin, Axelinin, Holströmin ja Nordmanin talot pitkin palon pohjoista rajapintaa, seuraavaksi Fremdelingin talo idän suunnalla ja lopulta Lundmanin, Argelanderin sekä Ekmanin talot etelässä. Tulipalon etenemistä näytettäisiin siis rajoitettaneen säännönmukaisesti tuulen yläpuolelta. Kun näiden toimenpiteiden myötä tuli oli onnistuttu rajaamaan kolmesta pääilmansuunnasta, jäi jäljelle vielä paloalueen läntisin laita, jonka rajapyykiksi Häggbladin talo lopulta muodostui. Ensiksi mainittujen talojen (n:ot 98, 101 ja 108–109) osalta on kuitenkin tarkennettava, että tutkintapöytäkirjassa todetaan tuulen puhaltaneen luoteesta,¹⁹² jolloin talot tarkalleen ottaen sijoittuisivat tuulen sivustaan. Yksilölliset arviot tuulen suunnasta voivat kuitenkin osua harhaan, mikä pätee yhtä hyvin lausuntoihin kuin lehtijuttuunkin. Tulipalon leviäminen

¹⁹⁰ KVTA, Kristiinankaupungin vakuutuskirjoja 1834–1850; MF VAY 5042, VAY 5049, VAY 5052.

¹⁹¹ Åbo Underrättelser 1.2.1859. Fremdeling esiintyy rippikirjoissa nimellä ”Främling”. VMA KSA, Kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1855–1861.

¹⁹² VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 20.–21.1.1859.

Engbergin pihapiirissä tukee kyllä näkemystä luoteistuulesta,¹⁹³ mutta oleellisinta palonsammuttajien toiminnan kannalta onkin lähinnä se, miten he itse tilanteensa hahmottivat; luoteistuuli on voinut kuljettaa liekkejä myös etelän suuntaan, jolloin tuulen on havaittu käyvän pohjoisesta.

Pormestarin tekstissä otetaan kantaa myös kysymykseen paloruiskujen suorituskyvystä – Helsingfors Tidningarin kirjeenvaihtajan oli oman näkemyksensä mukaan moittinut, etteivät ruiskut ”erityisemmin loistaneet”.¹⁹⁴ ’Ruiskuillahan’ saatetaan tässä yhteydessä tarkoittaa joko itse sammutusvälinettä tai sitä operoivaa ruotua. Hasselblattilta herkesi kuitenkin yksinomaan kiitosta paloruiskujen tasaiselle toiminnalle ja sekä päällystön että miehistön väsymättömälle työlle ruiskujen parissa. Oli ”onnekasta”, etteivät paloruiskut puhjenneet niin pitkällisen toiminnan ja 12–15 asteen pakkasen seurauksena. Hänen kertomansa mukaan vain yhteen letkuista sattui pienempi vaurio, joka myös pikimmiten korjattiin ruiskun toimintakunnon edellyttämällä tavalla.¹⁹⁵ Mikäli Kristiinankaupungin palokunta noudatti Yleisen Paloapuyhdistyksen katselmustensa pohjalta laatimia toimintaohjeita, oli sammuttajilla käytössään paitsi varaletkuja myös nahasta tai palttinasta valmistettuja, letkujen nopeaan korjaamiseen soveltuvia sidelappuja. Paloletkut oli myös määrä tehdä useista toisiinsa metalliruuvein kiinnitetyistä kappaleista kiertymisen ehkäisemiseksi.¹⁹⁶

Finlands Allmänna Tidningin ja Vasabladetin kirjeenvaihtajat kirjoittivat molemmat uutisartikkeleissaan palonsammutuksen päättyneen puolenpäivän aikoihin – Helsingfors Tidningarissa kaupunkipalon talttumisen ajankohta tarkennettiin vielä kello kahdentoista ja yhden väliselle ajalle.¹⁹⁷ Hasselblatt myötäilee näitä tietoja puhumalla ”kymmenen tuntia jatkuneesta palosta”, mikä olikin riittävän pitkä aika vastaanottamaan apua aina Kaskisista saakka, yli 20 kilometrin etäisyydeltä (15 km linnuntietä) Kristiinankaupungista. Hasselblatt

¹⁹³ Katso liite 1. Palo levisi talousrakennuksen (2) itäistä päätyä pitkin päärakennukseen (1), josta se jatkoi matkaansa kadun yli niin ikään idän suuntaan. KVTA, vakuutus n:o 1813.

¹⁹⁴ Helsingfors Tidningar 19.1.1859.

¹⁹⁵ Åbo Underrättelser 1.2.1859.

¹⁹⁶ Ginström et al. 1932, 93.

¹⁹⁷ Finlands Allmänna Tidning 19.1.1859; Helsingfors Tidningar 19.1.1859; Vasabladet 22.1.1859.

osoitti tästä kiitoksensa kauppias Carl Johan Grönbergille, joka oli kiiruhtanut tuomaan naapurikaupungista hevosia ja miehistöä kristiinalaisten tueksi.¹⁹⁸

Jää epäselväksi, miten tieto oli ennättänyt Kaskisiin riittävän ajoissa avun lähettämiseksi. Lennätinyhteyksiä ei tuolloin vielä ollut,¹⁹⁹ jolloin sanan oli kuljettava hevosella. Matkanopeus hevosen vetämillä kärryillä oli keskimäärin viidestä kymmeneen kilometriä tunnissa; peninkulman (10,7 km) matka vei arviolta 1½–2 tuntia. Matkanteko oli talviolosuhteissa toki nopeampaa, ja kukaties meriyhteyskin kaupunkien välillä toimi jäiden tultua talvitienä, mutta samanaikaisesti tammikuisen yön pimeys lienee vaikeuttanut kulkua.²⁰⁰ Ei ole myöskään poissuljettua, että jonkinlainen tulen kajo talviyön pimeydessä tai korkea savupatsas aamun valjetessa olisi kantautunut Kaskisten rannoille asti, joskaan suoranaisia viitteitä tällaisesta ei ole. Varmaa on kuitenkin se, että toiminnan on täytynyt olla hyvin ripeää ja määrätietoista, sillä tuli ei sammuttajaansa odota. Lieneehän myös niin, että vaikka Grönberg olisikin saapunut paikalle liian myöhään ollakseen enää avuksi palonsammutuksessa, olisi Hasselblatt varmasti halunnut – tai kokenut velvollisuudekseen – antaa tunnustusta tästä elkeestä.

Tiivistäen voidaan sanoa, että keskeisimpiä Hasselblattin ja Sanningswänin kuvauksia joistain kriittisemmistä puheenvuoroista erottava tekijä on ennen kaikkea kysymys vastuun kantamisesta suuren tulipalon kohdatessa. Vastuunjako tapahtui tässä tapauksessa taivaallisten ja sekulaaristen voimien välillä, ja toiset olivat kenties valmiimpia antautumaan ajatukselle ihmisen voimattomuudesta tulen edessä. Elettiin kuitenkin – aikalaisten sitä kenties tiedostamatta – eräänlaisen murroksen aikaa, sillä palontorjunta ja paloturvallisuus olivat lähivuosina kehittyneet ja tulivat edelleen kehittymään huomattavilla tavoilla: rakenteellisen paloturvallisuuden edistämiseen tähtäävä kaupunkien yleinen rakennusjärjestys (KYRJ) oli laadittu 1856, höyrytoiminen paloruisku (kehitettiin vuonna 1829) tuli

¹⁹⁸ Åbo Underrättelser 1.2.1859; VMA KaSA, Rippikirjat 1852–1858, 1860–1866.

¹⁹⁹ Lennätinasemat avattiin Kristiinankaupunkiin vuonna 1862 ja Kaskisiin vuonna 1884. Risberg 1959, 147 ja 198.

²⁰⁰ Nenonen 1999a, 274–276; Nenonen 1999b, 348–350.

yleistymään suomalaissa kaupungeissa merkittävästi vuosisadan loppuun mennessä ja uusien vapaapalokuntien perustamisaltoa tuli alkamaan Porin Vapaaehtoisen Palokunnan aloittaessa toimintansa vuonna 1863.²⁰¹

Pormestari Hasselblattkin varoi kuitenkin astumasta liikaa vanhan vartion varpaille: hän antoi kirjoituksessaan korkeimman tunnustuksen korkeimmille voimille sanoessaan, että

”[e]nsisijaisesti ja pääasiallisesti saamme kiittää Kaitselmusta, sillä kaupungin pelastukseksi ilma oli tyyni ja rauhallinen, mutta kiitos kuuluu myös päällystön ja miehistön paloruiskujen parissa suoritetulle väsymättömälle työlle ja ponnisteluille – –.”²⁰²

Huomionarvoista lainauksessa – ja vastaavasti Sanningswänin kirjelmässä – on kuitenkin se, ettei kaupungin selviytymistä oltu valmiita lukemaan yksin Jumalan ansioksi, vaikka häntä ensi kädessä hyvän tavan mukaisesti kiitettiin. Tämä kielii halusta korostaa ihmisen, tässä yhteydessä etenkin kristiinankaupunkilaisten, kykyä vaikuttaa itse omiin kohtaloihinsa. Tällainen kehitys kohti ihmislähtöistä palontorjuntaa oli alkanut toden teolla jo esimerkiksi Turun palo (1827) seuranneiden kaupunkirakenteellisten uudistusten ja Turun Vapaaehtoisen Palokunnan perustamisen myötä,²⁰³ mutta muutamat lehtikirjoittelussa havaittavat soraäänit ja Hasselblattin sekä Sanningswänin kokemukset näiden näkemysten oikaisemisen tarpeellisuudesta osoittavat, että julkisessa keskustelussa oli yhä tilaa vanhankantaisemmille näkemyksille ihmistyöpanoksen merkityksestä (ellei oikeammin merkityksettömyydestä) palonsammutuksessa.²⁰⁴ Puheenvuorojen taustalla saattoi kuitenkin olla pikemmin pyrkimys kritisoida aikalaisia palontorjunnan järjestämisen tapoja kuin korostaa jumalallisen läsnäolon merkitystä.²⁰⁵ Suomettaren toimittaja esittikin tavoitteensa eksplisiittisemmin kirjoittaessaan Suomessa

²⁰¹ Aitto-oja 2013a, 44–48; Nuoreva 1980, 298–306; Suikkari 51–54.

²⁰² ”I första rummet och hufwudsakligast hafwa wi wäl att tacka Försynens skickelse, att wädret war still och lugnt, för stadens räddning, men tacksamt bör också befälets och manskapets wid brandsprutorna rastlösa arbete och bemödanden – –.” Åbo Underrättelser 1.2.1859.

²⁰³ Katso esimerkiksi Suikkari 2007, 36–38; Lilius 1981, 361–366.

²⁰⁴ Helsingfors Tidningar 19.1.1859; Suometar 21.1.1859; Åbo Tidningar 21.1.1859.

²⁰⁵ Sekularisaatiosta katso esimerkiksi Sulkunen 2016, 100–108.

”– – pidettävän edullisempänä, että, ennenkuin ruwetaan waiwaamaan aivojansa parannusten tutkimiseen ja ruumistansa sammutustyön harjoituksissa sekä jotaki vähää kustantamaan hywäin sammutuskaluin hankkimiseen, annetaan mennä niinkuin menee, ett’ei löydy sitte mitään sammutettawaa – –.”²⁰⁶

Suuriruhtinaskunnan aikalaisyhteiskunnallinen konteksti on näitä puheenvuoroja tulkittaessa myös syytä huomioida: Suomettaren erittelemiä ongelmakohtia ratkottiin ennen pitkää vapaaehtoisten palokuntien voimin, mutta Kristiinankaupungin kaupunkipalon ajalla yhteiskunnallinen ilmapiiri ei ollut mainitun kaltaiselle vapaaehtoistoiminnalle suotuisa. Aallonpohjaan ajautunut vapaapalokuntahanke käynnistyi lopulta uudelleen Yleisen Paloapuyhtiön (ja muun muassa asiamies Abraham Oldenburgin) myötävaikutuksella, minkä jälkeen Suomessa perustettiin useita sopimuspalokuntia lyhyen ajan kuluessa.²⁰⁷

3.4 KAUPUNKIPALOJEN OMINAISPIIRTEET KRISTIINANKAUPUNGIN PALOSSA

Pormestari Hasselblattin protestin aiheista on yhä käsittelemättä Kristiinankaupungin palon yhteydessä kiinniotettujen varkaiden tosiasiallinen lukumäärä. Useat asiasta kirjoittaneet sanomalehdet toistivat uutisissaan, että kiinni otettuja olisi ollut kaikkiaan kaksitoista.²⁰⁸ Keisariajan kaupunkipaloista ainakin Turun vuoden 1827 ja Oulun vuoden 1882 palojen yhteydessä mainitaan esiintyneen ryöstelyä, ja Suikkarin mukaan lieveilmiö on havaittavissa kaikkiaan viidessä prosentissa kaikista valtakunnan kaupunkipaloista.²⁰⁹ Mitenkään tavatonta ryöstelyä ei siis olisikaan ollut, mutta raastuvanoikeuden pöytäkirjoissa esiintyy

²⁰⁶ Suometar 21.1.1859.

²⁰⁷ Aitto-oja 2013a, 44–55; Ginström et al. 1932, 134–136; Heervä 1988, 22–24; Nuoreva 1980, 7–8, 184–185. Kristiinankaupungin ensimmäinen vapaapalokunta perustettiin vuonna 1879, ja nykyiset kaupungissa toimivat sopimuspalokunnat vuosina 1919 ja 1948. Aitto-oja 2013a, 55; Nuoreva 1980, 298–306.

²⁰⁸ Helsingfors Tidningar 19.1.1859; Oulun Wiikko-Sanomia 29.1.1859; Åbo Tidningar 21.1.1859; Wiborg 22.1.1859.

²⁰⁹ Dahlström 1929, 322–323; Ginström et al. 1932, 525; Suikkari 2007, 35.

ainoastaan yksi (kuten Hasselblattkin asian ilmoitti)²¹⁰ kaupunkipalon aikana tapahtunut varkaustapaus, jota vain väen vängällä voisi ”ryöstelyksi” kutsua.

Tulipalon sekasortoinen tilanne tarjosi toki otollisen tilaisuuden opportunistisille laitapuolen kulkijoille, mutta jo pelkästään Kristiinankaupungin palon verraten rajallinen koko (yhteisön koheesiota tai muita selittäviä tekijöitä tässä suuremmin huomioimatta) ehkäisi varkauden mahdollisuuksia – useimmat tulen vaikutusalueen ulkopuolella asuvista kun tuskin kotoaan poistuivatkaan.²¹¹ Yksi ulkopaikkakuntalainen oli kuitenkin nähnyt tilaisuutensa tulleen: Närpiön Finbyn kylästä kotoisin ollut itsellisen pojaksi tituleerattu Johan Petter Matsson Söderlund, ”entuudestaan epäilyttävänä tunnettu”, pidätettiin rouva Fremdelingin tontilla (n:o 90) varkaudesta epäiltynä. Hän oli kantanut turkkinsa alla tavarakokoelmaa, jonka hän oli kysyttäessä kertonut ostaneensa vain hetkeä aiemmin Carlströmin puodista (n:ot 30, 31 ja 53). Johanin alibi haihtui kuitenkin savuna ilmaan, sillä kaupanteon toteutumista kauttaaltaan liekehtivässä puodissa rohjettiin syystäkin epäillä. Hän kokeili onneaan vielä toisella verukkeella: osan tavaroista hän kertoi ostaneensa jo aiemmin, osan puolestaan poimineensa kadulta, ilmeisesti hyvyttään, tulipalon tieltä turvaan.²¹²

Söderlundin tapaus kertoo muutakin kaupunkipalosta: erään todistajan mukaan itsellisen poika olisi jo aiemmin aamulla jäänyt samaisista aikeista kiinni Fremdelingin talon läheisyydessä kaupunginlahden jäällä, missä tämä oli anastanut jäälle turvaan kannettua omaisuutta.²¹³ Lausunnosta näin ollen ilmenee, että talvisista olosuhteista ja kireistä pakkasista oli huomattavaa hyötyä irtaimiston pelastamisessa, etenkin rannan tuntumassa rakennetuilla tonteilla. Hyötyä rajoitti kuitenkin merkittävästi kaupungin rantaviivaa

²¹⁰ Åbo Underrättelser 1.2.1859.

²¹¹ Tutkinnassa kuulluista todistajista useimmatkin kertoivat tiedon saatuaan suunnaanneensa oikopäätä omiin koteihinsa. VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 19.–22.1.1859; Raastuvanoikeuden pöytäkirjat 7.5.1859.

²¹² VMA KRA, Raastuvanoikeuden pöytäkirjat – tammikuu 1859; VMA KSA, Kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1855–1861; VMA NFA, Rippikirjat 1853–1859.

²¹³ Todistajan mukaan Söderlund oli ollut silminnähdyn humalassa. VMA KRA, Raastuvanoikeuden pöytäkirjat – tammikuu 1859.

reunustava, talvisin salakuljetusta rajoittamaan pystytettävä korkea tulliaita tai ”jääaita”,²¹⁴ jonka ylittäminen kantamusten kera tuskin oli mahdollista. Fremdelingin tontin sijainti aivan kauppatorin alalaidalla sijainneen tulliportin tuntumassa puolestaan salli helpon pääsyn lahden jäälle.

Tyypillisesti talvisilla olosuhteilla oli myös kaupunkipaloja hillitsevä vaikutus. Vuoden 1859 palo erottuu tässä suhteessa valtaosasta Suomen muita kaupunkipaloja, jotka tilastollisesti painottuivat kesästä alkusyksyyn ulottuvalle kaudelle (toukokuu–syyskuu); talviset palot kattavat vain murto-osan kaupunkipalojen kokonaismäärästä. Asuntoja oli lämmitettävä huomattavasti tarmokkaammin talven kylmyydessä, mutta tämä ei näyttäisi vaikuttaneen kaupunkipalojen esiintyvyyteen talvikuukausina. Selittävänä tekijänä voidaan pitää ainakin rakennusten päälle laskeutuvaa suojaavaa lumikerrosta, sillä kattomateriaalien paloherkkyys oli yksi merkittävimmistä kaupunkipalojen syttymistä edistävästä ongelmakohdista.²¹⁵

Talvi aiheutti kuitenkin myös ongelmia: vedensaannin turvaaminen oli palonsammutuksen kannalta ensisijaista, mutta kovat pakkaset kuivattivat usein kaupunkien kaivot. Normaaliolosuhteissa kaivot, joiden kunnossapito lankesi kykeneville omistajille, oli aina sallittava sammutuskäyttöön sakon uhallä. Kylmän vuodenajan haasteita silmällä pitäen Vaasan läänin 1800-luvun alussa säädetty palojärjestys kuitenkin määräsi, että talviaikana oli alati ylläpidettävä kaupungin kustannuksella myös riittävä määrä ”paloavantoja” kaupunkia lähinnä sijaitsevassa veden lähteessä. Palosuojelun ei suinkaan haluttu vaarantavan asukkaiden arkipäiväistä turvallisuutta: avannot oli varustettava asianmukaisin merkinnöin, jottei joku epäonninen porvari astuisi harha-askelta hyiseen veteen.²¹⁶

Tässä tutkimuksessa käytetyt lähteet kertovat Kristiinankaupungin sääolosuhteista 13.–14. tammikuuta 1859 valitettavan vähän – tiedetään kuitenkin, että pakkasena oli kova.²¹⁷

²¹⁴ Ympäri vuotisesti ylläpidetty tulliaita rajasi kaupunkia pohjois- ja eteläpuoliilta. Jarle & Gullberg 2006, 73.

²¹⁵ Suikkari 2007, 35–38.

²¹⁶ SPA, Vaasan läänin kaupunkien palojärjestys 4.12.1800.

²¹⁷ Edellä on jo tuotu esiin Hasselblattin arvio 12–15 asteen pakkasista. Luonnollisesti myös tiedot lahden jäätymisestä tukevat tätä arviota.

Systemaattisia säämittauksia kyseiseltä ajalta ei ole kuin Helsingin Kaisaniemestä,²¹⁸ joten purevaa kylmyyttä lukuunottamatta ei Kristiinankaupungin säätilasta voi juuri arvioita esittää. Mikäli korkeapainetta oli jatkunut pidempäänkin tai mikäli vähäsateinen kausi oli edeltänyt pakkasia, on lumen määrä tulipalon syttyessä saattanut olla vähäinenkin. Kuitenkin jo lämpötilan vaikutusta itsessään on syytä pitää huomattavana, sillä palojen syttymistä vauhdittivat kesäkuukausina usein helteet ja kuivuus.²¹⁹

Ilmojen suhteen merkittävin vaikutus tulipalojen leviämiseen oli luultavimmin kuitenkin kovalla tuulella, jota esiintyi jopa puolessa kaikista kaupunkipaloista. 1800-luvun alun jälkeisissä paloissa määrä kohoaa peräti neljään viidestä.²²⁰ Kristiinankaupunki lienee tosin kuulunut onnekkaaseen viidennekseen, joskin tuulen merkitys näyttäytyy aineistossa hieman kaksijakoisena. Lehdistön kirjoittelussa korostui etupäässä tyven, joka pelasti kaupungin totaaliselta tuholta. Ilman kuvailtiin olleen niin rauhallinen, että ”[k]ohosi muka pysty-suoraan sawu taiwaskantta kohti”.²²¹ Hasselblatt, kuten edellä sammutustoiminnan käsittelyn ohella jo todettiin, kuvaili kyllä tuulen vaikutuksia palonsammutusoperaatioon, mutta luonnehti säätä viime kädessä tyyneksi. Helsingfors Tidningar poikkesi ainoana linjasta viittaamalla ajoittain navakkaankin viimaan, joka myös vaihtoi tiuhaan suuntaa; ensin luoteesta puhaltanut tuuli kääntyi koilliseen, sitten kaakkoon ja lopulta vielä lounaaseenkin. Hasseblatt ei kylläkään antanut suurtakaan arvoa kyseisen julkaisun näkemyksille, vaikkakin kuvaus tuulen suunnan muutoksista hänen versiotaan osin myötäileekin.²²²

Lehtijutuissa vallitseva teema, joka antoi myös pontta johdatusta painottavalle narratiiville, oli yllättävä ja onnekas käänne vallinneessa säätilassa. Tulipaloa edeltävän päivän säätä

²¹⁸ Nevanlinna 2009, 13–14 ja 21–22; Nevanlinna & Holmberg 2013, 19–21 ja 63–73.

²¹⁹ Katso esimerkiksi Keskinen 2012, 13; Suikkari 2007, 30.

²²⁰ Suikkari 2007, 35 ja 41.

²²¹ Suomen Julkisia Sanomia 27.1.1859. Katso myös Helsingfors Tidningar 19.1.1859 ja Suomen Julkisia Sanomia 27.1.1859.

²²² Helsingfors Tidningar 19.1.1859; Åbo Underrättelser 1.2.1859.

kuvailtiin toistuvasti sanalla ”myrsky”.²²³ Vasabladetin kirjeenvaihtajan tulkintaan tiivistyi erityisesti kaikki aiheeseen latautunut jumalanpelko:

”– – Hän, ’jolle meri ja ilma ovat alamaisia’, teki suurimman työn tulipalon sammuttamiseksi ’rangaistessaan’ oikea-aikaisesti sinnikästä hirmumyrskyä.”²²⁴

Tyvenen ilman todennäköisyys ja ylempänä esitetty tuhojen alueellista jakamattomuutta (katso liite 2) selittävä hypoteesi näyttäisivät tukevan toisiaan. Lehtimiehetkään tuskin olivat väärässä korostaessaan tyynen ilman merkitystä, sillä navakalla tuulella oli ollut tuhoisia vaikutuksia eräissä Suomen historian suurimmista kaupunkipaloista. Esimerkiksi Oulun ja Turun paloissa vuosina 1822 ja 1827 kovan tuulen lennättämät kekäleet sytyttivät paloja eri puolilla kaupungeja – Turussa tulen oli havaittu kulkeutuvan jopa joen yli.²²⁵

Kristiinankaupungin kaupunkipalossa tuulen merkitys muodostui suorastaan ensisijaiseksi, sillä talviaikaan syttyneessä palossa eivät monetkaan suurpalojen ylymistä edistävät olosuhteet olleet läsnä. Tuulen vaikutuksia voi sanomalehtikirjoittelun ja tutkintapöytäkirja-aineiston perusteella tiivistää seuraavasti: Tuuli oli havaittavissa, ja se vaikutti palon leviämisseurantaan. Se oli myös huomioitava sammutustyössä, etenkin tuulen suunnan alati muuttuessa. Kuitenkin ilma oli siinä määrin rauhallinen, ettei suurta tulimyrskyä päässyt useista tuhoisammista kaupunkipaloista poiketen syntymään. Eräissä kirjoituksessa veisteltiin ilman olleen peräti niinkin tyyni, että tulipalon katku tuskin kantautui muualle kaupunkiin, mutta tätä on pöytäkirja-aineiston perusteella syytä pitää liioittelevana.²²⁶

Noin neljäsosa (23 %) kaikista kaupunkipaloista, Kristiinankaupungin palo mukaan lukien, syttyi joko hyvin varhaisena tai myöhäisenä ajankohtana, so. illalla, yöllä, tai aikaisin aamulla. Tarkastelun rajoittuessa 1800-luvun alkua seuraaviin paloihin on osuus jo

²²³ Helsingfors Tidningar 22.1.1859; Vasabladet 22.1.1859; Åbo Underrättelser 18.1.1859.

²²⁴ ”– – Han, hwilket ’wädret och hafwet äro lydiga, gjorde hufwudsaken till eldens hämmande, i det Han i rättan tid ’nåpste’ den ihärdiga, orkanlika stormen.” Vasabladet 22.1.1859.

²²⁵ Dahlström 1929, 301 ja 322–323; Hautala 1975, 9–19; Topelius 1876, 451–452.

²²⁶ VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 20.–21.1.1859; Suomen Julkisia Sanomia 27.1.1859.

kaikkiaan kaksi kolmannesta.²²⁷ Kristiinankaupungin tapauksessa ajankohdan relevanssia on vaikea arvioida, sillä tulipalon syytä ei tiedetä. Laajempaa ilmiötä selittänee kuitenkin muun muassa irtotulen käyttö valaistuksena tai vaihtoehtoisesti huolimattomuus, kun kytevä tulipalon alku oli yöpuulle käytyä jäänyt havaitsematta. Päivänajan vaikutukset näyttäisivät sikäli samansuuntaisilta kuin vuodenaikojenkin: kysymys ei ollut välttämättä niinkään tulipalojen esiintymistiheydestä – tultahan käytettiin aina – vaan ratkaisevampaa oli tulen mahdollisuus yltää laajaksi aluepaloksi. Tässä suhteessa päivänajan merkitys vaikuttaa ilmeiseltä, sillä jo lähtökohtaisesti kelvottoman vasteajan kanssa kamppaileva sammutustyö käynnistyi nukkuvassa kaupungissa taatusti entistä verkkaisemmin.²²⁸ Kun hälytyksen soittaminen lähtökohtaisesti viivästy, saapui sammutuskalusto paikalle auttamattoman myöhään Engbergin pihassa riehuvan tulipalon sammuttamiseksi.²²⁹

Huomionarvoinen seikka palonsammutuksen tehokkuuden kannalta on myös vedensaannin ja sammutusväen organisoinnin sujuvuus. Vedensaannin puutteet ja sammutusväen vähäisyys esiintyivät miltei kaikissa (96 %) aikalaisissa kaupunkipaloissa, eikä Kristiinankaupungissakaan välttytty palokunnan järjestäytymättömyyden aiheuttamilta ongelmilta.²³⁰ Viimeksi mainittua kohtaa on jo edellä käsitelty, mutta vedensaannin puutteista puolestaan ei lähteissä ole suoranaisia viitteitä. Useammatkin todistajat mainitsevat lausunnoissaan ryhtyneensä vedenhakuun, mutta minkäänlaisia vaikeuksia tällä saralla he eivät tuoneet esille. Veden tarve on sammutustyössä kuitenkin huomattava, mikä merkitsi vesijohtoja edeltävällä aikakaudella suunnatonta sammutusväen työpanosta; tasaisen vedentulon ylläpitäminen paloruiskuja käytettäessä oli merkittävä työvoimaa sitova tekijä. Kuvaava oli aikalainen tapa mitata paloruiskujen tehoa kannullisissa minuuttia kohden: esimerkiksi Kaskisiin vuonna 1838 hankitun paloruiskun suihkutehoksi ilmoitetaan 60

²²⁷ VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 19.1.1859; Suikkari 2007, 35 ja 41.

²²⁸ Katso esimerkiksi Einonen 2013, 140; Nuoreva 1980, 8.

²²⁹ Muun muassa Engbergin rengin Gustaf Bladin (todistaja 9) ja kuljettaja Gröndahlin (todistaja 20) lausunnoista ilmenee, kuinka tuli ehti riistäytyä käsistä sammutuskaluston viipyessä. VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 19.–20.1.1859.

²³⁰ VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 19.–22.1.1859; Suikkari, 35.

kannua minuutissa, ja kaikkiaan 8–12 sammuttajan tuli miehittää ruiskua. Turun VPK:n suurin käsivoimaruisku vaati puolestaan 35 miestä täystehoiseen toimintaan.²³¹

Koska Kristiinankaupungin palossa veden hakuun riennettiin lähinnä hevoskärryin ja vettä nostettiin todennäköisimmin kaupunginlahdesta,²³² olisi kovinkaan suuren yhtämittaisen suihkutehon saavuttaminen ollut jo varsin huomattava saavutus. 1850-luvun käsivoimaruiskut olivatkin aika ajoin toimettomina veden saannin takellellessa. Joissain tapauksissa paloruiskun säiliöön tai ammeeseen voitiin johtaa vielä erillinen imuletku, jota pitkin pyrittiin käsivoimin (tai ennen pitkää höyrymoottorilla) pumppaamaan sammutusvettä tasaisesti suoraan veden lähteestä. 1800-luvun loppua kohden yleistyneistä höyryruiskuista tällainen imuletku löytyikin, ja sitä voitiin käyttää pumppuna myös käsivoimaruiskuille.²³³

Kaupunkipalon olosuhteiden tarkastelu osoittaa, että Kristiinankaupungissa vältettiin tietyt suurpaloihin johtaneet osatekijät, mikä saattoi vaikuttaa ehkäisevästi kaupunkipalon leviämiseen. Näistä ratkaisevimmat, etenkin jos tapausta verrataan Suomen kaupunkihistorian tuhoisimpiin paloihin, olivat ilman tyyneys ja vuodenaika. Näiltä osin selitysvoima rajoittuu kuitenkin ainoastaan siihen, mikä sattumanvaraisesti vaikutti jo yltyneen kaupunkipalon leviämiseen – yleisestä paloturvallisuudesta ne eivät kerro mitään. Näkökulmaa on syytä täydentää kaupunkirakenteellisilla olosuhteilla, so. millaisena Kristiinankaupungin rakennettu ympäristö palosuojelullisesta perspektiivistä näyttäytyi.

²³¹ Laaksonen 1995, 145; Suikkari 2007, 53.

²³² VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 19.–20.1859. Vuoden 1842 rakennusjärjestyksessä mainitaan uuden katulinjaluonnostelman yhteydessä, että veden saanti lahdesta oli palontorjunnan tarpeisiin turvattava. VMA KRA, Rakennusjärjestys 7.5.1842.

²³³ Laaksonen 1995, 146–147; Suikkari 2007, 21 ja 54. Senaatti osti Suomeen ensimmäisen höyryruiskun vuonna 1875. Ginström et al. 1932, 135.

4 KRISTIINANKAUPUNGIN RAKENTEELLINEN PALOTURVALLISUUS

4.1 PALONTORJUNTA RAKENTEENA

Paloturvallisuuden ja niin ollen kaupunkipalojen esiintyvyyden kannalta ratkaisevimpia tekijöitä ovat aktiivisen palontorjunnan edellytysten ohella olleet erityisesti rakennustapa ja kaupunkirakenteelliset ominaisuudet. Vanhankantaisesti rakennettu Kristiinankaupunki ei ollut tässä suhteessa poikkeus; vaikka vuoden 1859 kaupunkipalo jäikin tuhoiltaan lopulta verraten pieneksi, olisi virhe sivuuttaa rakennustavan vaikutukset asiaan. Kaupunkipaloissahan on edellisessä luvussa hahmotellulla tavalla kyse viime kädessä useiden eri riskitekijöiden yhteisvaikutuksesta: kontrollin pettäminen yhden muuttujan kohdalla voi usein hallitsemattomastikin ruokkia muita kaupunkipalon syttymiseen myötävaikuttavia ilmiöitä. Toisinaan kaupunkipalon tuhoisuus ja laajuus olivat verrattain suoraviivaisesti johdettavissa näiden riskitekijöiden esiintyvyyteen (kuten Turun palossa), toisinaan taas jo osittaiset puutteet palontorjunnassa osoittautuvat tulipalon riistäytymisen kannalta ratkaiseviksi. Kristiinankaupungin kaupunkipalon osalta yhteisvaikutusten määrittelemisen vaatiikin osakseen tapauksen monisyistä tarkastelua.

1800-luvulla nämä vaikutukset koettiin voimakkaimmin, kun Suomen kaupungit kasvoivat kaupunkirakenteellista regulaatiota nopeammin. Etenkin suhteellisesti tarkasteltuna kasvu oli huomattavaa: Kristiinankaupungissa asukasluku liki kolminkertaistui 1700–1800-lukujen kuluessa.²³⁴ Ilman suuria rakenteellisia uudistuksia tai kaavamuutoksia kaupunkien kasvu tuli tarkoittamaan alati tihentyvää ja sääntelemätöntä rakentamista, jonka vaikutukset paloturvallisuuteen olivat tuhoisat. Tämä kaupungistumisen ja kaupunkirakenteellisen sääntelyn epäsuhta purkautui räjähdysmäisesti Turun palossa vuonna 1827, kun lopulta kolme neljäsosaa koko kaupungista seisoj savuavina raunioina. Suomessa Turun palo on hahmoteltavissa eräänlaisena kaupunkirakentamisen ja -kaavoittamisen käännekohtana,

²³⁴ Lilius 1981, 340–341; Kallenaudio 1984, 12–14; Rasila 1972, 170–171. Katso myös Lilius 2014d, 108; Lilius 2014e, 308 ja Åkerblom 1984, 483.

jonka seurauksena näissä toimissa painottui paloturvallisuus ennennäkemättömällä tavalla.²³⁵ Valtakunnan suurimman kaupungin totaalinen tuhoutuminen, suunnaton kansallinen katastrofi, pakotti arvioimaan uudelleen vallinneita ja tapaukseen myötävaikuttaneita menettelytapoja. Turussa sekä rakennustapa että palonsammutuksen järjestelyt ymmärrettiin tällaisiksi uudelleenarvioinnin kohteiksi – tuskin onkaan sattumaa, että Suomen ensimmäinen vapaaehtoinen palokunta perustettiin juuri Turussa. Kaupunkirakentamisen regulointi oli kuitenkin uudistuksista se, jonka seuraukset koettiin välittömämmin muissa maan kaupungeissa; ensin empire-kaavoituksen (ensimmäinen kaava laadittiin vuonna 1828) ja myöhemmin kaupunkien yleisen rakennusjärjestyksen (vuonna 1856) muodossa.²³⁶

Paloturvallisessa kaavoituksessa piili kuitenkin suuri ironia: kaupunkien oli muutokset toteuttaakseen kärsittävä useissakin tapauksissa ensin tuhoisasta kaupunkipalosta, sillä kaavauudistusten laajamittainen toimeenpano oli normaaliolosuhteissa haasteellista, hidasta ja kallista.²³⁷ Kadut olivat kapeita, talot kaksikerroksisia, tontit ahtaasti rakennettuja – toisinaan vain tulen puhdistava voima kykeni horjuttamaan näitä realiteetteja. Puhtaalta pöydältä voitiin puolestaan realisoida näkemys uudeltaisesta paloturvallisemmasta kaupungista. Jotkut kaupungit taas eivät rakennustavastaan riippumatta koskaan kohdanneet katastrofaalista suurpaloa.²³⁸ Kristiinankaupunkikin voidaan lukea näiden joukkoon.

Tulevassa luvussa keskitytään Kristiinankaupungin rakennustapaan paloturvallisuuden ja palontorjunnan näkökulmasta: Mitkä piirteet paikallisessa kaupunkirakentamisessa potentiaalisesti kiihdyttivät palon leviämistä, muodostivat riskitekijöitä tai vaikuttivat sammutustoimintaan? Minkälaisia ilmenemismuotoja uudellinen sääntely ja pyrkimys regulariteettiin sai Kristiinankaupungissa kaupunkipaloa edeltävänä aikana? Kun rakennustapaa

²³⁵ Dahlström 1929, 322–322; Lilius 1981, 361–362; Lilius 1985, 30–31; Lilius 2014d, 125–130.

²³⁶ KYRJ:n vaikutuksista kaavoitukseen katso Lilius 2014e, 309–318.

²³⁷ Lilius 2014d, 140–144, 161–169, 310 ja 316–317.

²³⁸ Esimerkiksi Kaskisissa (perustettu vuonna 1785) ja Tammisaaressa (v. 1546) ei ole koskaan ollut suurpaloja, eikä Raumallakaan (v. 1442) sitten vuoden 1652. Suikkari 2007, 79–88.

käsitellään tällä tavoin kaupunkipalon luomassa kontekstissa, tiivistyy tapahtumakeskeiseen tarkasteluun valtaisa ajallinen jännite; yksittäinen poikkeama toimii läpileikkauksena pidemmän aikavälin rakennushistoriallisille kerrostumille.

4.2 KRISTIINANKAUPUNGIN KAAVOITUS JA KAUPUNKIRAKENNE

Kristiinankaupungin perustaminen ajoittuu vuoteen 1649 – siihen ”samaan kreivin aikaan”, kun kenraali-kuvernööri Pietari Brahe otti hoitaakseen Suomen kaupunkilaitoksen laaja-alaisen kehittämistyön.²³⁹ Kaupungin perustamisen taustalla olivat aikalaiset kaupankäynnin järjestämisen tavat: jo Maunu Eerikinpojan kaupunginlain kauppakaareissa oli säädetty kaupan rajoittamisesta valtakunnan kaupunkeihin, minkä myös modernin Ruotsin valtion luojaksikin tituleerattu Kustaa Vaasa valtakaudellaan vahvisti.²⁴⁰ Talonpoikaispurjehduksen ja kaikenkirjavan maakaupan ristipaineessa oli pohjalaisten tahtoon taivuttava ja kaupunkeja perustettava kaupankäynnin keskittämiseksi. Vaikka Kristiinankaupunki siten lukeutuukin niin kutsuttuihin perustettuihin kaupunkeihin, sen syntyyn vaikuttivat myös jo vakiintuneet kaupalliset realiteetit.²⁴¹ Perustamistyön aloittivat kuninkaat Kaarle IX ja Kustaa II Adolf 1600-luvun alkupuolella myöntäessään perustamiskirjat valtaosalle Pohjanmaan vanhoista rannikkokaupungeista. Prosessi jatkui vielä Pietari Brahen aikana Kristiinankaupungin ja Raahen muodossa – toimenpiteet olivat seurausta Suomenmaalle suuntautuneista matkoista, jotka paljastivat kreiville paitsi olemassaolevien kaupunkien heikon tilan myös uusien kaupunkien tarpeen.²⁴²

1600-luvun kaupungistumiseen liittyi kiinteästi myös kaupunkien uudenlainen mittaaminen ja kaavoittaminen, minkä kontrolloimiseksi luotiin aiempaa tarkempaa maanmittaukseen ja kaupunkirakentamiseen liittyvää sääntelyä. Lilius nimeää tämän ajan – jolloin perustettiin

²³⁹ Suomen Julkisia Sanomia 27.1.1859; Villstrand 2004, 114–128; Lilius 2004, 133–139.

²⁴⁰ Kollanius & Rapola 1926, 339–340; Kostet 1995, 17–18.

²⁴¹ Mäkelä 1984, 13–15. Kaupunkityypeistä katso Kostet 1995, 17.

²⁴² Kostet 1995, 17–19; Hytönen 2004, 40–57; Lilius 2014b, 150–158 ja 177–182.

valtakunnan maanmittauslaitos ja laadittiin Maunu Eerikinpojan kaupunginlakia täydentävä vuoden 1619 säädös kaupunkien sisäisestä hallinnosta – *alkavan regulariteetin* kaudeksi. Kaupunkiarkkitehtonisesta näkökulmasta jo vanhemmalla Vaasa-ajalla tehtailun säännön-mukaisuuden läpimurto vaati osakseen kehittyneempää maanmittausta, joka saavutettiin lopulta näin Kustaa II Adolfin valvomin uudistuksin. Taustalla vaikuttivat niin uudet aiempaa tieteellisemmät menetelmät kuin maanmittareiden perusteellisempi koulutuskin.²⁴³

Regulariteetin läpimurto alkaen vuoden 1634 Käkisalmen kaavoituksesta ja kaupunkien mittausta koskevasta määräyksestä teki tietä renessanssiasemakaavan vakiintumiselle valtakunnassa, mitä myös hyvin vilkas sekä uusiin että jo olemassa oleviin kaupunkeihin kohdistuva asemakaavoitustoiminta entisestään edisti.²⁴⁴ Kaavat syntyivät tuohon aikaan pitkälti maanmittareiden kynistä (tai paaluista), ja ammattikuntansa työteliäimpiä edustajia oli Kristiinankaupunginkin asemakaavasta vastannut Claes Claesson. Claessonin laatimia kaavoja luonnehtivat vallinneen tavan mukaisesti suorakulmaiset ja -viivaiset muodot, säännöllinen katuverkko ja kohtisuorat katulinjat. Suorakulmaisuus korostui etenkin säännöllisen ruudukon muodostavassa korttelirakenteessa. Asemakaavat noudattivat regulariteetin suuntaviivoja melko orjallisesti, ja Kristiinankaupungin kaavapiirros muistuttaakin paljolti muita Claessonin töitä, kuten Kokkolan (vuonna 1650), Raahen (v. 1651), Uudenkaarlepyyn (v. 1651) ja Vaasan (v. 1652) kaava- ja regulointisuunnitelmia. Pietari Brahen näkemykset vaikuttivat monissa tapauksissa merkittävästi kaavoituksen lopulliseen muotoon, ja Kristiinankaupungin suunnitelmien yhteydessä on niin ikään viitteitä kreivin panoksesta.²⁴⁵

Edellä luetelluille Claessonin kaavoille oli ominaista tietty pitkänomaisuus; kaupungit omaksuivat suunnitelmissa rannan suuntaisesti venytetyn kapean muodon, jota hallitsivat

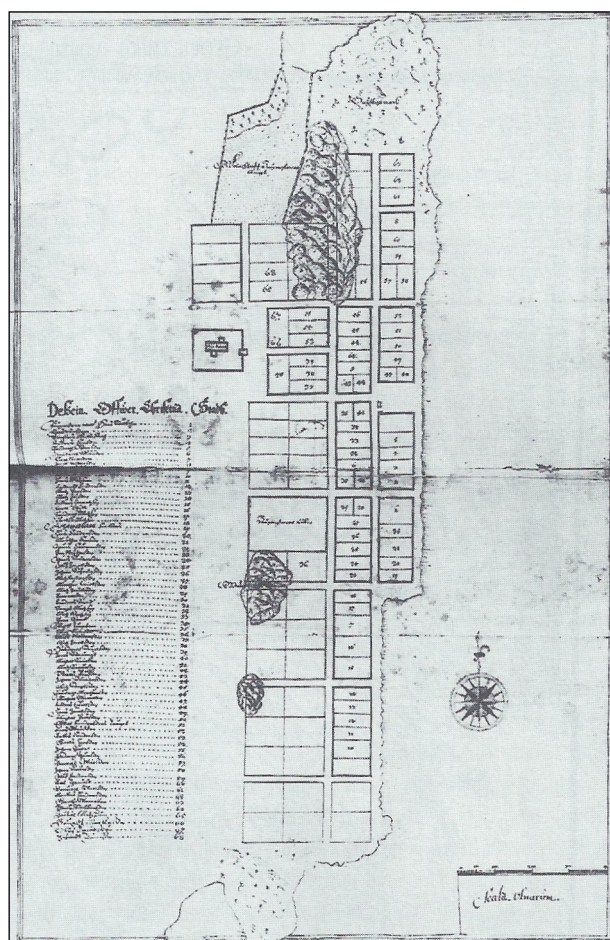
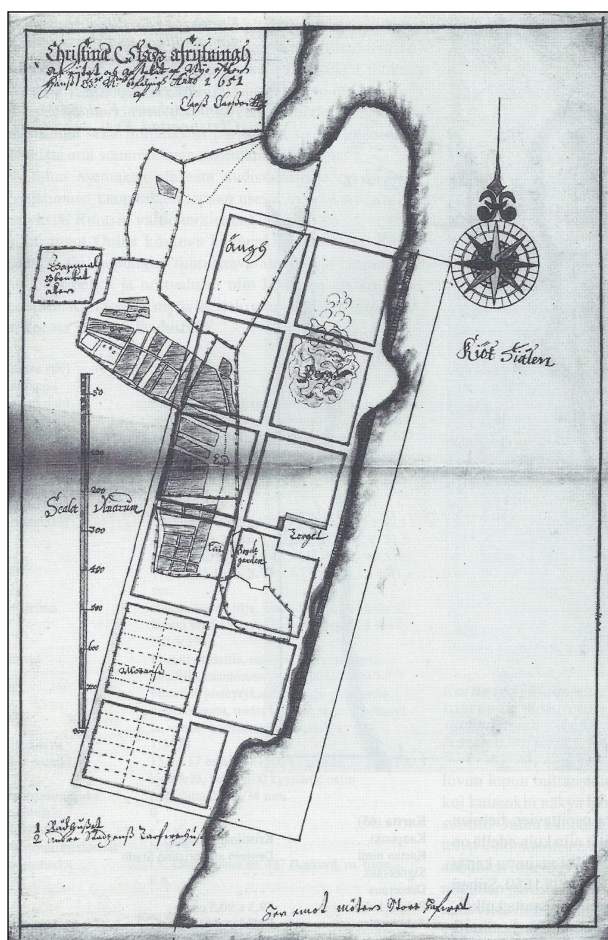
²⁴³ Renessanssi-ideaalin juurtuminen 1400-luvun lopulla herätti myös yleisen kiinnostuksen kaupunkisuunnittelua kohtaan. Kostet 1995, 25–31; Kostet 2014a, 135; Lilius 2014b, 152–153. Katso myös Fazio, Moffett & Wodehouse 2014, 287–288, 297 ja 299.

²⁴⁴ Kostet 1995, 35–36; Kostet 2014b, 144–145; Lilius 2014b, 155–156 ja 160–163. Käkisalmen kaavan ajoitukseen liittyy kuitenkin Kostetin mukaan tiettyjä epäselvyyksiä. Kostet 1995, 45–46.

²⁴⁵ Kostet 1995, 98–113; Lilius 2014b, 160–162; Mäkelä 1984, 52.

pitkittäissuunnassa kulkevat pääkadut. Nämä pääkadut pilkkoivat kaupunkirakenteen kortteliparijonoksi, jonka lyhyemmät poikkikadut täydensivät säännölliseksi ruudukoksi. Kristiinankaupungin alkuperäisessä suunnitelmassa kortteleita oli kaksitoista (2 x 6), joista yksi oli puolitettu rantaviivaa myötäillen. Kaavaillun kaupungin pituus olisi näin ollut arviolta 1400 kyynärää ja leveys vain 500. Rannan puolelle ei alkujaan ollut hahmoteltu katua lainkaan, eli pitkittäissuuntaisia katuja oli suunnitelmassa käytännössä ainoastaan yksi (nykyinen Läntinen Pitkäkatu). Samalla tavoin kuin koko kaupunki oli jaettu kahteentoista kortteliin, oli myös täysimittaiset korttelit määrä jakaa tahollaan kahteentoista (2 x 6) tonttiin. Pietari Brahen määräämin korjauksin muutettiin alun perin rakentamattomasta korttelista muodostuva ja kulmistaan avoin tori umpikulmaiseksi ja upotettiin kortteleiden väliin kahdelle rakentamattomalle tontille.²⁴⁶

Liite 7: Claessonin v. 1651 (vas.) ja Strengin v. 1658–1659 (oik.) uudistussuunnitelmat

²⁴⁶ Kostet 1995, 101–104; Lilius 2014b, 159–160 ja 180–181; Mäkelä 1984, 52–54.

Asemakaavan kurinalainen geometria ei rantaviivaa lukuunottamatta juurikaan huomionnut alueen maantieteellis-topografista profiilia, joten lopullinen kaupunkirakenne tuli koko lailla poikkeamaan Claessonin suunnitelmista. Kaupunkihallinnon pitkään jatkuva kamppailu asemakaavan regulariteetin puolesta alkoi heti taipaleen alkumetreillä: jo vuonna 1652 määrättiin rakennuksia siirrettäväksi pois katualueelta, ja vuosina 1658–1659 Kristiinankaupungin maistraatti tilasi maanmittari Jonas Strengiltä uudistus- ja paalutussuunnitelman. Vuoden 1658 mittaus paljastaa, kuinka vain yksi kortteli noudatti Claessonin mitoitusta, ja sekin uudella korttelijaolla (2 x 5). Alkuperäisen asemakaavan liki neliömäiset korttelit oli rannan puolelta jaettu suunnitelmaan kuulumattomalla pitkäkadulla (nykyinen Itäinen Pitkäkatu), jolloin Kristiinankaupunki omaksui kaupunkirakenteelleen ominaiset pitkänomaiset korttelinsa. Tonttien määrämittäisyydestään ei toteutuneessa rakenteessa juuri ollut merkkejä.²⁴⁷

Kristiinankaupungista muotutui näin ollen varsin konkreettinen osoitus siitä vanhan kapean ja uuden leveän korttelimallin ristiriidasta, joka ajan kaavoitustoiminnassa vallitsi. Alkujaan kenties vieraaksi koettu leveä korttelirakenne omaksuttiin vähitellen, ja uutta periaatetta toteutettiin kaupungin läntisimmissä kortteleissa.²⁴⁸ Tiheämpi katuverkko olisi sinänsä voinut lisätä paloturvallisuutta väljentämällä rakennuskantaa ja korttelirakennetta, mutta empire-kaavoitusta edeltävällä ajalla kadut olivat tähän tarkoitukseen auttamattoman kapeita.²⁴⁹ Vuoden 1859 kaupunkipalon kannalta korttelirakenteen merkityksen arvioiminen on vaikeaa, sillä palo ei juuri ennättänyt kaupungin tiiviimpiin kortteleihin. Olisiko tilanne ollut toinen, jos tulipalo olisikin alkanut läntisemmistä kortteleista, joissa tonttijako oli tiheämpi? Kysymys on monisyinen – liian monisyinen tässä ratkaistavaksi, sillä myös rakennustapa ja väestörakenne poikkesivat eri kaupunginosien välillä.²⁵⁰

²⁴⁷ Lilius 2014b, 180–181; Mäkelä 1984, 53–54 ja 56. Myös kirkon viereinen kortteli halkaistiin ylimääräisellä kadunpätkällä, jossa kirkko lienee ollut *point de vue*. Lilius 2014b, 158.

²⁴⁸ VMA KRA, Rakennusjärjestys 7.5.1842; Lilius 2014b, 169–170, 180–181; Mäkelä 1984, 54.

²⁴⁹ 1600-luvun asemakaavoissa kadut olivat yleensä joko 20, 18 tai 16 kynnärän levyisiä, kun Turun vuoden 1828 empire-kaavassa katujen leveydeksi määrättiin sitä vastoin 30 tai 40 kynnärää. Lilius 2014b, 158; vertaa Suikkari 2007, 36.

²⁵⁰ Tonttikoko ja varallisuusaste oli useasti sitä pienempi, mitä kauempana rannasta tai torilta oltiin. VMA KRA, Rakennusjärjestys 7.5.1842; VMA KSA, Kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1855–1861.

Geometrinen säännönmukaisuus, symmetria ja estetiikka näyttäisivät renessanssiasemakaavoissa menneen paloturvallisuuden edelle. Tämä ilmenee myös Kristiinankaupungin asemakaavan toriratkaisussa, joka muutettiin avokulmaisesta umpinaiseksi siten, että kulku torille tapahtui yhden ainoan kadun välityksellä. Tässäkin suhteessa kaupunkilaisten ratkaisut ja realiteetit kuitenkin poikkesivat suunnitellusta – rantakorttelit halkaissut pitkittäiskatu muutti umpikulmaisesta torin aksiaalisemmaksi.²⁵¹ Paloturvallisuus oli kuitenkin myös yksi näkökohta kaavasunnitelmissa, ja säännöllinen ruutukaava nähtiin eittämättä tässäkin suhteessa parannuksena keskiajan yleisluontoisesti säänneltyyn, kaoottiseen kaupunkirakenteeseen. Toisaalta myös puutteellisemmän aikalaistietämyksen vaikutus on huomioitava: harvoja poikkeuksia lukuunottamatta kaupunkipalot eivät käynnistäneet mainittavia asemakaavamuutoksia, vaan paloturvallisuuden edistämiseen pyrittiin lähinnä kivirakentamiseen kannustamalla.²⁵² Kristiinankaupungin asemakaavassa kirkko oli paloturvallisuuden takia sijoitettu kaupunkialueen laitamille, mutta vuoden 1658 mittauksen perusteella se näyttäisi kuitenkin päin vastoin keskittäneen asutusta ympärilleen.²⁵³

Strengin mittauksessa pyrittiin osoittamaan myös kaupungin laajenemisen suuntaviivat. Oleellisinta oli silti, Liliuksen sanoin, että ”regulariteetin muoto määriteltiin paikallisella tasolla”. Vuoden 1751 kaupunkimittauksen perusteella Strengin mittauksessa hahmottunut kaupunkirakenne korttelirakenteineen ja katulinjoineen vakiintui kuitenkin pääpiirteissään vuosina 1658–1659 piirretyllä tavalla, joskin laajentumista tapahtui myös rannan suuntaan. Sama rakenne tuli hallitsemaan Kristiinankaupungin kaupunkikuvaa aina vuoden 1859 kaupunkipaloon saakka – ja valtaosin vielä sen jälkeenkin.²⁵⁴

Paikallistason ratkaisut vaikuttivat tonttijakoon merkittävästi, ja vaikka tietty säännönmukaisuus säilyikin, pilkottiin tontit alkuperäissuunnitelmia huomattavasti pienempiin kokonaisuuksiin. Asemakaava oli jo 1700-luvun alkupuolella likipitään täyteen rakennettu: vuonna

²⁵¹ Kostet 1995, 101–102; Lilius 2014b, 160 ja 180–181; Mäkelä 1984, 54.

²⁵² Kostet 1995, 21; Lilius 2014a, 120–121; Niukkanen, Seppänen & Suhonen 2014, 43–46; Suikkari 2007, 43.

²⁵³ Lilius 2014b, 181 ja 230.

²⁵⁴ Lilius 2014b, 180; Åkerblom 1984, 465 ja 483–484.

1731 kaupungin 108 tontista vain kolme (2,8 %) oli rakentamatta,²⁵⁵ ja kaupungin väkiluvun kasvaessa oli kauppaa käyty yhä useammin jo tontin puolikkaista. Joissakin Strengin suunnitelman ulkopuolisissa laajennusosissa, eritoten pohjoisen ja etelän suunnilla, tontit olivat myös hyvin epäsäännöllisen muotoisia ja kokoisia; renessanssi-
asemakaavan määrämittäisyys jäi pitkälti haaveeksi. Kaikkien edellä mainittujen seikkojen perusteella on rakennuskannan täytynyt muodostua hyvin ahtaaksi: kaupunginhallinnon valvovan silmän alla jokaiselle jaetulle tontille oli rakennettava, ja aikalaistarpeet huomioiden piti pihapiiriin mahduttaa rakennus jos toinenkin.²⁵⁶ Vuoden 1751 mittaus, johon myös rakennusten sijoittelu on merkitty, osoittaakin katukuvan tiiviiden ja tonttien ahtauden etenkin rannanpuoleisissa kortteleissa.²⁵⁷

Edellä mainittu tiiviys on keskeinen piirre suurvalta- ja kustavilaisen ajan kaupunkikuvissa. Kristiinankaupungin katunäkymää vuonna 1859 voinee luonnehtia pääosin näiden kahden yhdistelmäksi satunnaisin empire-vaikuttein. Katutila oli kapea ja korkea; tiheä katuverkko ja kaksikerroksinen rakentaminen loivat kustavilaiselle kaupunkiarkkitehtuurille ominaisen katuseinämän. Yksikerroksista rakennuskantaa edustivat kaupungissa niin vaatimattomat pienasumukset kuin suuret empire-tyyliset porvaristalotkin, jolloin kaupunkirakenteessa säilyi piirteitä myös suurvalta-ajan puukaupungin kapeasta ja matalasta katutilasta.²⁵⁸ Vaikka 1700-luvun henki olisikin siis ensi silmäyksellä näyttänyt hallitsevan Kristiinankaupungin katukuvaa, erottui kaupunkirakenteen historiallinen kerrostuneisuus todellisuudessa jo 1850-luvulla: asemakaava oli periytynyt kaupungin perustamisen ajoilta ja rakennuskanta todennäköisimmin valtaosin 1700–1800-luvuilta.²⁵⁹ Kirjava rakennustapa heijasteli toisaalta myös kaupungin sosiaalisen rakenteen hajautuneisuutta.

²⁵⁵ Ahonen 1988, 211.

²⁵⁶ Kärki 2014a, 410–411. Lilius 2014c, 35; Mäkelä 1984, 56–59.

²⁵⁷ Åkerblom 1984, 465.

²⁵⁸ KVTA, Kristiinankaupungin vakuutuskirjoja 1834–1850; Kärki 2014a, 399; Lilius 2014b, 158–160.

²⁵⁹ KVTA, Kristiinankaupungin vakuutuskirjoja 1834–1850. 1700-luvun loppu ja 1800-luvun alku olivat rinnakkaisten tyyliuuntausten aikaa. Lilius 2014c, 95.

4.3 RAKENNUSTAPA

Ajan kaupunkikuvasta näkee välähdyksiä kaupunkipaloa käsittelevässä sanomalehti-uutisoinnissa: Helsingfors Tidningar kirjoitti, kuinka Kristiinankaupungin rakennustapa oli epäsäännöllinen ja kaksikerroksisia puutaloja sekä tiheään rakennettuja ulkorakennuksia oli tavallista enemmän. Suomen Julkisia Sanomia vuorostaan kuvaili Kristiinankaupungin rakennustapaa ”wanhaan tapaan” ahtaaksi, koska ”kaupunki on onnellisesti säilynyt suuremmitta tuli-paloitta”. Hämäläinen ja Åbo Underrättelser luonnehtivat kaupunkia niin ikään tiheään rakennetuksi.²⁶⁰ Mitkä seikat saivat 1850-luvun Kristiinankaupungin näyttämään aikalaiskontekstissaankin vanhanaikaiselta?

1800-luvun puolivälin kaupunkirakentamisen kannalta keskeisimpiä uusia sääntökokoelmia oli kaupunkien yleiseksi rakennusjärjestykseksi (KYRJ) kutsuttu, vuonna 1856 annettu keisarillinen asetus kaupunkien yleisestä järjestämisestä ja rakentamisesta. Sääntelyllä tähdättiin paloturvallisuuden kaupunkirakenteen tasolla: rakennusjärjestyksessä säädettiin muun muassa asemakaavoituksen, rakennustavan ja -materiaalien rajoituksista ja suunta- viivoista. Kiellettyjen materiaalien listalle päätyi katteiden osalta pyöreät halkaistut puupaanut, päreet, turpeet ja paperi. Uudet rakennukset oli katettava paloturvalliseksi todetuin katemateriaalein, kuten erilaisin metallilevyin, liuskekivin tai kattotiilin. Säädökset koskivat ainoastaan uudisrakentamista, mutta materiaalit oli vaihdettava KYRJ:n mukaisiin seuraavassa kunnostuksessa.²⁶¹ Vaikka säännös pintapuolisesti vaikuttaisikin myönnytykseltä, tarkoitti se kuitenkin käytännössä sitä, että vanhojen kattojen kunnostus kiellettiin. Tämä saattoi osaltaan myötävaikuttaa paloturvallisuuden heikkenemiseen lahon vallatesa ikääntyviä puisia katteita.

Yleiseen rakennusjärjestykseen sisällytettiin niin keppiä kuin porkkanaakin; kieltojen lisäksi annettiin myös kannustimia paloturvallisen rakentamisen edistämiseen. Edellä luetelluihin paloturvallisiin katemateriaaleihin myönnettiin tullivapaus (tullimaksun suuruisen korvauk-

²⁶⁰ Helsingfors Tidningar 22.1.1859; Hämäläinen 21.1.1859; Suomen Julkisia Sanomia 27.1.1859; Åbo Underrättelser 18.1.1859.

²⁶¹ Kärki 2014b, 389; Lilius 2014e, 309; Suikkari 2007, 37–38.

sen muodossa) viideksi vuodeksi asetuksen antamisesta. Maaherran oli myös tehtävä senaatille asianmukainen esitys kivirakentamiseen ja paloturvallisten materiaalien käyttöön liittyvistä etuuksista.²⁶² Etuuksia tarjottiin siten paloturvallisen rakentamisen periaatteita noudattaville henkilöille tapauskohtaisesti.

Koska KYRJ:n asettamat kiellot eivät sellaisenaan sitoneet olemassa olevaa rakennuskantaa, oli kehitys väistämättä heterogeenistä, jos ei suorastaan vaihtelevan hidasta. Uudistusten toteuttaminen oli pitkälti sidoksissa kaupunkien yksilölliseen kehitykseen, ja Kristiinankaupunkilaista asuntorakentamista leimasi konservatiivisuus, vaikka rakennustoiminta olikin melko vilkasta kaupunkipaloa edeltävinä vuosikymmeninä.²⁶³ Kaupungin rakennustapa ei siten odotetusti edustanut vuonna 1859 juuri lainkaan KYRJ:n viitoittamaa linjaa – olihan asetuksen antamisestakin toisaalta vasta kolme vuotta. Tämä ei kuitenkaan yksistään selitä sitä, kuinka merkillisen alhaiselle tasolle Kristiinankaupungin rakenteellinen paloturvallisuus oli vielä vuosisadan puolivälissä jäänyt. KYRJ:ssä toteutettiin lähtökohtaisesti joitain kompromissiratkaisuja, ja kaksi vuotta myöhemmin sallittiin myös aiemmassa asetuksessa kielletyt katemateriaalit suuriruhtinaskunnan kolmen suurimaan kaupungin ulkopuolella,²⁶⁴ mutta Kristiinankaupungin rakentaminen edusti vieläkin vanhakantaisempaa tapaa.

Vakuutuskirjat osoittavat, että kaupungin rakenteellinen paloturvallisuus oli 1850-luvulla siis vielä hyvin heikolla pohjalla. Asemakaavan vanhanaikaisuuden ja pienen tonttikoon aiheuttamat riskit on jo edellä huomioitu, mutta todellinen aluepalon uhka piili katemateriaaleissa, etenkin kun tiedostetaan laajojen kattopalojen osuus tuhoisimmissa kaupunkipa-loissa.²⁶⁵ Siinä missä KYRJ pyrki karsimaan kaupunkirakentamisesta päreitä ja paanuja, oli Kristiinankaupungissa vielä huomattavan monissa rakennuksissa arkaainen *tuohi-* tai *malkakatto*. Malkakatoissa ulkokaton tuohinen vesieriste peitettiin halkaistuun tai halkai-

²⁶² VMA KRA, Senaatin rakennusasioita koskevat päätökset 18.3.1856.

²⁶³ Jarle & Gullberg 2006, 83–125; Kärki 2014b, 372.

²⁶⁴ VMA KRA, Senaatin rakennusasioita koskevat päätökset 4.8.1858.

²⁶⁵ Vielä 1850-luvullakin oli laajoja kattopaloja esiintynyt muun muassa Porin tuhoisassa palossa vuonna 1852. Katso esimerkiksi Suikkari 2007, 46.

semattomin puuseipäin. Ratkaisu oli palontorjunnan näkökulmasta erittäin vaarallinen, sillä lähtökohtaisesti tulelle altis puukate eristettiin niin ikään hyvin paloherkällä materiaalilla. 1700–1800-lukujen taitteen palojärjestyksissä ja ajan rakennuskäytännöissä jopa turve- tai lautakattoja pidettiin tuohisia turvallisempina.²⁶⁶

Vakuutuskirjoissa esiintyy mainintoja sekä tuohi- (*näfver-*) että malkakatoista (*takvedtak*), mutta erottelun merkitys on epäselvä. Kyseessä voi olla vain kaksi eri nimitystä samalle sovellutukselle, mutta on myös mahdollista, että malkakatto on haluttu erottaa muilla tavoin (kuten turpeella) päällystetyistä tuohikatoista. Osassa aineiston tapauksista tuohilevyt olivat löytäneet tiensä jopa päärakennusten katoille, joskin tuohi- ja malkakatot esiintyivät yleisimmin piharakennuksissa.²⁶⁷ Havaintojen tulkinnan kannalta on oleellista tiedostaa, että vain varakkaammalla väestöllä oli varaa palovakuutuksiin, ja useimmat tutkittujen vakuutusten haltijoista myös tietävästi olivat kauppiaiden tai laivureiden kaltaisia vakavaraisempia porvareita.²⁶⁸ Mikäli korkeamman varallisuusasteen taloissakin saattoi esiintyä vielä malkakattoja, olivat pieneläjiä asumukset tuskin paremmalla tasolla.

Vakuutus sopimusten tiedot rakennustavoista ja -tarpeista ovat joidenkin ulkorakennusten kohdalla jokseenkin puutteellisia, joten kattomateriaalien tarkka erittely rajoittuu tässä yhteydessä ainoastaan päärakennuksiin. Päärakennusten (merkitty **tonttinumeroin**) katteet voidaan jakaa rakennusmateriaalin perusteella seuraaviin kategorioihin (sulkeissa ilmoitettu rakennusvuosi):²⁶⁹

- Lautakatto – n:ot **23** (v. 1768), **105** (v. 1832, 1840) ja **30/31/32/53** (v. 1846)
- Tuohikatto – n:ot **96** (v. 1776) ja **97** (v. 1784)
- Kaksinkertainen lautakatto – n:o **104** (v. 1793)
- Malkakatto – n:o **102** (v. 1834)
- Tuntematon – n:o **94** (v. 1778)

²⁶⁶ Kärki 2014, 400; Suikkari 2007, 30.

²⁶⁷ KVTA, vakuutukset n:o 713, n:o 1329 ja n:o 1813.

²⁶⁸ VMA KSA, Kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1855–1861; KVTA, Kristiinankaupungin vakuutuskirjoja 1834–1850.

²⁶⁹ KVTA, Kristiinankaupungin vakuutuskirjoja 1834–1850.

Talon n:o 94 osalta merkintä on osin epäselvä, mutta koska kaikkien pihapiirin muiden rakennusten kattoja koristivat kuitenkin joko tuohi tai laudat, lienee päärakennuskin ollut puukattein varusteltu. Ulkokaton alkuperäiseksi vakuutusarvoksi oli myönnetty 133 ruplaa 43 kopeekkaa, ja vuonna 1856 summa vielä alennettiin vaivaiseen 50 ruplaan, viitaten heikkoon paloturvallisuusluokitukseen.²⁷⁰

Vakuutuskirjat paljastavat, ettei rakentamisen tiheys ollut siis ainoa Kristiinankaupungissa vallitseva ”wanha tapa”: ainoassakaan tutkituista tapauksista ei taloja ollut katettu KYRJ:n suosittamilla paloturvallisilla materiaaleilla, vaan kaikissa hyödynnettiin jonkinlaista puista ratkaisua. Malka- sekä muiden tuohikattojen osalta vaikutelma on erityisen vanhan-kantainen, sillä tapa oli monissa kaupungeissa kielletty vuosikymmeniä aiemmin: muun muassa Turussa tuohiset vesikatot kiellettiin jo 1770-luvulla, Tammisaaressa vuonna 1801 ja Haminassa vuonna 1821.²⁷¹ Kiellot eivät toki poistaneet kattotyyppejä kaupunkikuvasta täysin, mutta tuohen käyttö varakkaammankin väen asumuksissa on merkittävä Kristiinankaupungin heikosta rakenteellisesta paloturvallisuudesta kielivä piirre. Edellä listattujen talojen osalta rakennuskannan korkea ikä on osa selitystä; tuohikattoisista rakennuksista kaksi oli 1700-luvulla rakennettuja ja siten jo melko iäkkäitä. Kuitenkin kauppias Engbergin talo malkakattoineen oli miltei uudenkarhea: se oli rakennettu vain neljä vuotta ennen vuoden 1838 keisarillista määräystä, jossa kaikki valtakunnan malkakatot jo määrättiinkin vaihdettaviksi. Katteet sai säilyttää ainoastaan erillisluvalla, mihin etenkin Kristiinankaupungissa näytettäisiin ahkerasti turvauduttaneen, ellei syy sitten ollut julkivallan valvonnan leväperäisyydessä. Kristiinankaupunki ei ollut kuitenkaan malkakattoineen ainut kaupunki laatuaan, sillä Uusikaarlepyyssä todetaan olleen 1830-luvulla enimmäkseen malkakattoja – kaupungin asukkaat jopa puolustivat suosimaansa materiaaliratkaisua vetoamalla sen helppoon purettavuuteen tulipalon sattuessa.²⁷² Kyseisestä ominaisuudesta ei kuitenkaan

²⁷⁰ KVTA, vakuutus n:o 832.

²⁷¹ Tammisaaren palojärjestys 2.3.1801; Lilius 2014d, 116–117; Nordenstreng & Halila 1975, 234; Suikkari 2007, 30.

²⁷² Birck 1980, 545; Ginström et al. 1932, 96; Kärki 2014b, 372; Suikkari 2007, 46.

vaikuttaisi olleen uusikaarlepyyläisille mainittavampaa hyötyä vuoden 1858 tuhoisassa kaupunkipalossa.

Tarkastelluissa vakuutuskirjoissa esiintyy tuohi- ja malkakattojen lisäksi vain lautakattoja. Laudat kuuluivatkin vesikattojen yleisimpien rakennusmateriaalien joukkoon vielä pitkälti koko 1800-luvun ajan. Lautakattoa olikin pitkään pidetty parempana ratkaisuna esimerkiksi malkakatoille, joissa tuohet pilkistivät harvaan ladottujen riukujen välistä. Lautakattojen puutteelliseen paloturvallisuuteen puututtiin kuitenkin lopulta 1800-luvun kuluessa, mutta heikolla menestyksellä. KYRJ:ssäkin lautakatot olivat edelleen sallittu uudisrakentamisessa, joskin pienemmille rakennuksille osoitetuissa kaupunginosissa – puiset katemateriaalit olivat pitkään tosiasia, joka virkavallan oli laadukkaampien rakennustarpeiden puuttuessa hyväksyttävä, etenkin vähävaraisempien asukkaiden kohdalla.²⁷³

Varakkaammat porvarit rakensivat lautakattonsa, mikäli heillä ei ollut varaa esivallan suosittelemiin materiaaleihin, usein turvallisuussyistä kaksinkertaisena.²⁷⁴ Tästäkään tavasta ei kuitenkaan Kristiinankaupungin vakuutuskirjoissa ollut liiemmin viitteitä; ainoastaan yhdessä sopimuksessa kahdeksasta talo oli katettu kaksinkertaisella lautavuorauksella (*dubbelt brädtak*). On toki mahdollista, ettei tarkentavaa määrettä lautakaton yhteyteen aina merkitty – tällainen selitys voidaan kuitenkin varauksella poissulkea, sillä samaisessa vakuutusopimuksessa on lisärakennuksen kohdalle kirjattu yksinkertaisesti *brädtak*. Lisäksi sama katselmusmies oli toimittanut tutkittujen vakuutuskirjojen joukosta muitakin tarkastuksia, joissa mainitaan samalla tavoin lautakatto ilman lisämääreitä.²⁷⁵

Paloturvallisuus ei, ainakaan katemateriaalien suhteen, vaikuttaisi olleen prioriteetti kristiinankaupunkilaisille porvareille – siitäkään huolimatta, että paloturvallisuuden edistäminen olisi parantanut vakuutuksen arvoa. Käytetyt materiaalit ja ratkaisut olivat luokitukseltaan heikkoja, eikä niiden kehittämiseen ollut suurta intoa.²⁷⁶ Vakuutusyhtiön tarkastuksissa

²⁷³ Kärki 2014a, 400; Suikkari 2007, 38

²⁷⁴ Kärki 2014a, 400.

²⁷⁵ KVTA, vakuutukset n:o 1813, n:o 1840, n:o 2805 ja n:o 2955.

²⁷⁶ KVTA, Kristiinankaupungin vakuutuskirjoja 1834–1850.

ilmenneet puutteet selittyvät kylläkin osin rakennusten vanhalla iällä ja sillä, että monet palovakuutuksista otettiin jo 1830–1840-luvuilla, kun rakennuksen sääntely oli vielä vaatimattomammalla tasolla. Useimmissa vakuutuskirjoissa ei kuitenkaan ole merkkejä myöskään siitä, että paloturvallisuutta olisi pyritty millään keinoin parin vuosikymmenenkään kuluessa parantamaan. Vain harvoissa tapauksissa olemassa oleviin rakennuksiin oli uusittu katteet, eikä yhdessäkään niistä KYRJ:n suosimiin materiaaleihin.²⁷⁷ Taloutta ei myöskään voida yksin pitää selittävänä tekijänä, sillä kaupungin taloudellinen tilanne oli tosiasiaassa 1800-luvun alkupuolella hyvä ja rakennustoiminta aktiivista. Aikansa eläneitä rakennuksia purettiin uusien tieltä, mistä on lukuisia merkkejä vakuutussovimuksissakin.²⁷⁸ Kyse ei ollut taloudellisesta puutteesta, vaan investointien kanavoitumisesta ensisijaisesti uudisrakentamiseen kunnostusten kustannuksella. Kun lisäksi huomioidaan, että uudetkaan rakennukset harvoin katettiin millään muulla kuin yksinkertaisella lautavuorauksella, ei rakenteellinen palosuojelu vaikuttanut kristiinankaupunkilaisia mainittavammin vaivaavan – ainakaan siinä määrin kuin esivalta olisi kenties toivonut.

Palattakoon vielä Helsingfors Tidningarin kuvaukseen, jonka mukaan Kristiinankaupungissa oli kaksikerroksisia taloja tavallista enemmän. Kaksikerroksinen rakentaminen oli jossain määrin yleistynyt suomalaisissa kaupungeissa 1700-luvun loppupuolella, mitä tonttien ahtaus entisestään vauhditti. Uusia kartanoita rakennettiin kerrosta korkeammiksi, jotta katulinjojen ahdas tila saatiin tehokkaammin hyödynnettyä. Vanhoja taloja voitiin vastaavasti korottaa ja näin samalla kohottaa rakennuksen prestiisiä. Kaksikerroksisten talojen suosion hetkellisestä kohoamisesta huolimatta matala puurakentaminen hallitsi kuitenkin yhä Pohjanlahden rannikon kaupunkien katukuvaa, jo ennen KYRJ:n rakennuskorkeuteen asettamia rajoituksiakin.²⁷⁹ Tässä kontekstissa Kristiinankaupungissa näyttäisi todella olleen suhteellisen paljon kaksikerroksisia rakennuksia, etenkin vakuutettujen talojen joukossa: edellä listatuista vakuutetuista päärakennuksista neljä (n:ot 23, 94, 96 ja

²⁷⁷ KVTA, vakuutus n:o 80; Suikkari 2007, 38.

²⁷⁸ Kärki 2014b, 372–373; KVTA, vakuutukset n:o 80, n:o 832 ja n:o 1840.

²⁷⁹ Kärki 2014a, 398–399; Kärki 2014b, 368–374 ja 389; Lahti 2002, 22–25; Lilius 2014e, 309.

102) ylsi kahden kerroksen korkeuteen.²⁸⁰ Rakennusten välittömässä läheisyydessä oli tiettävästi muitakin kaksikerroksisia taloja, kuten Fremdelingin (n:o 90) ja Holmströmin (n:o 92) talot.

Siinä missä edellä mainituista neljästä rakennuksesta kolme oli rakennettu asiaan-kuuluvasti 1760–1770-luvuilla,²⁸¹ erottui Engbergin talo jälleen joukosta kaikessa konservatiivisuudessaan. Arkkityyppinen empire oli rantautunut kaupunkiin toden teolla jo vuonna 1832 torin laidalle nousseen Wendelinin kauppiaantalon muodossa,²⁸² mutta Engbergin talon vuonna 1834 rakennuttanut laivuri Vennestrand ei seurannut ajan muoti-ilmiöitä tai rakennustekniikka lainkaan: talo n:o 102 oli kaksikerroksinen, laudoittamaton, tuohilevyin katettu ja punamullalla maalattu.²⁸³ Taloon tiivistyi kaupungin rakennustavan vanhanaikaisuus. Näiden ominaisuuksien merkitystä kaupunkipalon kannalta on vaikea määritellä tietämättä syttymisen syitä, mutta potentiaaliset vaikutukset olivat yksinomaan kielteisiä. Lisäksi tontilla seiso i toinenkin, vuonna 1837 valmistunut kaksikerroksinen ja malkakattoinen asuinrakennus (liite 1, rakennus 3), joka oli päärakennuksen tavoin rakennettu kiinni talousrakennukseen, eikä asuinrakennustenkaan välinen etäisyyskään ollut 40 kyynärää suurempi (n. 28,5 m).²⁸⁴

Vakuutus sopimukset vahvistavat siis luonnehdintoja Kristiinankaupungin rakennustavan vanhanaikaisuudesta – mutta mitä ne kertovat rakentamisen ahtaudesta? Asiaa on mahdollista tarkastella vakuutus sopimusten kaavapiirrosten mittakaavoista sekä tariffiluokituksista, joissa rakennusten väliset etäisyydet olivat yksi vaikuttava osatekijä (muiden ollessa muun muassa tulisijojen laatu ja määrä, rakennuksen korkeus, kerrosluku sekä pihaportin ahtaus). Rakennusten välisistä etäisyyksistä maksettava taksa laskettiin kokonaissummaan siten, että kategorioihin A–C (A = tulisijat, B = rakennusten väliset

²⁸⁰ KVTA, vakuutukset n:o 80, n:o 832, n:o 1329 ja n:o 1813.

²⁸¹ KVTA, vakuutukset n:o 80, n:o 832 ja n:o 1329; Kärki 2014a, 399.

²⁸² Kärki 2014b, 372–373.

²⁸³ KVTA, vakuutus n:o 1813.

²⁸⁴ Autonomian ajalla Suomessa käytettiin venäläistä kyynärän mittaa eli arsinaa (71,12 cm). Flink 2004.

etäisyydet, C = rakennuksen korkeus) kuuluville riskitekijöille määriteltiin luokitus, joiden numeeristen arvojen yhteenlaskettu summa muodosti suhdeluvun ja niin ollen rakennukselle määrätystä tariffista maksettavan prosenttiosuuden.²⁸⁵ Esimerkiksi talon n:o 102 päärakennuksen kohdalla kategorioiden A–C yhteenlaskettu suhdeluku oli pyöristettynä 108 (prosenttia), eli talon 6. tariffiluokasta (5 ruplaa 40 kopeekkaa) laskettuna loppusummaksi muodostui 5 ruplaa ja 83,2 kopeekkaa. Tähän lisättiin vielä jäljellä olevista kategorioista (D = kerrosluku, E = ahdas portti) veloittavat summat.

Suhdelukua laskettaessa rakennusten välisillä etäisyyksillä oli huomattavasti tulisijoja tai rakennuksen korkeutta suurempi painoarvo. Summaa laskettaessa huomioitiin neljä lähintä tai muulla tavoin paloturvallisuuden kannalta vaarallisinta rakennusta. Engbergin pihan päärakennukselle laskettu prosenttiluku 108 jakautui kategorioiden A–C välillä seuraavasti:²⁸⁶

- A. 11 kaakeliuunia = 10 %
- B. Etäisyys neljään lähimpään rakennukseen = $27 + 15 + 22 + 28,92 = 92,92$ %
- C. Rakennuksen korkeus (keskikorkeus 15 kyynärää) = 5 %

Suhdelukujen laskutapa ei taksoituksesta ilmene, mutta kategoriassa B voidaan käyttää verrokkina Engbergin talousrakennusta (liite 1, rakennus 2), joka oli rakennettu kiinni päärakennukseen ja jonka painoarvo oli laskelmassa 28,92 %. Vaarallisen lähellä (27 %) oli myös eteläisen naapurin tontin lähin rakennus (liite 1, rakennus I d), joka oli arviolta viiden kyynärän (noin 3,5 metriä) etäisyydellä päärakennuksesta.²⁸⁷ Mainittakoon, että turvallisena pidettävä rakennusten välinen etäisyys on viimeaikaisissa määräyksissä ollut 8 metriä.²⁸⁸ Tien toisella puolella kadun reunaan rakennettu talo (liite 1, rakennus I a) oli luokitukseltaan parempi (15 %) kuin eteläpuolisella tontilla samassa linjassa sijainnut rakennus (22 % – liite 1, rakennus I e), vaikka olikin kokonaisuudessaan lähempänä

²⁸⁵ KVTA, Kristiinankaupungin vakuutuskirjoja 1834–1850.

²⁸⁶ KVTA, vakuutus n:o 1813.

²⁸⁷ KVTA, vakuutukset n:o 1813 ja n:o 2805.

²⁸⁸ Suikkari 2007, 67–69.

Engbergin päärakennusta. Tämä selittynee sillä, että vaarallisemmaksi määritelty rakennus oli käsittelemättömästä puusta pystytetty ulkorakennus, siinä missä toinen mainituista oli paloturvallisuusominaisuuksiltaan aavistuksen parempi yksikerroksinen asuintalo.²⁸⁹

Tätä taustaa vasten ilmenee, että valtaosa aineiston vakuutuskirjojen rakennuksista edusti rakennustavan tiheyden perusteella korkeaa tariffiluokkaa. Yhtä maakellaria lukuunottamatta kaikki rakennukset kuuluivat joko viidenteen tai kuudenteen luokkaan (järjestyksessä 4 ruplaa 80 kopeekkaa ja 5 ruplaa 40 kopeekkaa), ja kategorioiden A–C muodostamien kertoimien vaihteluväli oli 55–112 (%).²⁹⁰ Korkeimmat taksat esiintyivät tontin n:o 102 vakuutuksessa, jossa kertoimien vaihteluväli oli 97–112, keskiarvo 107,2 ja mediaani 109 (%) – tariffeista kuvastuu vakuutusyhtiön mielipide Vennestrandin uudisrakennusten paloturvallisuuden tasosta.²⁹¹ Tilanne ei ollut oleellisesti parempi muillakaan tonteilla: koko aineiston tasolla keskiarvo oli 91,18 ja mediaani 93,5 (%). Lukemat eivät kerro koko totuutta, sillä kaikki rakennukset eivät sisälly laskelmiin: joissakin taloissa jätettiin osa tontin piharakennuksista vakuuttamatta,²⁹² mahdollisesti juuri korkeiden tariffien ja alhaisen vakuutusarvon takia.

Rakennukset oli katselmuksissa merkitty pääsääntöisesti hyväkuntoisiksi ikään katsomatta, mikä kertoo talojen huolellista kunnossapidosta. Likipitäen kaikki paloturvattomatkin tuohikattoiset ulkorakennukset olivat saaneet katselmusmiehiltä tällaisen suotuisan arvion – laho tai muutoin huono kunto ei siten ainakaan oleellisesti kohottanut paloturvallisuusriskiä.²⁹³ Poikkeuksen muodosti talo n:o 96, jonka rakennukset olivat kautta linjan ”vähemmän hyvässä” tai ”välttävässä” kunnossa. Piha oli myös aineiston piirissä taajimmin rakennettu: tontilla seisoivat kaikkiaan kahdeksan rakennusta, mikä oli enemmän kuin liki kaksi kertaa suuremmalla tontilla (n:o 94) asuneella kauppias Holmuddilla. Taloa asuttanut

²⁸⁹ KVTA, vakuutukset n:o 713, n:o 832 ja n:o 1813.

²⁹⁰ KVTA, Kristiinankaupungin vakuutuskirjoja 1834–1850.

²⁹¹ KVTA, vakuutus n:o 1813.

²⁹² KVTA, vakuutukset n:o 713, n:o 1329, n:o 2955.

²⁹³ KVTA, Kristiinankaupungin vakuutuskirjoja 1834–1850.

laivurin leski Lundgren ei sisällyttänytään vakuutuksen piiriin kuin kolme keskeistä rakennusta: kaksikerroksisen päärakennuksen, pienemmän tuvan ja panimorakennuksen, jotka olivat muidenkin tontin rakennusten tavoin tuohin katettuja. Tästä huolimatta vakuutettujen rakennusten tariffit jäivät alhaisemmiksi kuin esimerkiksi Vennestrandin (Engbergin) vakuutuksessa. Rakennukset oli pystytetty aikavälillä 1776–1820 – ilmoitettujen rakennusvuosien perusteella uusin rakennus oli panimo, joka iästään huolimatta oli samalla tavoin ”välttävä”.²⁹⁴ Taloudessa asui ympärivuotisesti ainoastaan 52-vuotias leski ja hänen tyttärensä, sillä Lundgrenin kolme poikaa olivat kaikki merimiehiä – tarvittaviin korjaustöihin siis tuskin oli vaadittavia varoja tai työvoimaa.²⁹⁵

Lundgrenin esimerkki osoittaa, että vaikka palo lopulta saikin alkunsa Engbergin talosta, oli Kristiinankaupungissa muitakin paloturvattomuudessaan riskialttiita ruututynnyreitä. Tontti n:o 96 erottuu aineistosta eräänlaisena varoittavana esimerkkinä: talossa yhdistyivät käytännössä kaikki aikalaisrakentamisessa tunnistettavat riskitekijät: kaksikerroksisuus, puiset katemateriaalit ja tiheä rakentaminen niin pihapiirissä kuin ympäröivässä kaupunkikuvassakin.²⁹⁶ Paloturvallisuutta heikensi entisestään rakennusten heikko kunto ja säännöllistä intensiivistä tulenkäyttöä vaativa panimorakennus. Vaikka talo n:o 96 erottui aineiston joukosta riksialtteimpana, se tuskin oli koko kaupungin laajuudessa poikkeuksellinen tapaus. Kristiinankaupungissa rakennustapa oli asemakaavallisen kehityksen seurauksena vanhastaan hyvin tiivis, ja varakkaiden porvareiden keskuudesta poimittu otanta ei herätä luottamusta materiaaliin ratkaisuihin. Pieneläjien keskuudessa on olosuhteiden täytynyt olla erityisen haasteelliset, sillä muotovapaa rakennustapa ja vaarallinen avotulen käyttö aiheuttivat jatkuvan, merkittävän paloturvallisuusriskin. Vaasan läänin vuoden 1800 palojärjestys asettikin sää- ja vuodenaikasidonnaisia rajoituksia tiettyjen käsityöläisten tulenkäyttöön.²⁹⁷

²⁹⁴ KVTA, vakuutus n:o 1329.

²⁹⁵ VMA KSA, Kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1855–1861; Frigren 2016, 279–287.

²⁹⁶ Suikkari 2007, 45–48, 51–52 ja 71–73.

²⁹⁷ Lilius 1981, 362; Kärki 2014a, 403; SPA, Vaasan läänin kaupunkien palojärjestys 4.12.1800.

Tulipalon uhka oli 1850-luvun kaupungissa siis jatkuva huolenaihe ja siten läsnä myös esivallan toteuttamassa sääntelyssä. Seuraavaksi tarkastelun kohteena on Kristiinankaupungin kaavoituksen ja rakennustoiminnan kaupunkihallinnollisen tason kontrolli sekä sen kautta ilmenevä paloturvallisuusriskien hallinta.

4.4 RAKENNUSTOIMINNAN SÄÄNTELY

Tässä yhteydessä ikkunana kaupunkihallinnon rakennustoimintaa sääteleviin toimiin on ennen kaikkea Kristiinankaupungin vuosien 1842/1844 rakennusjärjestys,²⁹⁸ joka oli kaupunkipalon aikaan voimassa ollut kaupunkihallinnollisen tason rakennussääntö. Rakennusjärjestysten merkitys palontorjunnan näkökulmasta on etenkin historiallisesti ollut merkittävä, sillä menneinä aikoina rakennustoiminnan sääntelyllä oli myös keskeinen paloturvallisuutta edistävä tavoite.²⁹⁹

Vuoden 1842 rakennusjärjestyksestä on havaittavissa paitsi Kristiinankaupungin hallinnon pitkäaikainen kamppailu kaupungin asemakaavan regulariteetin puolesta myös Turun palon siivittämän empirekauden vaikutteet. Empirekaavoittamisen peruseriaate oli paloturvallisuuden edistäminen, joka yhdistyi vahvistuneeseen kortteleiden geometrisen säännöllisyyden ihanteeseen. Paloturvallisuuden edistämiseen pyrittiin kaupunkirakenteen väljentämisen keinoin: leveämmät kadut, suuremmat tontit, puistoalueet, satunnaisesti sijoitetut ”paloaukiot” sekä yksikerroksinen rakentaminen olivat Suomeen omaksutun venäläisvaikutteisen empiren normatiivisia piirteitä.³⁰⁰

Vuoden 1842 rakennusjärjestyksessä korostui ennen kaikkea tonttikoon suureneminen: kaupungin tontteja yhdisteltiin suuremmiksi kokonaisuuksiksi siten, että niiden määrä laski

²⁹⁸ VMA KRA, Rakennusjärjestys 7.5.1842 ja 23.4.1844.

²⁹⁹ Suikkari 2007, 12–13,

³⁰⁰ Lilius 1981, 361–366; Lilius 2014d, 125–130; Mäkelä 1984, 56–62.

likimain neljänneksen; 241:stä 182:een.³⁰¹ Kaupungin eteläosassa oli jopa tarkoitus sulauttaa kaksi korttelia yhteen, kun *Lillgränd* ("pikkukuja") määrättiin suljettavaksi uudessa rakennusjärjestyksessä. Kuten Turun vuoden 1828 asemakaavassa, jätettiin kaupungin laitamille – kauimmas rannasta – kapea rivi pienempiä, luultavimmin vähävaraisille ja käsi-työläisille osoitettuja tontteja.³⁰² Tämänkaltaisella sijoittelulla oli merkitystä myös paloturvallisuuden kannalta, sillä avotulen käyttö oli mainittujen väestö- ja ammattiryhmien keskuudessa yleisempää. Vuoden 1856 asetuksessa määrättiin valikoituihin suomalais-kaupunkeihin (Kristiinankaupunki mukaan lukien) erikseen kaavoitettavaksi pieniä tontteja, jotka oli erotettava muusta kaupungista 60 kyynärän levyisellä lehtipuin istutetulla vyöhykkeellä.³⁰³

Rakennusjärjestyksessä suunniteltiin suuria muutoksia alueeseen, jossa kaupunkipalo tuli riehumaan seitsemisentoista vuotta myöhemmin: yhdistelemällä kiinteistöjä suuremmiksi kokonaisuuksiksi kaavailtiin alueelle sijoittuneiden tonttien lukumäärän laskevan 26:sta 16:een. Vakuutuskirjojen ja rippikirjojen perusteella kuitenkin aniharva rakennusjärjestyksen muutoksista oli toteutunut vuoteen 1859 mennessä.³⁰⁴ Empire-kauden asemakaavoissa ilmenevä tonttikoon suurentaminen liittyi kiinteästi ajan paloturvallisuuspyrkimykseen, mutta Kristiinankaupungin vuoden 1842 rakennusjärjestyksen linjauksissa kuvastuvat enemmänkin vuosisatainen regulariteetin tavoittelu ja viittaukset kaupungin alkuperäisten asemakaavaluonnostelmien suuriin kortteleihin ja korttelipaririveihin.³⁰⁵ Tämä ilmenee edellä mainitun kortteleiden sulauttamisen ohella tavasta, jolla tonttien 23 ja 24 sekä 25 ja 26 väliset rajat piirrettiin uudelleen länsi-itäsuuntaisista pohjois-eteläsuuntaisiksi.³⁰⁶

³⁰¹ Tonttien alkuperäinen lukumäärä on poimittu maanmittari P. J. Sundstedtin vuonna 1828 piirtämästä Kristiinankaupungin kartasta. Åkerblom 1984, 486–487.

³⁰² VMA KRA, Rakennusjärjestys 7.5.1842. Turun vuoden 1828 asemakaavaa pidetään Suomen ensimmäisenä empiren ruutuasemakaavana. Lilius 1981, 362.

³⁰³ Kirjakka 1982, 167.

³⁰⁴ VMA KRA, Rakennusjärjestys 7.5.1842; VMA KSA, Kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1855–1861; KVTA, Kristiinankaupungin vakuutuskirjoja 1834–1850.

³⁰⁵ Kostet 1995, 101–105; Lilius 2014d, 126.

³⁰⁶ VMA KRA, Rakennusjärjestys 7.5.1842.

Juuri säännönmukaisuuden tinkimätön tavoittelu tuomitsi rakennusjärjestyksen muutokset vaikeasti toteutettaviksi; ne eivät huomioineet aikansa asumisen ja omistussuhteiden realiteetteja, vaan uudet tonttirajat piirrettiin jokseenkin mielivaltaisesti olemassa olevaa rakennuskantaa suuremmin huomioimatta. Esimerkiksi tontti 94 (kauppias Holmuddin talo), joka kattoi koko pitkäkatujen välisen matkan ja joka oli rakennettu likimain täyteen, oli rakennusjärjestyksen nojalla määrä jakaa pohjois-eteläsuuntaisesti kahtia, ja näin syntyneet osat tuli liittää muihin tontteihin. Ei ole siten yllättävää, että tontin uudelleenkaavoitus jäi lopulta toteutumatta.³⁰⁷ Vaikka talon kaikki ulkorakennukset tuhoutuivatkin kaupunkipalossa,³⁰⁸ on Lebellin kauppiasantalostaan tunnettu tontti säilynyt sittemminkin liki muuttumattomana.

Rakennusjärjestys tähtäsi siis suurempiin tonttikokoihin, mutta teki sen vailla herkkyyttä paikallisille olosuhteille. Tästä johtuen kaupunkipalon syttyessä tonttijako oli likipitään ennallaan – ainoastaan tonttien 30, 31 ja 32 yhdistäminen sekä tontin 34 läntisen osan liittäminen tonttiin 51 olivat toteutuneet. Alueella oli tehty myös rakennusjärjestykseen kuulumattomia ratkaisuja: tontti 53 oli sisällytetty tonttien 30, 31 ja 32 muodostamaan kokonaisuuteen, ja tontit 93–94 käsiteltiin rippikirjoissa yhtenä ruokakuntana. Pääosin korttelit pilkkoutuivat kuitenkin yhä hyvin pieniin tontteihin, ja viimeksi mainituissakin esimerkeissä tontit oli ositettu kiinteistöä asuttavien perheyksiköiden kesken. Vaikka tontti n:o 32 kuuluikin kauppias Carlströmin omistukseen, asui siellä muuan timpuri Ström perheineen, eikä talo ollut kauppiaan vakuutuksen piirissä.³⁰⁹

Edellä mainitun regulariteetin nimissä myös suurimpia pääkatuja oikaistiin ja pidennettiin. Muotoa kuitenkin rikottiin uusin pääkatuja poikkisuunnassa leikkaavin pikkukaduin ja kujin. Eteläisessä kaupunginosassa *Södra Qvarngränd* ("eteläinen myllykuja") määrättiin leikkaamaan Itäisen Pitkätadun uudelleen kaavoitettu osio kohtisuorassa linjassa, kun taas

³⁰⁷ KVTA, vakuutus n:o 832; VMA KRA, Rakennusjärjestys 7.5.1842.

³⁰⁸ KVTA, vakuutus n:o 832.

³⁰⁹ VMA KRA, Rakennusjärjestys 7.5.1842; VMA KSA, Kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1855–1861; KVTA, vakuutus n:o 2955.

tonttien 6 ja 7 rajalta oli varattava yhteensä 12 kyynärän (noin 8,5 metrin) kaistale pitkäkatujen välille vedettävää poikkikujaa varten.³¹⁰ Uudelleenkaavoitetuksi kulkuväyläksi kuja oli kuitenkin varsin ahdas: Turun empire-kaavassa katuleveys oli 30 tai kyynärää (25 yhdeltä puolelta rakennetuilla rantakaduilla), ja jo suurvalta- sekä kustavilaisilla ajoilla katuverkoston leveydeksi oli vakiintunut vähintään 16 kyynärää. Poikkikadulla lieneekin ollut ensisijaisesti palokujanomainen tonttitilaa avartava käyttötarkoitus. Palokujien, jotka debytoivat Joensuun ja Kuopion kustavilaisen ajan asemakaavoissa, tavoitteena oli ehkäistä tulipalon leviämistä väljentämällä rakennuskantaa tiheään rakennetussa puukaupungissa. Empire-kaavoissa palokujatkin ylsivät 30 kyynärän leveyteen.³¹¹ Poikkikatujen sijoitteluun saatiin senaattitakin kannanotto: rakennusjärjestyksen yhteyteen liitettyssä mietinnössä määrättiin aiemmin mainittu *Lillgränd* pidettäväksi auki uuden poikkikujan valmistumiseen saakka, jotta ”yhteys merenrantaan säilyisi”.³¹² Esteetön kulku merenrantaan olikin palonsammutuksen kannalta oleellista; puutteellinen vedensaanti saattoi tositilanteessa olla kohtalokasta.

Additiivisilla aukioilla oli empiresuuntauksessa merkittävä rooli paloturvallisuuttakin edistävänä kaupunkitaiteellisena elementtinä. *Additiivinen* merkitsee tässä yhteydessä sitä, etteivät aukiot olleet osa arkkitehtonista kokonaissommitelmaa, kuten oli asian laita klassismin asemakaavoissa, ja ne vaikuttivat siten ”sattumanvaraisesti” sijoittuneilta. Perinteistä torifunktiota ei tällaisilla aukioilla useinkaan ollut. Kristiinankaupungin vuoden 1842 rakennusjärjestyksessä ei vielä varsinaisia uusia aukioita määrätty raivattavaksi, mutta Kauppatorin laidalla sijainneen tontin nro. 99 oli määrä muuntautua ”raatihuoneen pihaksi” (*rådhusgård*). Ratkaisu tuskin olikaan puhtaan esteettinen, sillä raatihuoneen taakse sulkeutuva ”aukio” sijoittui toriin nähden epäsymmetrisesti.³¹³ Myös *rådhusgård* jäi lopulta toteutumatta, mutta toritilan väljentäminen saatiin kuitenkin aikaan pystyttämällä

³¹⁰ VMA KRA, Rakennusjärjestys 7.5.1842.

³¹¹ Lilius 2014b, 158–160; Lilius 2014c, 16–17, 27–28 ja 54; Lilius 2014d, 125–130 ja 140; Suikkari 2007, 27.

³¹² VMA KRA, Rakennusjärjestys 7.5.1842 ja 23.4.1844.

³¹³ Lilius 1981, 362; VMA KRA, Rakennusjärjestys 7.5.1842.

uusi kivirakenteinen raatihuone kadunmitan päähän Roihuvuoren juurelle vuonna 1856. Raatihuoneella oli merkitystä myös palontorjunnan näkökulmasta, sillä Kristiinankaupungissa, jossa ei tiettävästi erillisiä palotornejakaan rakennettu, tähystysvuorossa ollut palovahti työskenteli raatihuoneen tornista käsin.³¹⁴ Vaikka asemakaava-alueen laidalle siirretty raatihuone olikin paloturvallisuuden kannalta suojaisammalla paikalla, oli vanha sijainti valvonnan suhteen keskeisempi. Muutoksen vaikutukset koettiin vuoden 1859 palossa, kun hälytyksen soittaminen viivästyi puutteellisten havaintojen takia.³¹⁵ Torin laidalta näköyhteys tontille n:o 102 olisi sen sijaan ollut esteetön.

Se, missä määrin Kristiinankaupungissa noudatettiin senaatin rakentamismääräyksiä ja -kehoituksia, jää tarkasteltavien lähteiden valossa epäselväksi – *Lillgrändiä* ei esimerkiksi ilmeisesti koskaan saatu aikaiseksi sulkea, sillä se sijaitsee vielä tänä päivänäkin alkuperäisellä paikallaan, Kissanpiiskaajankujan nimellä.³¹⁶ Kristiinankaupungin hallinnon paloturvallisuusasioissa puhaltaneista uusista tuulista kielivät kuitenkin yhtäältä senaatin ohjausote ja toisaalta rakennusjärjestyksen edistyksellisemmät elementit. Yksityiseen rakennustoimintaan – eli suunnittelutasolta käytäntöön – tällainen kehitys ei ainakaan oleellisesti välittynyt, kuten edellä eritellyt rakennustavan heikkoudet osoittavat.

Paloalueen uudelleenkaavoitus käsiteltiin maistraatissa 7. maaliskuuta 1859. Kokoukseen osallistuneista kaupungin vanhimmista kauppiaas C. E. Carlström kuului palossa kodittomiksi jääneiden joukkoon, ja kaavamuutokset koskivat luonnollisesti myös hänen tonttimaataan (n:o 30/31/32/53). Muutokset tarkoittivat tässä tapauksessa jo vuoden 1842/1844 rakennusjärjestyksessä ja KYRJ:ssä säädettyjä, joita ei puutteellisen tonttialan takia ollut kyetty toteuttamaan. Tonttijaon osalta pöytäkirja myötäilee rakennusjärjestyksen linjaa muuttumattomana.³¹⁷

³¹⁴ Lilius 2014d, 182–183 ja 193; VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 19.1.1859.

³¹⁵ VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 21.1.1859; Raastuvanoikeuden pöytäkirjat 7.5.1859.

³¹⁶ Katso esimerkiksi Haavisto 1985, 147.

³¹⁷ VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 7.3.1859; VMA KSA, Kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1855–1861.

- Tontit n:o 30, n:o 31 ja n:o 32 yhdistetään
- Tontin n:o 34 läntinen osa liitetään tonttiin n:o 51
- Tontit n:o 52 ja 53 yhdistetään
- Tontin n:o 55 pohjoisosa liitetään tonttiin n:o 54, eteläinen tonttiin n:o 56
- Tontit n:o 92 ja 93 yhdistetään
- Tontin n:o 94 itäosa liitetään tonttiin n:o 95, läntinen tonttiin n:o 96
- Tontit n:o 97 ja n:o 98 yhdistetään
- Tontin n:o 101 pohjoisosa liitetään tonttiin n:o 100, eteläinen tonttiin n:o 102
- Tontin n:o 103 pohjoisosa liitetään tonttiin n:o 102, eteläinen tonttiin n:o 104
- Tontin n:o 106 eteläosa liitetään tonttiin 105, pohjoinen tonttiin n:o 107
- Tontin n:o 114 pohjoisosa liitetään tonttiin n:o 113, eteläinen tonttiin 115

Vaikka raatimies Carlström lopulta luovuttikin tonttinsa julkiseen käyttöön, oli kaavamuutosten voittajien joukossa pääosin juuri korkea-arvoisempia porvareita: pilkotut tontit, joilla asui enimmäkseen kalastajien, työmiesten ja leskien kaltaisia pieneläjiä, jyvitetiin pääsääntöisesti viereisille kauppiaantaloille.³¹⁸ Koska kyseessä oli täysin vuoden 1842 rakennusjärjestyksen mukainen tonttijako, oli edunsaajien valikoituminen tässä tapauksessa kuitenkin sattumanvaraista. Ratkaisun toteutuksen pohjana oli, kuten sanottua, asemakaavan regularisoiminen – muilla yksityiskohdilla tuskin oli yhtäläistä merkitystä. Tonttijaosta ei siis näennäisestä eduntavoittelusta huolimatta voi vetää sensuuntaisia johtopäätöksiä. Kaavamuutosten yhteydessä ei myöskään oteta kantaa toteutuksen yksityiskohtiin, kuten omistussuhteiden muutoksiin tai mahdollisiin korvauksiin. Näin ollen on epäselvää, tuliko asukkaiden lunastaa tontit kaupungilta.³¹⁹ Myös tällaisissa tapauksissa olisivat varakkaat porvarit olleet hyötyjien joukossa. Rakennussäännön jo entuudestaan leväperäisen toteutuksen tiimoilta herää lisäksi kysymys kaavamuutosten realisoitumisesta – vaikkakin kysymisen arvoinen, rajautuu se tässä tapauksessa lähdeaineiston ulkopuolelle.

³¹⁸ VMA KSA, Kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1855–1861.

³¹⁹ Näin toimittiin muun muassa Porin vuoden 1802 ja Turun vuoden 1827 suurpalojen yhteyksissä. Bankoff et al. 2012, 14–15; Keskinen 2012, 206.

Carlströmin tontin tulevaisuus tunnetaan kuitenkin hyvin. Tontti jätettiin rakentamatta ja muutettiin ”Carlströmin puistoksi”. Istutukset, joita kaupungissa oli ylipäättään tuolloin vielä vähänlaisesti, tehtiin puistoon 1870-luvulla. Kun uuden kirkon rakentaminen tuli vuosisadan lopulla ajankohtaiseksi, valikoitui sijainniksi juuri Carlströmin puisto. Nykyisen kirkkokorttelin eteläisellä puoliskolla sijainneet rakennukset, jotka olivat palossa jääneet koskemattomiksi, määrättiin pois siirrettäviksi, ja kirkko valmistui paikalle lopulta vuonna 1897.³²⁰ Kirkkokortteli ympäröivine puistoinen onkin näkyvimpiä muistutuksia – ellei näkyvin – vuoden 1859 palosta Kristiinankaupungin kaupunkikuvassa.

Suomalaiskaupunkeja muokannut tuhon ja jälleenrakennuksen prosessi toteutui Kristiinankaupungissa ikään kuin pienoiskoossa. Suuri onnettomuus oli siten myös tilaisuus parantaa rakenteellisen paloturvallisuuden edellytyksiä, mikä oli elävässä kaupungissa normaaliolosuhteissa vaikeaa, ellei mahdotonta – täydellisestä materiaalisesta tuhosta syntyi vuorostaan yhä enenevässä määrin jotain kestäväää. Esimerkiksi Porin tapauksessa hävityksen kierre katkesi vasta vuonna 1852, kun kaupunki oli ehtinyt palaa kaikkiaan yhdeksän kertaa. Pori paloi useita kertoja perustuksiaan myöten, Liliuksen mukaan useammin kuin mikään muu suomalainen kaupunki.³²¹ Kristiinankaupungissa tuho jäi paitsi ainutkertaiseksi myös pienemmäksi kuin yhdessäkään Porin kaupunkipaloista. Tätä taustaa vasten myös uudistusten taso jäi vaatimattomammaksi.

1850-lukukin osoittautui lopulta kaupunkipalojen osalta käännteentekeväksi vuosikymmeneksi: Pori sekä Vaasa paloivat molemmat tuhoisasti, mutta samalla viimeistä kertaa vuonna 1852, ja vuoden 1858 Uusikaarlepyyn kaupunkipaloa on kutsuttu myös Suomen viimeiseksi suurpaloksi.³²² Paloturvallisuuden rakenteellisten edellytysten kehittämisen hengessä voisi sanoa, että viimeksi mainittujen – ja lukuisten muiden – kaupunkien kohdalla käy kiittäminen empiren uudenlaista kaupunkirakennetta. Kristiinankaupungissa tulen on kuitenkin täytynyt pysyä loitolla täysin toisenlaisista syistä, sillä kaupunkirakenne

³²⁰ Vasabladet 22.6.1872 ja 28.6.1873; Haavisto 1985, 94–95; Jarle & Gullberg 2006, 23.

³²¹ Lilius 2014d, 163; Suikkari 2007, 79–88.

³²² Suikkari 2007, 86.

säilyi 1840–1850-lukujen kehityksen nimellistä omaksumista lukuunottamatta miltei muuttumattomana. Vanhanaikaisesta ja palovaarallisesta rakennustavasta huolimatta kaupunki selvisi kaupunkipaloitta vuoteen 1859, eikä enää kokenut vastaavaa sittemmin.

4.5 PALONTORJUNNAN SÄÄNTELY

Rakenteellisesta paloturvallisuudesta puhuttaessa on rakennustavan ja kaupunkirakenteen ohella huomioitava myös palontorjuntaan vaikuttaneet aineettomat rakenteet. Palontorjunta itsessään voidaan laajimmassa merkityksessään ja näkökulmasta riippuen mieltää rakenteeksi; se on toimintakehys, joka ohjaa ihmisen tapaa reagoida tulen aiheuttamaan uhkaan. Palontorjunnan merkityssisällöistä on tässä tutkimuksessa toistaiseksi käsitelty niin aktiivista sammutustoimintaa kuin passiivista riskienhallintaakin. Viimeksi mainittu näkökulma on kuitenkin nähtävä pelkkää kaavoitus- ja rakennustoimintaa laajempänä kokonaisuutena; keskeinen merkityksensä oli myös paloturvallisuutta temaattisesti käsittelevällä sääntelyllä, joka asetti reunaehdoja niin aktiiviselle kuin passiivisellekin palontorjunnalle. Näkyvin tällaisen sääntelyn muoto oli palojärjestys, jossa annettiin ohjeita ja käskyjä useita tulontorjunnan osa-alueita koskien. Palojärjestykset ovat määritelmällisesti juuri riskienhallintaa: koodiston tavoitteena on paitsi lähtökohtaisesti ehkäistä vaaratilanteita myös ennakoida niitä laatimalla toimintaohjeita uhan mahdollisimman tehokkaaksi neutralisoimiseksi.

Seuraavaksi tarkastelen palontorjunnan sääntelyä vuonna 1800 annetussa Vaasan läänin kaupunkien palojärjestyksessä, jonka piiriin Kristiinankaupunki kuului.³²³ Palojärjestyksen sisältöä on soveltuvien osien jo käsitelty edellä, mutta tässä alaluvussa sitä lähestytään kokonaisuutena; analyysin kohteena on asiakirja itsessään ja sen tuomat näkökulmat palontorjunnan toimintaedellytyksiin Kristiinankaupungissa. Åkerblomin mukaan Kristiinankaupunki olisikin välttynyt tuhoisilta paloilta juuri yksityiskohtaisen palojärjestyksensä

³²³ SPA, Vaasan läänin palojärjestys 4.12.1800.

ansioista.³²⁴ Tämän näkökulman pohjalta vertailen asiakirjaa vuonna 1799 säädettyyn Raahen palojärjestykseen, joka on valikoitunut verrokiksi useammastakin syystä. Alkuperäisiltä kaavoituksiltaan yhtäläiset kaupungit perustettiin samana vuonna (1649), ja ne olivat 1800-luvulla suhteellisen samankokoisia sekä elinkeinorakenteeltaan yhteneviä. Kaupungit saivat myös tapulioikeudet (oikeuden käydä ulkomaankauppaa) samoihin aikoihin: Kristiinankaupunki vuonna 1789, Raahe kaksi vuotta myöhemmin.³²⁵ Kaupunkipalojen historiassa nämä ensisilmäyksellä samankaltaiset kaupungit kuitenkin eroavat toisistaan ratkaisevasti, sillä kaksi kolmasosaa Raahesta tuhoutui suuressa kaupunkipalossa vuonna 1810.³²⁶ Hallinnolliselta ja taloudelliselta kehitykseltään yhtäläisten (joskin eriaikaisten)³²⁷ kaupunkien kohtalot erkanevat kaupunkipalojen osalta, ja palojärjestyksiä vertailemalla pohdin tämän poikkeavuuden osasyitä.

Painopiste on edellisten lukujen kontekstien kannalta keskeisimmillä osa-alueilla, kuten sammutustoiminnassa, mutta laaja-alaisen kuvan muodostamiseksi myös muita sisältöjä tullaan sivuamaan. Tällä tavoin Kristiinankaupungin palontorjunnan kokonaisuus tulee ymmärrettävämmäksi, vaikka sen kaikilla osatekijöillä ei yhtä keskeistä merkitystä vuoden 1859 palossa ollutkaan. Nämä osatekijät voidaan jakaa palojärjestyksen artiklojen mukaan yhdeksään osaan: (I) palo- ja ruotumestareiden toiminnan organisoiminen, (II) nuohous, (III) sammutusvälineet, (IV) toimenpiteet tulipalon ehkäisemiseksi, (V) palotarkastukset, (VI) vedenottoaikat, (VII) palovartio, (VIII) toiminta tulipalon sattuessa ja (IX) toimenpiteet tulipalon sammuttamisen jälkeen.³²⁸ Raahen palojärjestyksessä artikloja oli kuusi, eikä palokunnan organisoimiselle, palovartiolle, vedenottoaikoille tai palonjälkeisille toimenpi-

³²⁴ Åkerblom 1984, 574. Åkerblom viitanee kaupungin ensimmäiseen palojärjestykseen vuodelta 1791, mutta Kristiinankaupungin pitempiaikaisen säilyvyyden kannalta uudempi Vaasan läänin palojärjestys on kuitenkin relevantimpi.

³²⁵ Kallenautio 1984, 12–14; Kostet 1995, 18–19, 101–106 ja 119–123; Rasila 1972, 170–171; Åkerblom 1984, 499–500.

³²⁶ Lilius 2014d, 113–114; Suikkari 2007, 33 ja 84.

³²⁷ Vielä vuonna 1800 Raahe kuului asukasta kohden laskettuna Suomen rikkaimpien kaupunkien ryhmään, Kristiinankaupunki köyhimpien. Jutikkala 1949, 195–196.

³²⁸ SPA, Vaasan läänin kaupunkien palojärjestys 4.12.1800.

teille ollut erillisiä toimintaohjeita.³²⁹ Näiltä osin Kristiinankaupungissa voimassa oleva palojärjestys oli selkeästi verrokkiaan yksityiskohtaisempi ja puuttui jyrkemmin palokunnan käytännön toimintaan. Raahen asiakirjassa oli lisäksi erillinen osionsa rakennusasioille, mutta Vaasan läänin kaupungeilla oli puolestaan näihin tarkoituksiin jo oma palojärjestyksen kanssa samoihin aikoihin säädetty rakennusjärjestyksensä vuodelta 1800.³³⁰

Ensimmäinen artikla loi perustan koko yleisen palokunnan toiminnalle, sillä palo- ja ruotumestareiden vastuulla oli palokuntaan kuuluvan miehistön johtaminen sekä palontorjunnan valvonta. Läänin palojärjestys määräsi, että jokaiselle kaupunginosalle oli nimitettävä palomestari ja perustettava ”tarvittavat” ruodut. Ruotujen tarkasta lukumäärästä ei asiakirjassa säädetty – olihan läänin kaupunkien välillä huomattavia kokoeroja.³³¹ Ruodut olivat yleisen palokunnan miehistön muodostamia organisatorisia yksiköitä, joita johtivat ruotumestarit. Palomestarin tehtävänä oli johtaa kaupungin palontorjuntaa ruotumestareidensa välityksellä, ja ruodut tarjosivat tarvittavan työvoiman. Esimiehillä oli käskytettävänä kaikki kaupungin kirves-, meri-, työ-, suojelus- ja ajomiehet, jotka maistraatti jakoi ruotuihin. Edellä mainitut ammattiryhmät katsottiin tehtävään sopiviksi todennäköisesti paitsi erityisosaamisensa myös sosiaalisen asemansa puolesta. Palo- ja ruotumestareiksi sen sijaan nimitettiin kauppiaiden tai käsityöläismestareiden kaltaisia luotettavampina ja kyvykkäämpinä pidettyjä porvareita. Viimeksi mainittujen ohella kaupunkiin oli nimitettävä ruiskumestareita vastaamaan paloruiskujen toiminnasta sammutustilanteissa.³³²

Organisaatio toimi kuitenkin myös normaaliolosuhteissa: palomestarit vastasivat kaupunginosissaan muun muassa tulen vastuullisesta käytöstä, palotarkastuksista, nuohouksesta ja sammutuskaluston kunnossapidosta. Jopa vesisaavien kannosta yhdessä vastaavien taloparien määrääminen oli palomestareiden kontolla. Palontorjuntaan liittyvissä asioissa –

³²⁹ SPA, Raahen palojärjestys 13.3.1799.

³³⁰ Suikkari 2007, 30.

³³¹ Kallenautio 1984, 12; Rasila 1972, 170.

³³² SPA, Vaasan läänin kaupunkien palojärjestys 4.12.1800.

lähinnä laiminlyöntejä koskevissa tapauksissa – palomestari oli myös maistraatin yhteishenkilö. Palojärjestyksen määräämä monipolvinen hierarkia olisi koko laajuudessaan ollut Kristiinankaupungin kokoiselle kaupungille kuitenkin luultavasti yliampuva. Vuoden 1859 kaupunkipalon aikaan se näyttäisi toimineen tiivistetyssä muodossa: tutkintapöytäkirjassa viitataan (3.) ruiskuryhmään, johon kuului niin palo- kuin ruotumestariakin (puuseppämestarit Anders Henric Ekblom ja Eric Nils Ekblom – liite 5, todistajat 37 ja 38), mutta ruiskumestaria puolestaan ei todistajien joukossa ollut lainkaan.³³³

Palojärjestyksessä annettiin myös ohjeet nuohouksen toteuttamisesta kaupungissa. Talon-omistaja oli velvoitettu päästämään nuohoojan toimittamaan tehtävänsä sovittuina aikoina. Nämä ajat vaihtelivat tulisijan, vuodenajan ja palvelun vastaanottajan mukaan: salin tai kamarin tulisijat, joita talviaikaan lämmitettiin päivittäin, oli nuohottava joka toinen kuukausi koko talven ajan; keittiön lieden tai uunin hormisto joka kuukausi ympärivuotisesti ja oluenpanijoiden, leipureiden sekä muiden ammattiryhmien, joiden elinkeino vaati runsasta tulenkäyttöä, tulisijat kaksi kertaa kuukaudessa.³³⁴ Nuohouksen ohjesäännössä tiedostettiin niin toimeenpiteen tärkeys yleisesti kuin olosuhdesidonnaisen tulenkäytön aiheuttamat erityistarpeetkin, millä lieneekin ollut talvisin lisääntyvän tulenkäytön riskivaikutuksia minimoiva merkitys.³³⁵ Nuohouksesta luistaminen oli paitsi rangaistavaa myös todennäköisesti vaikeaa, sillä nuohoojan velvollisuuksiin kuului myös toimittaa kaikkiin kaupungin taloihin pormestarin allekirjoittama kirjanen, johon määräaikaiset nuohoukset merkittiin.³³⁶ Vuoden 1859 kaupunkipalonkin osalta on tiedossa, että keittuhuoneen savupiippu oli nuohottu asianmukaisesti vain kaksi päivää aiemmin, mutta lohtu oli laiha palon alkaessa kylmänä pidettävästä makasiinirakennuksesta.³³⁷

³³³ VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 19.–22.1.1859.

³³⁴ SPA, Vaasan läänin kaupunkien palojärjestys 4.12.1800.

³³⁵ Suikkari 2007, 46 ja 79–88.

³³⁶ SPA, Vaasan läänin kaupunkien palojärjestys 4.12.1800.

³³⁷ VMA KRA, Maistraatin pöytäkirjat 19.–22.1.1859.

Julkisten (*publique*) sammutusvälineiden – kuten kaupungin paloruiskujen – ohella kaikki kaupungin talonomistajat olivat velvoitettuja hankkimaan omakustanteisesti palojärjestyksessä määrätyn sammutuskaluston. Säätyläisillä oli asemansa suomien etuoikeuksien lisäksi kuitenkin myös ylimääräisiä velvollisuuksia, mikä ilmeneekin sammutuskaluston hankintoja ja ylläpitoa koskevasta artiklasta: kaikki osallistuivat kykynsä mukaan, jolloin varakkaiden porvareiden taloudellinen panos oli vähävaraisempia suurempi. ”Kykenevien” hankintalistalla oli kahdet tikkaat (pienet ja suuret erikokoisia rakennuksia varten), salolla varustettu saavi, nahkaämpäri, ”puoshaka” (eli palohaka), kaksi kirvestä, kuparinen käsiruisku, luuta ja kaksi sankoa. Köyhempien kohdalla puolestaan riittivät vähintään yhdet tikkaat, saavi salkoineen, puuämpäri, palohaka ja yksi kirves. Kaupungin paloruiskujen ohella julkisen sammutuskaluston oli määrä koostua neljästä haasta, neljästä kirveestä, kuudesta nahkaämpäristä, neljästä lasilyhdystä, kahdesta luudasta ja ”tarvittavista” palopurjeista.³³⁸ Julkisten sammutusvälineiden määrä oli henkilökohtaiseen kalustoon suhteutettuna hyvin pieni, eikä tarpeita riittänyt näin kovinkaan monelle sammutusmiehelle. Eritoten valaistustarpeiden määrä vaikuttaa riittämättömältä – valaistuksen järjestäminen oli sammutustoiminnan toimivuuden kannalta ensiarvoisen tärkeää, etenkin kun huomioidaan pimeään vuorokaudenaikaan syttyneiden kaupunkipalojen suhteellisesti suuri määrä.³³⁹ Tämä puute oli huomioitu määräämällä kaikki paloa ympäröivillä kaduilla asuvat ripustamaan lyhtyjä talojensa seinustoille tai sytyttämään valoja ikkunoihinsa.³⁴⁰ Yleinen palokunta nojasi varusteidensakin puolesta vahvasti kaupungin asukkaiden tarjoamiin resursseihin.

Lähdeaineistoon ei sisälly tarkkaa inventaariota Kristiinankaupungin julkisista sammutusvälineistä, mutta lehtitietojen perusteella paloruiskuja olisi ollut kaikkiaan neljä.³⁴¹ Keskitetysti laaditussa läänitason palojärjestyksessä ei saneltu kaupungille hankittavien paloruiskujen määrää toisin kuin yksilöidyssä Raahen palojärjestyksessä, jossa kau-

³³⁸ SPA, Vaasan läänin kaupunkien palojärjestys 4.12.1800.

³³⁹ Suikkari 2007, 35 ja 41.

³⁴⁰ SPA, Vaasan läänin kaupunkien palojärjestys 4.12.1800.

³⁴¹ Helsingfors Tidningar 19.1.1859.

pungin käyttöön määrättiin kaksi ruiskua.³⁴² Niiltä osin, kun palojärjestykset tämän osan alueen puitteissa kuitenkin ovat vertailtavissa, oli Vaasan läänin palojärjestyksessä luonnosteltu henkilökohtainen sammutuskalusto molemmilla varallisuusasteilla verrokiaan kattavampi.

VIII artikla, *Om eldsvåda och hvad i allmänhet dervid är att iakttaga* ("Tulipaloista ja miten niiden aikana tulee yleisesti toimia"), oli läänin palojärjestyksen selvästi laajin ohjesääntö. 13 pykälän mittainen artikla antoi ohjeita ja määräyksiä tiedottamisesta, sammutustoimintaan osallistumisesta, työnjaosta, käskytyksestä, kaluston toimittamisesta, virkavallan velvollisuuksista, valaistuksesta, rakennusten purkamisesta sekä yleisestä järjestyksestä. Sammutustoiminnan organisoiminen käsiteltiin lopulta kuitenkin hyvin yleisluontoisella tasolla; esimiesten oli "pidettävä miehistönsä järjestyksessä" ja kunkin oli "sinnikkyydellä, kuuliaisesti sekä painokkaasti täytettävä velvollisuutensa". Työnjakoa oli joiltain osin hahmoteltu: naiset kantoivat vettä, "huonommat miehet" suorittivat raskaimpia töitä ja luotettavimmat porvarit huolehtivat irtaimiston kuljettamisesta aseistautuneiden partioiden vartioimalle paikalle tuulen yläpuolelle.³⁴³ Pykälä 5 § puolestaan ohjeisti, miten kattopalojen leviämistä oli tuulen alapuolella pyrittävä ehkäisemään ja mitä ammattikuntia oli tehtäviin nimitettävä.³⁴⁴ Ohjeistossa käytetty terminologia osoittaa,³⁴⁵ että kattopalojen leviämisen mekanismit ymmärrettiin hyvin. Tähän viittaa myös pykälän 11 § määräykset hormistojen sulkemisesta palon syttyessä.³⁴⁶

Tehostaakseen harjoittamattomien palokuntien toimintaa Yleinen Paloapuyhdistys jakoi tarkastusmatkojensa pohjalta edellä lueteltuja tarkempia toimintaohjeita sammutustilanteisiin. Turun yleistä palokuntaa pidettiin esimerkillisenä: kaupungin palokunta oli organisoitu erikoistuneisiin ruotuihin tehokkaamman ja järjestäytyneemmän sammutus-

³⁴² SPA, Raahen palojärjestys 13.3.1799.

³⁴³ Kaupunkien järjestyksen valvonnasta katso Nikula 1981, 209 ja Ranta 1981, 113–114.

³⁴⁴ SPA, Vaasan läänin kaupunkien palojärjestys 4.12.1800.

³⁴⁵ "– – [E]den genom brandkastning och gnistor icke får itända något – –." SPA, Vaasan läänin kaupunkien palojärjestys 4.12.1800.

³⁴⁶ SPA, Vaasan läänin kaupunkien palojärjestys 4.12.1800; Suikkari 2007, 27–28.

toiminnan takaamiseksi. Paloapuyhdistyksen työn tuloksena syntyi sammutustoiminnan opaskirjanen ”Ajatuksia ja Neuvoja tulipalojen estämisen ja tukahduttamisen keinoista ja tavasta”, joka jaettiin kaikkiin maan paloapukomiteoihin. Lentokirjasen ohjeistuksiin kuului muun muassa, miten muodostaa ihmisketju ja vaadittava käskynjako vedenkannon sujuvoittamiseksi.³⁴⁷

Vaikka Vaasan läänin palojärjestyksen VIII artikla pitäytyikin enimmäkseen hyvin yleisellä tasolla, ja työn toteutuminen oli pitkälti sammutusväen oman neuvokkuuden varassa, vertautuu se positiivisesti Raahen palojärjestyksen vastaavaan säännöstöön. Viimeksi mainitussa artikla oli ainoastaan kolmen pykälän mittainen, joskin osaan oli yhdistetty laajempia asiakokonaisuuksia. Ensimmäinen pykälä koski yksinomaan palovahtien toimintaa, jolle oli Vaasan läänin palojärjestyksessä oma artiklansa. Raahen palojärjestys ei ottanut kantaa kattopalojen tai tulipalon leviämisen ehkäisyyn eikä palonsammutuksen työnjakoon. Myös hälytyksen soittamiseen liittyi merkillepantava eroavaisuus: Vaasan läänin palojärjestyksessä annettiin kekseliäs ratkaisu, jossa kellonlyömien määrällä pyrittiin viestittämään, missä kaupunginosassa palaa.³⁴⁸ Aktiivisen palontorjunnan edellytysten näkökulmasta Åkerblomin väittämä vaikuttaakin paikkansapitävältä; pohjoispohjalaiseen vertaiseensa suhteutettuna Kristiinankaupungin voimassaoleva palojärjestys oli sanalla sanoen ’yksityiskohtainen’.³⁴⁹ Palojärjestysten poikkeavuudet eivät yksistään selitä kaupunkipalojen esiintyvyydessä havaittavia eroja kaupunkien välillä,³⁵⁰ mutta ne tukevat ajatusta Kristiinankaupungin korkeasta palontorjuntavalmiudesta.

Yksityiskohtainenkaan palojärjestys ei kuitenkaan korvannut kokemusta ja koulutusta, joita yleisellä palokunnalla ei ollut – varsinkaan kaupungissa, jossa ei yhtäkään kaupunkipaloksi luokiteltavaa tulipaloa ollut koettu. Ainoa tapa valvoa palojärjestyksen noudattamista oli nähtävästi sakottaa laiminlyönneistä; valtaosassa pykälistä oli määritelty säännöstä poik-

³⁴⁷ Ginström et al. 1932, 96–104.

³⁴⁸ SPA, Raahen palojärjestys 13.3.1799; Vaasan läänin kaupunkien palojärjestys 4.12.1800.

³⁴⁹ Åkerblom 1984, 573.

³⁵⁰ Suikkari 2007, 79–88.

keamisesta määrättävä uhkasakko, joka vaihteli taalarista kolmeen taalariin ja kuuteentoista killinkiin.³⁵¹ Suurimmat sakot koituivat sammutusvelvollisuuden laiminlyömisestä, ja yli kolmen riikintaalarin summa oli etenkin vähävaraiselle huomattava.³⁵² Yleisen palokunnan päällystö oikeutettiin sakkojen ohella myös tarvittaessa kohtuullisessa määrin rankaisemaan miehistöä jo paikan päällä niskuroimisen ehkäisemiseksi.³⁵³ Kuten Hautala on Oulun yleisen palokunnan yhteydessä todennutkin, ei tällä tavoin rangaistuksilla ylläpidetty toiminta voinut kultivoida kovinkaan suurta motivaatiota suorittajiensa keskuudessa.³⁵⁴ Siispä ei ole lainkaan yllättävää, että jo heti ensimmäiset vapaapalokunnat haastoivat yleiset palokunnat toden teolla sammutustoiminnan tehokkuudessa.³⁵⁵

³⁵¹ SPA, Vaasan läänin kaupunkien palojärjestys 4.12.1800.

³⁵² Esimerkkinä mainittakoon muuan kristiinankaupunkilainen merimies Häll, jonka varallisuudeksi oli vuonna 1800 merkitty neljä riikintaalaria. Åkerblom 1984, 481.

³⁵³ SPA, Vaasan läänin kaupunkien palojärjestys 4.12.1800.

³⁵⁴ Hautala 1976, 399.

³⁵⁵ Aitto-oja 2013b, 86–87; Heervä 1988, 24 ja 38–40. Toisinaan VPK haastoi jopa vakinaisen palokunnan palonsammutuksessa. Heervä 1988, 47; Nuoreva 1980, 98.

5 SAMMUTUSTYÖTÄ VAI SATTUMANKAUPPAA?

Museoviraston mukaan ”Kristiinankaupunki on maamme parhaiten säilynyt suurvalta-ajalta periytyvä puutalokaupunki”, minkä perusteella kantakaupungille on myös myönnetty *valtakunnallisesti merkittävän rakennetun kulttuuriympäristön* titteli.³⁵⁶ Tällaista tunnustusta voidaan pitää erityisen merkittävänä valtakunnassa, jossa moni vanha puutalokaupunki on saanut väistyä uudisrakentamisen tieltä.³⁵⁷ Vaikka Kristiinankaupunkikaan ei tältä ”Turun taudilta” ole täysin välttynyt, on kaupunkikuva historiallisuudessaan kuitenkin poikkeuksellisen yhtenäinen. Tämän historiallisuuden puitteissa korostuu toisaalta myös 1600-luvulla perustetun kaupungin pitkästä menneisyydestä kielivä kerrostuneisuus; katukuvassa on havaittavissa arkkitehtonisia piirteitä kaikilta viideltä vuosisadalta.

Kristiinankaupungin tapauksessa rakennetun ympäristön historiallisuuden taustalla ei vaikuta kuitenkaan yksin suojeluhenki: on huomiota herättävää, että kaupunki, joka eli suuruuden aikansa ”suurpalojen vuosisadalla”, ei ole historiansa aikana kohdannut ainuttakaan laajaa kaupunkipaloa.³⁵⁸ Tällä tavoin selittynee osaltaan kaupunkikuvan historiallisuus: kaupunki on säilynyt poikkeuksellisen autenttisenä suurvalta-ajan miljöönä juuri siitä syystä, ettei se monien muiden vanhojen kaupunkien tavoin ole koskaan haihtunut savuna ilmaan. Näistä tiedon osasista syntyy kovin pienellä vaivalla kiehtova – ja kenties myyvä – narratiivi, eräänlainen ”palamattoman kaupungin” suurkertomus. Tätä taustaa vasten onkin merkillistä, miten vähälle huomiolle tämä keskeinen piirre paikkakunnan historiassa onkaan historiallisen tutkimuksen näkökulmasta jäänyt, etenkin kasvavan matkailusektorin tarpeet huomioiden. Vaikka matkailutulokulmasta tarkastellen presentaatio voikin osoittautua uskottavaa tutkimusta ratkaisevammaksi, tukee tutkimustieto kuitenkin osaltaan tällaisia pyrkimyksiä.

³⁵⁶ Museovirasto 2009.

³⁵⁷ Suomen rakennuskannasta yli 90 prosenttia on 1920-luvun jälkeen rakennettua. Kärki 2014b, 409; Nikula 1993, 7.

³⁵⁸ Suikkari 2007, 79–88.

Syyt sille, miksi kaupunki on välttänyt tuhoisat suurpalot, eivät ole yksiselitteisiä, mutta tämän tutkimuksen yhteydessä on kuitenkin esitetty joitain selitysvoimaisia malleja. Varmuudella voi todeta etenkin, että ”palamattoman kaupungin” juuria on rakennustavasta turha etsiä: Kristiinankaupunki oli – ja on yhä – kaupunkirakenteellisesti hyvin vanhan aikainen, eikä paloturvallisten materiaalien käyttöaste ollut vielä vuonna 1859 kovinkaan kehuttavalla tasolla. Eritoten katemateriaalien suhteen vallinnut käytäntö merkitsi huomattavia paloturvallisuusriskejä: alkeelliset malka- ja tuohikatot olivat yhä vahvasti läsnä aikalaisessa kaupunkikuvassa, ja lautakatot edustivat tutkimuksen otannassa edistyksellistä linjaa. Kaupunkien yleisen rakennusjärjestyksen suosittamia materiaaleja ei käytetty ainoassakaan tarkastelluista tapauksista, eikä kivirakentaminen saanut esivallan ”propagandasta” huolimatta kaupungissa koskaan jalansijaa – Kristiinankaupungissa oli vielä 1880-luvulle tultaessa vain 4 kivirakennusta.³⁵⁹

Sammutustoiminnan näkökulmasta ongelmallinen piirre rakennustavassa oli erityisesti kaksikerroksisuus: vanhankantaiseen renessanssiasemakaavaan sijoitettuna kerrosta korkeammat rakennukset saivat aikaan kapean ja korkean katutilan. Tällaisessa toimintaympäristössä kaluston liikuttelu saattoi vaikeutua, eikä ajan paloruiskujen heikko suihkuteho välttämättä edes yltänyt rakennusten katoille.³⁶⁰ Myös rakentamisen ahtaus kaupungin pieniksi lohkotuilla tonteilla nähtiin jo 1850-luvulla suurena haasteena, ja vakuutusyhtiöt – Yleinen Paloapuyhdistys tärkeimpänä – kiinnittivät erityishuomiota tähän ongelmakohtaan. Lähdeaineistossa juuri rakentamistiheys oli suurin yksittäinen vakuutusmaksuja nostava tekijä. Vaikka lämpösäteily olikin yksi mahdollinen tulipaloa levittävä tekijä, ja katutilan ahtaus vaikeutti sammutustyötä, oli rakentamistiheys kattopaloihin verrattuna toissijainen riski. Suikkarin mukaan kaupunkipalot saatiinkin lopulta kuriin ennen kaikkea parantuneiden kattomateriaalien myötä.³⁶¹ Jälkiviisaudessa voi vakuutusyhtiön huomion todeta näin kiinnittyneen toisarvoisiin seikkoihin, joskin luokitus lienee pohjautunut juuri aikaisempien kaupunkipalojen kokemuksiin ja sammutustyön haasteisiin.

³⁵⁹ Kallenautio 1984, 81.

³⁶⁰ Ginström et al. 516, Kaukovalta 1930, 46.

³⁶¹ Suikkari 2007, 75.

Empire-kaavoittamisen periaatteet ja 1800-luvun paloturvallisempi rakennustapa juurtuivat kaupunkiin verkkaisesti. Uudenaikainen kaupunkisuunnittelu oli monissa muissa valtakunnan kaupungeista mahdollista juuri suurten kaupunkipalojen jälkeen, kun laajoja tulipalojen tuhoamia alueita oli kaavoitettava uudelleen. Turun palon jäljiltä laaditun vuoden 1828 asemakaavan paloturvallisuusperiaatteiden omaksuminen oli muissakin tulen tarvelemissä tai vastikään perustetuissa kaupungeissa luontevaa ja kokemusten valossa tervetullutta.³⁶² Kristiinankaupungissa nämä kaupunkirakentamisen uudet tuulet eivät kuitenkaan vielä vuoden 1859 alussa juurikaan puhaltaneet, sillä muutosprosessin käynnistävät impulssit olivat jääneet puuttumaan.³⁶³ Kaupunkikuvallisen murroksen näkökulmasta vuoden 1859 palokin jäi lopulta varsin vaatimattomaksi voimaksi – kaupungin kirkkokortteli kuitenkin muistuttaa osaltaan alueella riehuneesta tulipalosta.

Sammutustoiminnan toteutuminen vuoden 1859 kaupunkipalon yhteydessä on monitulkintaisempi kokonaisuus, ja havainnot perustuvat miltei yksinomaan lehtikirjoitteluun. Näkemystä esiintyi niin puolesta kuin vastaankin, mutta enemmistö näyttäisi vannoneen palonsammuttajien väsymättömän työn puolesta. Viimeksi mainittujen joukkoon kuului myös perusteellisimman selvityksen aiheesta tehnyt pormestari Hasselblatt, mutta hänellähän oli yleisen palokunnan johtajana maineensakin pelissä.³⁶⁴ Palontorjunnan heikkoutta kuvastaa se, että kaupunkipalo pääsi laajenemaan lopullisiin parinkymmenen tontinalan mittoihinsa yhteen ainoaan rakennukseen rajoittuneesta palonalusta. Yleisten palokuntien toiminta oli kuitenkin yleisesti ottaen niin tehotonta, että jo pelkästään totaalisen tuhon välttämistä voidaan pitää onnistumisen merkinä – ja tokihan kaikkiaan kuuden korttelin laajuudelle levinneen aluepalon sammuttaminen oli viime kädessä huomionarvoinen suoritus.

Sammutustoiminnan tehokkuuden merkitystä, erityisesti suhteessa vallinneisiin ulkoisiin olosuhteisiin, on kuitenkin syytä arvioida kriittisesti. Kristiinankaupungin kaupunkipalon

³⁶² Lilius 1981, 361–366; Lilius 2014d, 140–150.

³⁶³ Katso esimerkiksi Gilliland 2012, 190–194.

³⁶⁴ SPA, Vaasan läänin kaupunkien palojärjestys 4.12.1800; Suikkari 2007, 25.

olosuhteet olivat ratkaisevasti erilaiset kuin monissa Suomen historian tuhoisimmista suurpaloista. Etenkin sääolosuhteet olivat kristiinankaupunkilaisille suotuisat: oli talvi, ja onnettomuutta edeltäneiden päivien myrsky näyttäisi tyyntyneen joko ennen paloa tai viimeistään sen aikana. Tuuli edesauttoi palon leviämistä neljässä viidesosassa 1800-luvun kaupunkipaloista,³⁶⁵ joten tyynen ilman vaikutusta lopputulokseen ei tulisi aliarvioida. Talviaikana ei puolestaan kärsitty lämpimämpien vuodenaikojen kuumuudesta tai kuivuudesta, ja parhaimmassa tapauksessa kattojen päällä oli suojaava lumikerros. Kun näitä muuttujia tarkastellaan suhteessa laajojen kattopalojen uhkaan, jota voidaan syystä pitää ajan merkittävämpänä paloturvallisuusriskinä, kohonnee sääolosuhteiden merkitys sammutustoimintaa korkeammaksi.

Sammutustoiminta ja kaupunkipalon aikana vallinneet olosuhteet eivät kuitenkaan tuo lisävalaisua siihen, miten Kristiinankaupunki onnistui tyystin välttämään kaupunkipalot satojen vuosien ajan. Vaikka perusteellisempaan ratkaisuun päätyminen rajautuukin tämän tutkimuksen ulkopuolelle, tuo sammutustyön toimintaedellytyksiä määrittävän palontorjunnan sääntelyn ja organisoinnin tapojen tutkiminen näkökulmia tähänkin kysymykseen. Vaasan läänin kaupunkien vuoden 1800 palojärjestys osoittaa, että palontorjunnan valmiuden aste oli ainakin ohjesäännön tasolla korkea. Vertailemalla asiakirjaa vastaaviin aikalaisdokumentteihin, tässä tapauksessa toisen keskikokoisen merenkulkukaupungin palojärjestykseen, voidaan huomata keskitetyn läänitason ohjesäännön edut yksilöityyn nähden. Palojärjestyksen vaikutuksia kaupunkipalojen ehkäisyyn sekä niiden tehokkaampaan taltuttamiseen on kuitenkin vaikea osoittaa luotettavasti toteen, ja toisaalta osa Vaasan läänin kaupungeista myös koki tuhoisia kaupunkipaloja yksityiskohtaisesta palojärjestyksestä huolimatta. Vain vuosi ennen Kristiinankaupungin kaupunkipaloa oli tulipalo lähestulkoon tuhonnut Uudenkaarlepyyn – kaupungin, joka kuului samaan läänitason palojärjestyksen piiriin ja suosi niin ikään vanhakantaista riskialtista rakennustapaa. Kristiinankaupungin pelastumista on näin ollen vaikea lukea minkään yksittäisen

³⁶⁵ Suikkari 2007, 41.

palontorjunnan osa-alueen ansioksi, ja sattuman vaikutusta on viime kädessä syytä pitää keskeisenä.

Vaikka Kristiinankaupungin kaupunkipalo jäikin huomattavasti Uudenkaarlepyyn paloa pienemmäksi, oli yli 20 tontille ja kaikkiaan kuuteen kortteliin levinnyt aluepalo kuitenkin merkittävä kaupunkia koetteleva suuronnettomuus. Kaupasta ja merenkulusta eläneelle kaupungille kauppiaiden ja laivureiden asuttamalla alueella riehunut palo oli etenkin elinkeinoelämän näkökulmasta haitallinen. Kaupunkipalolla on myös symbolinen merkityksensä kaupungin historian käännekohtana; vuosi 1859 oli Kristiinankaupungin laivateollisuuden huippuvuosi,³⁶⁶ jonka jälkeen elinkeino hiipui hiljalleen kohti vuosisadan loppua rakennustoiminnan taantumana seurattessa kannoilla.³⁶⁷ Vaikka Kristiinankaupungin kyky toipua vuoden 1859 palosta oli todennäköisesti varsin hyvä,³⁶⁸ ei tapahtumien kulku kuitenkaan merkittävästi edesauttanut kaupungin taloudellista kehitystä tuona kriittisenä aikana.

³⁶⁶ Sjöblom 1915, 212–215.

³⁶⁷ Asuinrakennusten lukumäärä jopa laski useilla kymmenillä vuosina 1880–1890. Kallenautio 1984, 75–81.

³⁶⁸ Palaneille kaupungeille myönnettiin verohelpotuksia ja annettiin lahjoituksia – Kristiinankaupunkiin muun muassa köyhästä Karijoen pitäjältä. Kristiinankaupungissa myös vakuuttamisen taso oli valtakunnallisesti vertaillen korkeahko, ja palossa tuhoutuneista tonteistakin puolet oli vakuutettu. Vasabladet 22.1.1859; Lilius 2014d, 113–119; Suikkari 2007, 39 ja 76.

LÄHTEET

ALKUPERÄISLÄHTEET

Kansallisarkisto

Keskinäisen Vakuutusyhtiö Tarmon arkisto (KVTA)

Arkistoluettelo 602:103a

Mikrofilmit

VAY 5042, VAY 5049, VAY 5052.

Vakuutus sopimukset

n:ot 80, 713, 832, 1329, 1813, 1840, 2805, 2955.

Suomen palovakuutuskonttorin arkisto (SPA)

Kaupunkien palojärjestykset 1798–1845

Raahen palojärjestys 1799.

Vaasan läänin kaupunkien palojärjestys 1800.

Vaasan maakunta-arkisto (VMA)

Kaskisen seurakunnan arkisto (KaSA)

Seurakunnan rippikirja 1852–1858.

Seurakunnan rippikirja 1860–1866.

Kristiinankaupungin raastuvanoikeuden arkisto (KRA)

Maistraatin pöytäkirjat 1859.

Palovakuutukset 1850, 1859.

Raastuvanoikeuden pöytäkirjat 1859.

Rakennusjärjestys 1842, 1844.

Senaatin rakennusasioita koskevat päätökset 1856; 1858–1859.

Kristiinankaupungin seurakunnan arkisto (KSA)

Kaupunkiseurakunnan rippikirja 1848–1854.

Kaupunkiseurakunnan rippikirja 1855–1861.

Närpiön seurakunnan arkisto (NFA)

Seurakunnan rippikirja 1853–1859 (I).

Kansalliskirjaston digitoidut aineistot

Sanomalehdet

Annons-Blad 29.1.1859.

Finlands Allmänna Tidning 19.1.1859.

Helsingfors Tidningar 19.1.1859, 22.1.1859, 2.2.1859, 12.2.1859.

Hämäläinen 21.1.1859.

Oulun Wiikko-Sanomia 29.1.1859.

Sanomia Turusta 25.1.1859.

Suomen Julkisia Sanomia 27.1.1859.

Suometar 18.8.1855, 21.1.1859.

Vasabladet 22.1.1859, 5.2.1859, 22.6.1872, 28.6.1873.

Wiborg 22.1.1859.

Åbo Tidningar 21.1.1859.

Åbo Underrättelser 18.1.1859, 21.1.1859, 1.2.1859.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Ahonen, Voitto (1988), Jälleenrakennuksen politiikka ja talous – Kaupunkien toipuminen isostavihasta noin vuoteen 1740. Helsinki, Suomen historiallinen seura. Väitöskirja.

Aitto-oja, Suvi (2013a), ”Järjestäytyvä rajamaa 1863–1896”. Teoksessa: Aitto-oja, Suvi & Sivula, Anna; Karhu, kirves ja punainen kukko: Porin Vapaaehtoinen Palokunta 1863–2013. Pori, Turun yliopisto, 41–61.

Aitto-oja, Suvi (2013b), ”Puukortteleiden turva 1863–1900”. Teoksessa: Aitto-oja, Suvi & Sivula, Anna; Karhu, kirves ja punainen kukko: Porin Vapaaehtoinen Palokunta 1863–2013. Pori, Turun yliopisto, 79–92.

Bankoff, Greg, Lübken, Uwe & Sand, Jordan (2012), Flammable Cities – Urban Conflagration and the Making of the Modern World. Madison, University of Wisconsin Press.

Birck, Erik (1980), Nykarleby stads historia, del II 1810–1875. Pietarsaari, Nykarleby stads verlag.

Chartier, Roger (1988), *Cultural History: Between Practices and Representations*. Cambridge: Polity Press.

Dahlström, Svante (1929), *Åbo Brand 1827, Studier I Åbo Stads Byggnadshistoria Intill År 1843, Bidrag till Åbo Stads historia, Andra Serien XIV*. Turku, Åbo Tryckeri och Tidnings AB. Väitöskirja.

Einonen, Piia (2013), "Viipuri syyskuisena tulipaloyönä vuonna 1836". *Genos*, vol. 84, 3/2013, 130–146.

Elliott, John H. (1991), *National and Comparative History: An Inaugural Lectur delivered before the University of Oxford on 10 May 1991*. Oxford: Clarendon Press.

Elomaa, Hanna (2006), *Idylliä etsimässä: identifikaatiot ja itseymmärrys tammisaarelaisessa sivistyneistöperheessä 1880-luvulta 1930-luvulle*. Turku: K&H, Turun yliopisto.

Fazio, Michael, Moffett, Marian & Wodehouse, Lawrence (2014), *A World History of Architecture*. Lontoo, Laurence King Publishing Ltd.

Flink, Selja (2004), *Vanhat mitat rakentamisessa*. Museovirasto. <https://web.archive.org/web/20081015215531/http://www.nba.fi/fi/vanhatmitat>, viitattu 6.9.2017.

Frigren, Pirita (2016), *Kotisatamassa – Merimiesten vaimot, naisten toimijuus ja perheiden toimeentuloehdot 1800-luvun suomalaisessa rannikkokaupungissa*. Jyväskylän yliopisto, humanistinen tiedekunta. Väitöskirja.

Gilliland, Jason (2012), "Fire and Urban Morphogenesis: Patterns of Destruction and Reconstruction in Nineteenth-Century Montreal". Teoksessa: Bankoff, Greg, Lübken, Uwe & Sand, Jordan; *Flammable Cities – Urban Conflagration and the Making of the Modern World*. Madison, University of Wisconsin Press.

Ginström, Egidius (toim.), Dahlberg, Åke & Möller, Axel (1932), *Kaupunkien yleinen paloapuyhdistys 1832–1932: muistojulkaisu*. Helsinki, Kaupunkien yleinen paloapuyhdistys.

Ginzburg, Carlo (1996), *Johtolankoja: Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. Suom. Aulikki Vuola. Helsinki: Gaudeamus.

Glenting, Markus (2002), Brand i äldre trähusbebyggelse. Brandteknik, Lunds tekniska Högskola, Rapport 5099.

Gourou, Pierre (1992), "Historia ja maantiede". Teoksessa: Braudel, Fernand, Aymard, Maurice, Dupâquier, Jacques, Gourou, Pierre & Pallottino, Massimo; Eurooppa. Suom. Tuomas M. S. Lehtonen. Tampere, Vastapaino.

Haavisto, Olle (1985), Kristiinankaupunki. Pikkukaupunki-idylli. Vaasa, Vaasa Oy.

Harris, Chauncy D. & Ullman, Edward L. (1945), "The Nature of Cities". The Annals of the American Academy of Political and Social Science, vol. 242, Building the Future City, 7–17.

Hautala, Kustaa (1975), Oulun kaupungin historia III, 1809–1856. Oulu, Oulun kaupunki.

Hautala, Kustaa (1976), Oulun kaupungin historia IV, 1856–1918. Oulu, Oulun kaupunki.

Heervä, Ismo (1988), Turun vapaaehtoinen palokunta 1838–1988. Turku, Turun VPK.

Heikkinen, Antero (1993), Ihminen historian rakenteissa. Helsinki: Gaudeamus.

Hoving, Victor (1956), Vaasa 1852–1952: Vaasan aikakirjoista ja vaasalaisten vaiheista sadan vuoden ajalta. Helsinki, Otava.

Hytönen, Jorma (2004), "Matkalla jossain suuriruhtinaskunnassa...". Teoksessa: Kostet, Juhani et al. (2004), Pietari Brahe matkustaa – Per Brahe d.y. på resa. Jyväskylä, Gummerus Kirjapaino Oy.

Jarle, P.-O & Gullberg, Kurt (2006), Kristinestads byggnadshistoria: byggnadshistoriskt examensarbete framlagt vid Tekniska högskolan i Helsingfors 1948. Vaasa, Scriptum.

Jarrick, Arne & Söderberg, Johan (1991), "Aktörs-strukturalismen: ett nytt hugg på humanvetenskapens gordiska knut". Historisk Tidskrift 1/1991, 59–84.

Jutikkala, Eino (1949), Varallisuussuhteet Suomessa Ruotsinajan päättyessä. Historiallinen aikakauskirja 3/1949, 170–206.

Kalela, Jorma (2002), Historiantutkimus ja historia. Helsinki, Gaudeamus.

Kallenautio, Jorma (1984), Suomen kaupunkilaitoksen historia: Tilasto-osa. Helsinki, Suomen kaupunkiliitto.

Kaukovalta, Kyösti (1930), Uudenkaupungin historia, III osa. Uusikaupunki, Uudenkaupungin kaupunki.

Kauppi, Ulla-Riitta & Miltsik, Mihail (1993), Viipuri, vanhan Suomen pääkaupunki. Rauma, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 593.

Kirjakka, Marjut (1982), Kaupunkirakentaminen Suomessa vuoteen 1875 – Asemakaavoituksen sekä rakentamista ohjanneiden määräysten ja päätösten vaikutus kaupunkirakenteeseen. Espoo, Teknillinen korkeakoulu, Yhdyskuntasuunnittelun jatkokoulutuskeskus.

Keskinen, Jarkko (2012), Oma ja yhteinen etu – Kauppiainien keskinäinen kilpailu ja yhteistyö Porin paikallisyhteisössä 1765–1845. Turku, Painosalama Oy.

Kollanius, Abraham Abrahamsson & Rapola, Martti (1926), Maunu Eerikinpojan kaupunginlaki liitteineen. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kostet, Juhani (1995), Cartographia urbium Finnicarum – Suomen kaupunkien kartografia 1600-luvulla ja 1700-luvun alussa. Rovaniemi, Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys. Väitöskirja.

Kostet, Juhani (2014a), ”Uuden ajan alku ennen maanmittausinstruktion antamista”. Teoksessa: Lilius, Henrik & Kärki, Pekka, Suomen kaupunkirakentamisen historia 1. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 135.

Kostet, Juhani (2014b), ”Ensimmäisen polven kaupunkimittaukset”. Teoksessa: Lilius, Henrik & Kärki, Pekka, Suomen kaupunkirakentamisen historia 1. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 144–145.

Kuusterä, Antti & Tarkka, Juha (2011). Suomen Pankki 200 vuotta – I, Keisarin kassasta keskuspankiksi. Helsinki, Otava

Kärki, Pekka (2014a), ”Asuntokulttuuri Ruotsin vallan loppupuolella”. Teoksessa: Lilius, Henrik & Kärki, Pekka, Suomen kaupunkirakentamisen historia 1. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 386–415.

Kärki, Pekka (2014b), ”Asuntorakentaminen 1800-luvulla”. Teoksessa: Lilius, Henrik & Kärki, Pekka, Suomen kaupunkirakentamisen historia 2. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 348–409.

- Laaksonen, Tapio (1995), ”Hevosvetoisista höyryruiskuista ensivasteyksikköön”. Teoksessa: Ojanen, Olli-Pekka et al. (toimituskunta); Palovartijasta pelastajaksi – Turun palolaitos 125 vuotta 1869–1994. Loimaa, Loimaan kirjapaino.
- Lagus, Gabriel (1893), *Ur Wiborgs Historia*. Viipuri, Viipurin kaupunki.
- Lahti, Pekka (2002), *Matala ja tiivis kaupunki*. Helsinki, Rakennustieto.
- Lepistö, Vuokko (1994), *Joko teillä on primuskeitin? Kotitalousteknologian saatavuus ja tarjonta Helsingissä 1800-luvun puolivälistä 1910-luvun lopulle*. Helsinki, Suomen historiallinen seura.
- Levi, Giovanni (1988), *Inheriting Power*. Chicago: Chicago University Press.
- Levi, Giovanni (1991), ”On Microhistory”. Teoksessa: Burke, Peter (toim.), *New Perspectives in Historical Writing*. Cambridge: Polity Press, 93–113.
- Lilius, Henrik (1981), ”Kaupunkirakentaminen”. Teoksessa: Gardberg, C. J., Tommila, Päiviö (toim.) & Endén, Rauno, *Suomen kaupunkilaitoksen historia*. Helsinki, Suomen Kaupunkiliitto, 303–388.
- Lilius, Henrik (2004), ”Pietari Brahe ja suomalainen puukaupunki”. Teoksessa: Kostet, Juhani et al. (2004), *Pietari Brahe matkustaa – Per Brahe d.y. på resa*. Jyväskylä, Gummerus Kirjapaino Oy.
- Lilius, Henrik (2014a), ”Pohjoinen renessanssi ja vanhemman Vaasa-ajan (1523–1617) kaupunki Suomessa”. Teoksessa: Lilius, Henrik & Kärki, Pekka, *Suomen kaupunkirakentamisen historia 1*. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 96–134.
- Lilius, Henrik (2014b), ”Suomi kaupungistuu suurvalta-ajalla (1617–1721)”. Teoksessa: Lilius, Henrik & Kärki, Pekka, *Suomen kaupunkirakentamisen historia 1*. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 146–235.
- Lilius, Henrik (2014c), ”Kustavilaisen ajan (1772–1809) kaupunki”. Teoksessa: Lilius, Henrik & Kärki, Pekka, *Suomen kaupunkirakentamisen historia 2*. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 8–95.
- Lilius, Henrik (2014d), ”Suomalainen kaupunki autonomian ajan alussa (1809–1856)”. Teoksessa: Lilius, Henrik & Kärki, Pekka, *Suomen kaupunkirakentamisen historia 2*. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 104–267.

Lilius, Henrik (2014e), ”Kaupunkirakennustaide 1800-luvun jälkipuoliskolla”. Teoksessa: Lilius, Henrik, & Kärki, Pekka, Suomen kaupunkirakentamisen historia 2. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 306–341.

Megill, Allan (2007), *Historical Knowledge, Historical Error – A Contemporary Guide to Practice*. Chicago, The University of Chicago.

Mäkelä, Anneli (1984), ”Kaupungin perustamisesta Pohjan sotaan 1649–1700”. Teoksessa: Mäkelä, Anneli (toim.), Pettersson, Lars & Åkerblom, Bror, Kristiinankaupungin historia 1. Kristiinankaupunki, Kristiinankaupungin kaupunki, 11–346.

Nenonen, Marko (1999a), ”Kulkijan taival”. Teoksessa: Mauranen, Tapani (toim.), Masonen, Jaakko & Halinen, Petri, Tuhat vuotta tietä, kaksisataa vuotta tielaitosta. 1: Maata, jäätä, kulkijoita – Tiet, liikenne ja yhteiskunta ennen vuotta 1860. Helsinki, Edita, 274–333.

Nenonen, Marko (1999b), ”Tien synty”. Teoksessa: Mauranen, Tapani (toim.), Masonen, Jaakko & Halinen, Petri, Tuhat vuotta tietä, kaksisataa vuotta tielaitosta. 1: Maata, jäätä, kulkijoita – Tiet, liikenne ja yhteiskunta ennen vuotta 1860. Helsinki, Edita, 334–367.

Nevanlinna, Heikki (2009), *Ilmatieteen laitos 170 vuotta 1838–2008*. Helsinki, Ilmatieteen laitos.

Nevanlinna, Heikki & Holmberg, Peter (2013), *Geomagnetismia, meteorologiaa ja revontulitutkimusta Suomessa 1700-luvulta 1900-luvun alkuun*. Helsinki, Suomen tiedeseura.

Nikula, Oscar (1981), ”Kaupunkilaitos”. Teoksessa: Gardberg, C. J., Tommila, Päiviö (toim.) & Endén, Rauno, Suomen kaupunkilaitoksen historia. Helsinki, Suomen Kaupunkiliitto, 135–301.

Nikula, Riitta (1993), *Rakennettu maisema – Suomen arkkitehtuurin vuosisadat*. Helsinki, Otava.

Niukkanen, Marianna, Seppänen, Liisa & Suhonen, Mervi (2014), ”Kaupunkirakentaminen Suomessa keskiajalla”. Teoksessa: Lilius, Henrik & Kärki, Pekka, Suomen kaupunkirakentamisen historia 1. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 26–94.

Nordenstreng, Sigurd & Halila, Aimo (1975), *Haminan kaupungin historia II*. Hamina, Haminan kaupunki.

Nuoreva, Vilho (1980), Suomen palontorjunnan historia. Helsinki, Kotimaankirja Oy.

Nurmi, Lasse (2006), Kriisi, pelko, pakokauhu. Helsinki, Edita.

Peltonen, Matti (1999), Mikrohistoriasta. Helsinki: Gaudeamus.

Peltonen, Matti (2006), "Mikrohistorian lajit". Teoksessa: Outi Fingerroos (toim.) et al., Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 145–171.

Rancken, A. W. (1937), Helsingfors, stad och landsbygd. Tampere, Söderström & co. Helsingfors.

Ranta, Raimo (1981), "Suurvalta-ajan kaupunkilaitos". Teoksessa: Gardberg, C. J., Tommila, Päiviö (toim.) & Endén, Rauno, Suomen kaupunkilaitoksen historia. Helsinki, Suomen Kaupunkiliitto, 53–133.

Rasila, Matti (1972), "Suomen kaupunkien asukasluku vuoden 1809 jälkeen". Teoksessa: Tommila, Päiviö & Ranta, Raimo; Kaupunkihistoria ja sen tutkimus. Turku, Turun yliopisto. Liite, 170–173.

Risberg, Einar (1959), Suomen lennätinlaitoksen historia 1855–1955. Helsinki, Posti- ja lennätinhallitus.

Ruotsin valtakunnan laki, hyväksytty ja noudatettavaksi otettu valtiopäivillä vuonna 1734 – Ynnä niiden lisäysten muutosten ja selitysten kanssa, jotka ovat voimassa Suomen suuriruhtinaanmaassa. Suom. G. Cannelin (1877). Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Sjöblom, Walter (1915), Kristinestads historia. Kristiinankaupunki, Kristiinankaupungin kaupunki.

Suikkari, Risto (2007), Paloturvallisuus ja kaupunkipalot Suomen puukaupungeissa – historiasta nykypäivään. Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto. Julkaisu A 42.

Lisensiaatintyö.

Sulkunen, Irma (2016), "Paimentytön liikutus". Teoksessa: Sulkunen, Irma, Niemi, Marjaana & Katajala-Peltomaa, Sari; Usko, tiede ja historiantutkimus – Suomalaisia maailmankuvia keskiajalta 1900-luvulle. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Suomen virallinen tilasto (SVT): Kuluttajahintaindeksi [verkojulkaisu] (2017), Rahanarvonkerroin 1860–2016. Helsinki, Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/khi/2016/khi_2016_2017-01-13_tau_001.html, viitattu 6.9.2017.

Svenska litteratursällskapet i Finland r.f. (2017), Förvaltningshistorisk ordbok. <http://fho.sls.fi>, viitattu 6.9.2017.

Thagard, Paul (1978), "The Best Explanation: Criteria for Theory Choice". *The Journal of Philosophy*, vol. 75, 76–92.

Thompson, E. P. (1994), *Persons & Polemics*. Lontoo: Merlin Press.

Toivanen, Jenni (2002), "Äidillinen valta, lapselle kuuluva kuuliaisuus – Patriarkaalisuus leskiäitien ja lasten välisissä suhteissa 1700-luvun loppupuolen Sisä-Suomessa". Teoksessa: Einonen, Piia & Karonen, Petri; *Arjen valta – Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle* (v. 1450–1860). Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 128–147.

Toivanen, Jenni (2005), *Lesken elämää – Leskeys naisen elämän osana ja sosiokulttuurisena ilmiönä 1700-luvun lopun sisäsuomalaisella maaseudulla*. Jyväskylän yliopisto, historian ja etnologian laitos. Lisensiaatintyö.

Tolppi, Reijo (2001), *Nokiherroista palopäälliköiksi – Tutkimus palopäälliköiden ammattikunnan kehityksestä ja erityisesti nykytilasta prosessioteoreettisesta näkökulmasta tarkasteltuna*. Tampere, Tampere University Press. Väitöskirja.

Tommila, Päiviö (1972), "Kaupunkihistoriallisen tutkimuksen erityisongelmia". Teoksessa: Tommila, Päiviö & Ranta, Raimo (1972), *Kaupunkihistoria ja sen tutkimus*. Turku, Turun yliopisto.

Topelius, Sakari (1876), *Maamme kirja*. Suom. Johan Bäckwall. Helsinki, G. W. Edlund.

Vilkuna, Kustaa H. J. (2010), *Katse menneisyyden ihmiseen – Valta ja aineettomat elinolot 1500–1850*. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Villstrand, Nils Erik (2004), "Kreivi Pietari Brahe nuorempi ja Suomi". Teoksessa: Kostet, Juhani et al. (2004), *Pietari Brahe matkustaa – Per Brahe d.y. på resa*. Jyväskylä, Gummerus Kirjapaino Oy.

Wichmann, Yrjö et al. (1912), Tietosanakirja. Neljäs osa. Helsinki, Tietosanakirja-Osakeyhtiö. Project Runeberg, <http://runeberg.org/tieto/4/>, viitattu 6.9.2017.

Åkerblom, Bror (1984), "Isostavihasta Ruotsin vallan loppuun". Teoksessa: Mäkelä, Anneli (toim.), Pettersson, Lars & Åkerblom, Bror, Kristiinankaupungin historia 1. Kristiinankaupunki, Kristiinankaupungin kaupunki, 457–620.

KUVALÄHTEET

Liite 1: KVTA, vakuutus n:o 1813.

Liite 2: C. W. Gyldeénin Kristiinankaupungin kaupunkikartta 1842. Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto, <https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/24994>, viitattu 6.9.2017.

Liite 3: Mikko Ulfves (2014).

Liite 7: Kostet, Juhani (1995), Cartographia urbium Finnicarum – Suomen kaupunkien kartografia 1600-luvulla ja 1700-luvun alussa. Rovaniemi, Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys. Väitöskirja, 103–105.